

Кобо АБЭ
ЯШИК-ОДАМ
Роман

КЕЧА УЭНО САЁҚЛАРДАН ТОЗАЛАНДИ. 180 КИШИ ҚАМОҚҚА ОЛИНДИ.

Токионинг Уэно районидаги полиция бош-қармаси, ўқ отиш қуролини қўллаш натижа-сида содир бўлган ваҳшиёна қотиллик тўғри-сидаги 109 сонли иш муносабати билан мудофаани кучайтиришни кўзда тутиб, қиш арафасида, йигирма учинчисига ўтар кечаси Уэно боғида, шунингдек, Уэно метро бекати ва вокзал атрофида саёқларни қуриаб олиб қўлга туширди. Уэно боғидаги Токио мада-ний маркази биносининг орқасида, метро ва бошқа жойларда майда жиноятлар ҳақидаги қонунни (саёқлик, тақиқланган жойга ки-риш), кўчада ўзини тутиш қоидаларини (кўчада тақиқланган ҳаракатларни) бузган-ликда айбланиб, жами 180 киши қамоққа олинди. Барча маҳбуслар мазкур полиция маҳкамасига олиб келинди. Тоби йўқлигини айтган тўрт киши касалхонага, тўққиз киши эса қариялар уйига жойлаштирилди. Қолган-лари «саёқликка чек қўйиш» тўғрисида тил-хат берганларидан сўнг, бўшатиб юборилди. Аммо бир соатдан кейин деярли барча саёқ-лар яна аввалги жойларига қайтиб келдилар.

МЕНГА НИМА БУЛДИ

Бу яшик-одамлар тўғрисидаги олди-қочди уйдирмалардан иборат кундалик ёзувлар эмас.

Мен буни яшик ичида ўтириб ёза бошладим. Қатлама картондан қилинган, бошга кийганда белгача келадиган яшикда.

Бу гал яшик-одам — менинг ўзим. Шундай қилиб, яшик-одам яшигида ўтирганча яшик-одамлар ҳақидаги кундаликларини ёзишга киришади.

ЯШИКНИ ТАЙЕРЛАШ УСУЛИ

Керакли нарсалар:

Қатлама картондан қилинган бўш яшик — 1 дона.

Бир парча полиэтилен (хирароғидан) — 50×50 сантиметр.

Елимшак боғич (сув ўтказмайдиганидан) — тахминан 2 газ.

Сим — тахминан 2 газ.

Қаламтарош (ускуна ўрнида).

(Бундан ташқари кўчага кўнгилдагидай кийиб чиқиш учун, уч бўлак қалин мато ва бир жуфт резина этик олишни ҳам эсдан чиқармаслик лозим!)

Қатлама картондан қилинган бўш яшикнинг эни ҳам бир газ, кенлиги ҳам бир газ, баландлиги эса бир газу ўттиз сантиметр бўлиши керак — ўшанда у ҳар қандай одамга тўғри келади. Яхшиси, одатда «чорқирра» деб аталадиган тайёр, андазадаги бир хил яшикдан фойдаланган маъқул. Авваламбор, бундай яшикни топиш осон. Қолаверса, андазаси бир хил яшиклардан фойдаланишга мўлжалланган аксарият моллар, таомилга кўра, қатъий бир шаклга эга бўлмайди. Масалан, тез бузиладиган озиқ-овқат маҳсулотлари. Одатда бундай озиқ-овқат маҳсулотларига мўлжалланган яшиклар етарли даражада мустаҳкам қилиб ишланади. Учинчидан, бу энди — бош сабаб, андазаси бир хил яшикни бошқаларидан фарқлаш амалда мумкин эмас. Чиндан ҳам, менга шу нарса маълумки, деярли барча яшик-одамлар худди келишиб олгандай, айнан шу «чорқирра»сидан фойдаланадилар. Чамаси, бунга сабаб шуки, агар яшик нимаси биландир бошқалардан ажралиб турса, эгасининг хуфиялиги қадрини тушириб юборади.

Кейинги пайтда қатлама картон яшикларни, ҳатто

энг оддийларини ҳам, ўта чидамли қилиб чиқармоқдалар, сув юқтирмайдиган бирикма билан ишлов бермоқдалар; демак, ёғингарчилик маҳаллари инжиқланиб алоҳида мустаҳкам яшик танлаб юришга ҳожат йўқ. Аксинча, оддий яшиқ шамоллатиш учун қулай, ҳам енгил, ҳам ўнғай. Кимда-ким бир яшикдан узоқ муддат, йилнинг ҳамма фаслларида фойдаланмоқчи бўлса, ундайларга таклифим шуки, «бақа тери» яшигидан топсинлар. Полиэтилен қопланган бу яшик, номи айтиб турганидек, ўзидан унча-мунча сувни ўтказмайди.

Янги нусхадаги яшиклар худди ёғ суртилгандек силлиқ, ялтироқ, чамаси, уларда ўзгармас электр қуввати осонгина тўпланади, шунинг учунми, ҳар қалай, бундай яшиклар чангни ўзига тез тортади, натижада, бошқа яшикларникига қараганда уларнинг четлари қалинлашиб, нисбатан ғадир-будур бўлиб қолади, бу эса дарров кўзга ташланади.

Мен яшикни тайёрлаш усулларини эзмаланиб, ба-тафсил баён қилиб бермоқчи эмасман, фақат энг олдин, оёқ томони билан, бош томонини қандай қилиб аниқлаб олиш зарурлигини (ёрлиги қайси томонга ёпиштирилганидан келиб чиқиш ёки яшикнинг бирмунча камроқ уринган томонини боши деб ҳисоблаш ҳам мумкин—умуман, ҳар ким буни ўзича ҳал этади) ва пастки қопқоғини кесиб ташлаш лозимлигини айтмоқчиман, холос. Агар яроқли шахсий ашёлар кўп бўлса, уни кесиб ташламаслик ҳам мумкин, жавон ўрнида фойдаланиш учун ичига қайтариб, четларидан сим ўтказилади ёки елимшак боғич ёрдамида бурчакларга маҳкамлаб қўйилади. Уланган жойларини, яхшиси, елимшак боғич ёрдамида маҳкамлаган маъқул (уч чокни «том»га ва ҳар бир ёнга).

Кўриш дарчасини айниқса диққат билан ўйиш лозим. Аввало, дарча ўрнини ва ҳажминини белгилаб олмақ керак, аммо одамига қараб, дарчанинг ўрни ҳам, ҳажми ҳам ҳар хил бўлади, шундай экан, энг сўнги хулоса тариқасида фойдаланиш мумкин бўлган рақамларни келтириб ўтиш билан кифояланаман. Дарчанинг юқори чети яшик тоmidан 14 сантиметр пастда, пастки чети — 28 сантиметр қуйида, дарча кенлиги эса — 42 сантиметр ҳажмда бўлиши керак, менимча, худди ана шу ўлчамларни энг қулай, деб ҳисоблаш мумкин. Агар бошга кийилган яшикнинг мустаҳкам туришини таъминлайдиган таянч-қопқоқнинг қалинлиги ҳисобга олинса (мен бошимга битта журнални боғлаб қўяман);

яшик тоmidан 14 сантиметр қуйидаги чизиқ,— тахминан, қошнинг тўғрисида бўлиши керак. Дарча ҳаддан зиёд паст жойлашгандай туюлиши мумкин, аммо гап шундаки, инсон ўз кундалик ҳаётида юқорига камданкам қарайди. Пастга эса, аксинча, тез-тез қарашга тўғри келади, шунинг учун ҳам дарчанинг пастки чети жойлашган ўрин катта аҳамиятга эга. Бор бўйига турган одам жилла бўлмаса ўзидан бир ярим газ олдиндаги ерни кўра олиши керак — акс ҳолда, юриш қийин. Дарчанинг кенглиги масаласига келсак, буни унча асослаб ўтириш шарт эмас. Мен уни шундай ўрнатдимки, натижада яшик кўпга чидайди ва бўлар-бўлмасга ичида шамол изғиб юрмайди. Модомики, яшикнинг таги йўқ экан, дарча кичикроқ бўлиши ҳам мумкин.

Энди — хирароқ полиэтилендан қилинган пардани қандай ўрнатиш хусусида. Бунинг ҳам ўзига хос сири бор. Яхшиси, полиэтилен парда, бемалол осилиб туриши учун, ички томондан дарчанинг юқори четига елимшак боғич ёрдамида маҳкамланиши лозим,— бунгача, парда икки бўлакдан иборат бўлиши учун, олдинроқ полиэтиленни узунасига кесиб қўйишни унутмаслик керак. Ана шу кичкина бир ҳийла қанчалик катта хизматни ўташини ҳатто тасаввур қилиш ҳам қийин. Парданинг ҳар иккала бўлаги ҳам бир хил бўлиши, бири иккинчисига икки-уч миллиметр ўтиб туриши керак. Агар яшик тик ҳолатда бўлса, парда дарча эшикчаси хизматини ҳам бажаради — ичкарига ҳеч кимнинг назари тушмайди. Яшик сал энгаштирилса, парда бўлаклари орасида тирқиш ҳосил бўлади, ундан ташқаридаги воқеаларни бемалол кузатиш мумкин. Оддий, аини пайтда ўта нозик уйғунлик — бир ўқ билан икки қуён урилади,— полиэтилен танлашга алоҳида эътибор бериш нима учун зарурлигига энди тушунгандирсиз? Агар полиэтилен иложи борича қалин ва юмшоқ бўлса, яна ҳам яхши. Ҳарорат пасайиши билан дарров хиралашадиган арзон полиэтилен бир талай ноқулайликларни вужудга келтиради. Юпқа, мўрт полиэтилен эса бундан ҳам яроқсизроқ. Шундай қалин ва юмшоқ полиэтилен толиш керакки, яшикнинг эгилиш бурчагини ўзгартириш йўли билан тирқиш кенглигини бемалол ўзгартира олиш мумкин бўлсин ва шамол зиғирча ҳам озор етказа олмасин. Полиэтилен тирқиши, аслини олганда яшик-одам учун кўздай гап. Уни тахтадеворда ўғринча қараш учун қўйилган тешик билан тенглаштириш асло ярамайди. Чунки бу тирқишни сал каттар-

тириш ёки торайтириш йўли билан рўй бераётган воқеага муносабатни яққол ифода этиш мумкин. Шу маънода, бу тирқишни яшик-одам нигоҳининг ўзига хос ифодаси деса ҳам бўлади. Турган гапки, бу «нигоҳ» лоқайд муносабатни ифода этмайди. Бу, кўпроқ ғамгин, таҳдидли нигоҳ бўлади. Муболағасиз айтиш мумкинки, ҳимоясиз яшик-одам учун бундай нигоҳ — ўзини ҳимоя қилишнинг камдан-кам воситаларидан биридир. Қани энди кўзи кўзимга тушганда пинагини бузмайдиган одамни бир кўрсам!

Бордию кўпинча тиқилинч кўчаларда туртиниб-суртиниб юришга тўғри келинадиган бўлса, у ҳолда яшикнинг ён деворларидан туйнукчалар очилса ҳам зарар қилмайди. Йўғон тегана санчиб очилган туйнуқларнинг кегайи 15 сантиметрлик доирани ташкил этиши ва картонга путур етказмаслиги учун бир-биридан яна шунча узоқликда жойлашиши керак. Бу туйнуқлар қўшимча кўриш имконини туғдиради, бундан ташқари, товушнинг қайси томондан келаётганини аниқлашга ёрдам беради. Туйнуқлар ички томондан тешилса мақсадга мувофиқроқ бўлади, негаки яшик сиртида вужудга келадиган ғадир-будурлар, зеро, яшикнинг ташқи кўриниши бундан ютқазса ҳам, ичкарига ёғин-сочин киришига йўл қўймайди.

Ниҳоят, сим. Сим беш, ўн, ўн беш сантиметрлик кичик-кичик бўлакларга бўлиб кесилади, қарама-қарши томонларнинг учлари эгилиб, илгак қилинади. Лашлушларни иложи борича камайтириш керак, аммо транзистор, коса, термос, чўнтак фонари, сочиқ, ашқалдашқал солинадиган қутича сингари ҳаммавақт қўл остингда туриши лозим бўлган нарсалар борки, уларсиз кун кўриш амримаҳол, ҳар қалай, керакли нарсалар-да.

Резина этик сув билан ҳаводек зарурлигини тушунтириб ўтирмаса ҳам бўлади. Муҳими, бутун бўлсин. Қалин мато, яъни пўта шунинг учун керакки, агар у белга ўралса, бадан билан яшик ўртасидаги бўшлиқ йўқолади, яшик одамнинг эғнига жипсроқ ўрнашади. Агар у белга уч буклаб ўралса ва олд томони кесилиб, чок очилса, юришга халақит бермайди. Табiiй ҳожат кезларида ҳам ноқулайлик туғдирмайди.

А.ГА НИМА БЎЛДИ

Яшик ясаш қийин эмас. Бунинг учун бир соат ҳам вақт кетмайди. Уни кийиш ва яшик-одамга

айланиш учун эса — анча-мунча жасорат лозим. Одам боласи кўримсиз, оддий картон яшикни кийиб кўчага чиқдими, тамом — ўша дақиқадан бошлаб, яшик ҳам, одам ҳам йўқолади, мутлақо янги мавжудот пайдо бўлади. Яшик-одам жиркантириш, нафрат уйғотиш оғуси билан заҳарланган бўлади. Маълум даражада томошахоналар лавҳасида тасвирланган айиқ-эркак ва илон-аёл ҳам ана шундай оғу билан заҳарланган. Аммо томошахонага кириш пулини тўлаган заҳотингиз бу оғу бир қадар ўз кучини йўқотади. Яшик-одам заҳарланган оғу эса, бунга ўхшаб, беэиён эмас.

Чамаси, сен яшик-одам тўғрисидаги мишмишлар қулоғингга етиб келмасидан олдин ҳам яшик-одам бўлиб олган эдинг. Менинг тўғримдаги мишмишларга ҳатто зарурат ҳам йўқ эди. Гап шундаки, мен ягона яшик-одам эмасман. Тўғри, статистика йўқ, аммо мамлакатнинг турли районларида анча-мунча яшик-одамлар яшириниб ётганини исботлайдиган бошқа далиллар бор.

Устига устак, мен ҳали яшик-одам муҳокама мавзун қилиб олинганини эшитганим йўқ. Гўё бутун мамлакат аҳли яшик-одамлар тўғрисида лом-мим демасликка келишиб олгандай.

Шунга қарамасдан, мен кўрдим...

Кўра туриб, кўрмасликка олиш етар энди. Тўғри, яшик-одамни пайқаш осон эмас. У худди баҳайбат, баланд кўприклар тагидаги ёки умумий ҳожатхоналар орқасидаги бир уюм ахлатга ўхшайди. Лекин пайқамаслик — кўриш мумкин эмас, деган маънони билдирмайди-да. Яшик-одам у қадар камёб ҳодиса эмас, шунинг учун унга истаганча дуч келиш мумкин. Шубҳасиз, сен ҳам уни кўп марта кўргансан. Бироқ, яхши биламанки, тан олгинг келмайди. Шуниси ҳам борки, уни кўра туриб ўзини кўрмаганга олаётган битта сен эмас. Аслида кўра туриб, кўрмасликка олишдан бирор яширин мақсаднинг бўлмаса ҳам, бари бир, ўз-ўзидан, чамаси, ғайрихотиёр равишда ундан кўзингни олиб қочгинг келади. Бу муқаррар! Агар одам ярим кечада кўзойнак тақса ёки юзини ниқоб остига яширса, билки, кўнглида бирор ёмон ўйи бор ёки азбаройи ўзи қўрққанидан шундай қилади — буни бошқача изоҳлаб бўлмайди. Бу, айниқса, ўзини тамомила яшик бандисига айлантирган одамга тааллуқли, — ундан ҳамма шубҳаланади, бироқ ҳеч ким унга эътироз билдирмайди.

Шунга қарамай, кимнинг яшик-одам бўлгиси келади,

уни бунга нима мажбур этади? Мен айтмоқчи бўлган воқеа ҳақиқатдан йироқ бўлиб туюлиши мумкин. Аммо мутлақо аҳамиятсиз кўринадиган ҳодисалар, кўпдан-кўп сабаблар, борки, охир-оқибати худди шунга олиб келиши эҳтимолдан холи эмас. Сабаб мутлақо сезилмаслиги, бир қарашда сабаб бўлиб туюлмаслиги ҳам мумкин. Мана, мисол учун, А.га нима бўлганини айтиб берай.

Кунларнинг бирида А.нинг деразаси тагига яшик-одам ўрнашиб олди. А. ундан нигоҳини олиб қочишга қанча тиришмасин, барибир, ҳадеб унга кўзи тушаверди. А. эътибор бермасликка ҳаракат қилди, лекин уддасидан чиқолмади. У даставвал гангиб қолди, кўнглига ғулғула тушди — негаки, бу одам А.нинг мулкига қонунга хилоф равишда бостириб кирган эди. Аллақандай ёт кимса оромини бузганидан А.нинг жаҳли чиқди, дилида галаён бош кўтарди. Шунга қарамай, яна бир оз кутишга қарор қилди. Чорани А. эмас, ҳар тонгда ахлат яшикларни бўшатиб кетадиган вайсақи ахлатчи кўрсин! Бироқ А. кута-кута толиқди — чора кўриш ҳеч кимнинг хаёлига келмади. А. уй бошқарувчисига мурожаат қилса ҳам бўларди-ю, лекин бирор натижа чиқишига кўзи етмади. Балки яшик-одам фақат унинг хонасидангина кўринаётгандир, уни кўрмаётган одамлар бош қотириб ўтиришармиди. Хулласи калом, уни кўрган одам ҳам жон-жон деб ўзини кўрмаганга солади.

Ниҳоят, А. полицияга мурожаат қиладиган бўлди. Полициячи юзига ҳамдардлик ифодасини қалқитиб, айбланувчи томонидан етказилган зиён тўғрисида ариза ёзиб беришни таклиф этганида, А. биринчи марта кўрқувга ўхшаш алланарсани ҳис қилди.

«Менга қаранг, ахир сиз унга, бу ердан жўна, деб қўяқолишингиз мумкин-ку!»

Орқасидан полициячи отиб қолган ана шу аччиқ танбеҳ уни бир қарорга келишга мажбур этди. Полициядан қайтишида, йўл-йўлакай бир ошнасиникига кириб, унинг елмилтиғини олди. Уйига қайтгач, чекди, ҳовурини босди, илгари деразадан қўрқа-писа мўралайдиган жойига энди бемалол кўз ташлади. Буни қарангки, чамаси, бу ғирт тасодиф эди, яшик-одам унга худди дарча ўйилган томони билан ўгирилиб турарди. Ораларидаги масофа бор-йўғи уч-тўрт қадам. У худди А.нинг безовталаниб қолганини кўргандек, яшикни бир тарафга сезилар-сезилмас қийшайтирди, дарчани бекитиб

турган хира полиэтилен парда бир ёнга сурилиб, яшик ичидан оқиш хира кўзлар А.га диққат билан тикилди. А.нинг миясига қон тепди. Деразаларни ланг очди. Ел-милтиқни ўқлаб, нишонга олди.

Қаерига отиш керак? Бундай яқин масофадан ҳатто кўзни уриш ҳам мумкин. Лекин охири ишқал бўлади. Асли, қайтиб бу ерда қорангни кўрсатма, қабилида огоҳлантириб қўйишнинг ўзи кифоя. Бу одам ҳозир яшик ичида қайси ҳолатда турган экан? А. унинг гавда ҳолатини кўз олдига келтирдию тепкида таранг қотиб турган бармоғига титроқ кирди. Қуруқ пўписанинг ўзи уни кетишга мажбур эта олса, умуман, отишга ҳожат қолмаса, жуда соз бўлар эди-да. Бир томчи бўлса ҳам қон тўкилишига ҳеч тоқати йўқ. Ишқилиб, тоқатини тоқ қилиб юбормасин. Агар у бунинг қуруқ пўписа эканлигини тушуниб қолган бўлса-чи? Ҳар қалай, энди кеч, чекиниш йўқ. Асаблари қақшаб кетган А. яна бир оз сабр қилмоқчи бўлди. Туриб-туриб, бошқатдан ғазаб-и кўзиди. Вақт ёгдай қизиб кетган эди — лов этиб ёнди. Тепки босилди. Ҳўл шимга шамсия тегиб кетганда қандай товуш чиқса — олдин милтиқ, кейин яшик худди шундай товуш чиқарди.

Яшик шу заҳоти юқорига сапчиди. Яшикни ташқи шикастларга бардошли қилиб ишлашга уринишдан ҳеч фойда йўқ — минг бўлса ҳам картон — картонлигича қолади. Агар босим бутун сатҳига ёйилиб тушса, у ҳар қандай зарбга ҳам чidayди, лекин бир нуқтага тушган зарбга бардош бера олмайди. Демак, қўрғошин ўқ, шубҳасиз, одамнинг баданига қадалган. Аммо А. кутганидек дод-вой ҳам, ихраш ҳам эшитилмади. Бир сапчиб, яна тек қотган яшикда даҳшатли даражада сокин, илғаб бўлмас бир ҳаракат сезилар эди. А. гангираб қолди. У дарчанинг ўнгдан юқори ва чапдан қуйи бурчакларини бирлаштириб турган чизикдан пастроқни, бир неча сантиметр чапроқни мўлжалга олган эди. Ўқ, афтидан, ўнг елкага теккан. Аммо яна бир нарсa эҳтимолдан холи эмаски, аъзон баданига титроқ солган номус туфайли ўқ умуман зое кетган бўлиши ҳам мумкин. Йўқ, бу ҳодиса уни қаттиқ ҳаяжонга солди. Миясига даҳшатли бир фикр келди. Ахир, яшик-одам А.га юзини ўгириб ўтирган бўлиши шарт эмас-ку. Шунингдек, гавдасининг қуйи қисми қалин пўта билан ўралгани учун унинг қайси вазиятда турганини аниқлаш ҳам амримаҳол. Ким билади, ўша пайтда у оёқларини чалиштириб ўтирган бўлиши ҳам мумкин. У ҳолда яна

ҳам мудҳишроқ воқеа рӯй берган — ўқ елкани енгилгина тилиб ўтиб, бўйиндаги жон томирига теккан бўлиши ҳам эҳтимолдан холи эмас.

Оғзи қуруқшаб, танглайи тиришди. Ҳушидан кетди. Умид билан навбатдаги ҳаракатни кутди. Қимирлама-япти... йўқ, қимирлади... ростдан ҳам қимирлади. Секунд милидай эмас-у, ҳар қалай, минут милідан тезроқ. Яшик борган сари қийшайиб кетяпти. Наҳотки, шу кетишда йиқилиб тушса? Эзгиланаётган гувала ғичирлаши... Яшик-одам кутилмаганда ўрнидан турди. Вой-бў, мунча дароз! Худди ҳўл брезент чодирга нимадир урилганда чиқадиган товуш. Аста-секин бурилади, оҳиста йўталади, керишади. Яшикни гоҳ ўнгга, гоҳ чапга тебрата-тебрата йўлга тушади. Гавдаси сал олдинга эгилганга ўхшайди — балки, қўрққанидан энгашиб олгандир. Кета туриб, алланима деб гўлдирагандек бўлди, бироқ А. эшитолмади. Уйни ёқалаб бориб, кўчага чиқди, муюлишда қайрилди-да, кўздан йўқолди.

Яшик-одамнинг юзидаги ифодани кўра олмагани учун А.нинг кўнгли бир оз хижил бўлиб қолди. Балки бу нохушликнинг айбдори яшик-одамнинг аянчли аҳволидир. Аммо яшик-одам туриб кетган жойдаги ер А.нинг назарида атрофга қараганда қорамтирроқ бўлиб кўринди. Бешта эзилган тамаки қолдиги. Қоғоздан тиқин қилинган бўш шиша. Ичида — иккита ўргимчак. Биттаси, афтидан, ўлик. Шоколаднинг ғижимланган қоғози. Худди ўша жойда катталиги бош бармоқ тирноғича келадиган қаторасига учта қора доғ. Наҳотки, қон? Йўқ, сўлак бўлса керак. Худди узр сўраётган одамнинг сохта тиржайишига ўхшайди. Ҳар ҳолда, мақсадига эришди.

Ярим ойдан кейин А. яшик-одамни унута бошлади. Бироқ ҳали ҳам янги одатидан қутулмади: ишга отланаркан, ўзбошимча гўлгулалар дастидан бекатга олиб борадиган энг яқин йўл — тор кўчадан юришни бас қилди; ҳар сафар эрталаб ўрнидан турганида ёки ишдан қайтганида, энг аввал дераза олдига келиб, ташқарига қарайди. Агар у янги холодильник сотиб олишга қарор қилмаганида, вақти келиб, бу шилқим хаёллардан халос бўлиши турган гап эди...

Музхонаси билан янги, холодильник сотиб олиш — табиий ҳол, албатта, аммо холодильник қатлама картондан қилинган яшикка солинган. Устига устак, бўйи ҳам унинг бўйига қуйиб қўйгандек. Ичидаги буюм олиндию яшик бўшади-қолди. Ана шунда унинг яшик-одам ҳақидаги чўкиб ётган хотиралари юзага қалқиди. Худди

бирова қамчи ургандек чирт этган товуш чиқди. Бамисоли икки ҳафталик масофадан елмилтиқнинг ўқи қайтиб келгандек бўлди. А. таҳликага тушиб, яшиқни улоқтиришга қаттиқ аҳд қилди. Бироқ бунинг ўрнига ҳафсала билан юз-қўлини юва бошлади, бурнини қоқди, оғзини чайди. Афтидан, қайтиб келган ўқ унинг бош суяк чаноғига санчилиб киргану ичидагиларни ағдар-тўнтар қилиб юборган эди. А. хавфсираб атрофга аланг-жалаң кўз ташлади-да, дераза пардаларини тушириб, қўрқа-писа яшиқка кирди.

Яшиқнинг ичи қоронғи эди, димоғига намхуш сув қайтаргичнинг ёқимли ҳиди урилди. Нима учундир яшиқда ўтириш жуда ўнғай эди. Тутқич бермас хотираларни, назарингда, мана ҳозир, ҳозир тутиб оладигандайсан. Унда яшиқ ичида бир умр ўтириш истаги туғилди. Бироқ А. тезда эс-ҳушини йиғиб олди — яшиқдан чиқди. Яшиқ ундаги бутун сабр-тоқатни, матонатни суғуриб олаётганини ҳис қилиб, уни парчалаб ташламоқчи бўлди, аммо сал кейинроқ...

Эртасига ишдан қайтган А. оғзининг танобини қочириб, яшиқда дарча очди, кейин уни худди ҳалиги яшиқодамга ўхшаб, бошига кийди. Бироқ шу заҳотиёқ яшиқни устидан суғуриб улоқтирди — йўқ, бу майнавозчилик кетмайди. Нима бўлганини ўзи ҳам яхши тушунмади. Аммо юрагининг гупиллаб уриши аллақандай хатардан каромат қилар эди. Қўполлик билан, лекин яшиқни ишдан чиқармаслик учун, авайлаб, уни хона бурчагига қараб тепиб юборди.

Учинчи кун. А. ўзини бир мунча тутиб олди, яшиқ ичида ўтириб, дарчасидан хонага кўз ташлади. Энди, ўша оқшом уни шунчалик қўрқитиб юборган нарса нима эканлигини ҳеч эслай олмади. У ўзида аллақандай ўзгариш рўй берганини ҳис этди. Бироқ бу ўзгариш уни фақат хурсанд қилади, холос. Теварак-атрофдаги ғадир-будур тиканаклар йўқолгандай, нарсалар гўё сил-силлиқ, дум-думалоқ бўлиб қолгандай туюлди. Деворда одатдаги ва бир қарашда мутлақо беозор доғлар... Тартибсиз сочилиб ётган эски журналлар... буклама антеннали кўчма телевизор... унинг устида гўшт консервасидан бўшаган, оғзигача тамаки қолдиқлари тўлдирилган банка... — у биринчи марта ана шу нарсаларнинг ҳаммаси илгари кўзига пахмоқ тиканаклар бўлиб кўринганини, ўзи ҳам сезмаган ҳолда уларнинг ичида мажбуран сиқилиб яшаб келганини пайқайди. Афтидан, яшиқ тўғрисидаги нотўғри фикрдан воз кечиш керак.

Эртаси куни А. яшик кийиб ўтириб, телевизор кўрди. Бешинчи кундан бошлаб, уйда бўлган вақтларида, у деярли яшикдан чиқмади, фақат овқатланиш, ҳожат пайтларидагина уни ечиб қўйди, яна... яшикда ухламади. Иккиланган пайтлари ҳам бўлди, аммо ўзини чалғитадиган туйғуларга эрк бермади. Нимаки қилган бўлса, ҳаммаси ўзига табиий ва ёқимли туюлар эди. Ҳатто илгарилари турган-битгани азоб-уқубатдан иборат бўлиб туюлган ёлғизлик ҳам энди унга, аксинча, бахт бўлиб кўринар эди.

Олтинчи кун. Биринчи якшанба. У бировни кутаётгани йўқ, ўзи ҳам кўчага чиқмоқчи эмас. Эрталабдан яшикка кириб олган. Хотиржам, осойишта, бироқ нимадир етишмаётганга ўхшайди. Куннинг иккинчи ярмида, ниҳоят, у нима етишмаётганини тушунади. Кўчага чиқиб, шоша-пиша харид қилади: тунги тувак, чўнтак фонари, термос, сайрга чиққанда олиб юриладиган озиқ-овқат саватчаси, елимшак боғич, сим, кўзгу, етти рангли фломастер; истеъмом учун тайёр ҳар хил озуқалар. Уйга қайтгач, елимшак боғич ва сим ёрдамида яшикни жиҳозлади, қолган харидларини олиб, яшикка бекинди. У ўзини ҳам озиқ-овқат, ҳам ашёлар — хуллас, барча зарур нарсалар билан таъминлади. А. яшикнинг ички деворига (юзни дарчага қаратиб турганда, чапга) кўзгуни осди, чўнтак фонари ёруғида лабларини яшил фломастерда бўяди. Кейин қизилидан бошлаб, камалакнинг етти хил рангида кўзлари атрофига кенг доирачалар чизиб чиқди. Энди у одамга ўхшамас, кўпроқ балиқ ёки қушни эслатар эди. Юзи худди вертолётдан кўринаётган спорт майдончасига ўхшаб қолди. Унда — ўқдай учиб кетаётган вертолётнинг жажжи сояси ҳам бор эди. Яшикка ярашиб тушадиган, бундан ортиқ қойилмақом қилиб бўялган юзни топиш қийин. Ниҳоят, у ўзининг ажралмас қисми бўлиб қолган нарса билан қариндош тутинганини ҳис қилди. Ва, деворга суялган ҳолда, биринчи марта яшикда ухлади.

Эртасига эрталаб (роппа-роса бир ҳафта ўтди), А. яшикни кийиб кўчага чиқди. Шу-шу, қайтиб уйга келмади.

Мабодо А.ни ёзғириш мумкин бўлса, айби шуки, у яшик-одам моҳиятини бошқаларга қараганда бирмунча чуқурроқ тасаввур қилган эди. Унинг устидан кулишга менинг ҳаққим йўқ. Кимда-ким фақат номсиз аҳоли учун мавжуд бўлган номсиз шаҳарни бир марта кўз

олдига келтирар экан — бу шаҳардаги уйларнинг эшиклари, агар умуман, уларни эшиклар деб аташ мумкин бўлса,— ҳамма учун ланг очик, дуч келган одам сенга дўст ва ҳамиша сергак тортиб, шай ҳолда туришга эҳтиёж йўқ, хоҳ бошинг билан юр, хоҳ йўлакда чўзилиб ухла — ҳеч ким сени жазога тортмайди; одамни бор овозда чақириш учун махсус рухсат талаб қилинмайди, қўшиқ айта олишинг билан мақтанмоқчимисан — марҳамат, қанча хоҳласанг, қаерда хоҳласанг куйлайвер, қўшиғингни тугатиб, истаган пайтингда кўчадаги номсиз оломонга қўшилиб кетаверишинг мумкин,— кимда ким кунларнинг бирида ана шу ҳақда орзу қилар экан, уни ҳамиша А. енгиб бас кела олмаган хавф таъқиб қилиб юради.

Шунинг учун ҳам яшик-одамга қурол ўқталиш, кам деганда, ҳовлиқмалик бўлади.

БИРИНЧИ ҒАЛДА — ЭҲТИЕТ ЧОРАЛАРИ

Эҳтимол, такрор айтаётгандирман: энди яшик-одам — мен.

Шу ўринда ўзим ҳақимда қисқача ҳикоя қилиб бериш истаги туғилди.

Мен ҳозир бу гапларни ёмғирдан қочиб, устидан маъмурий автострада ўтадиган кўприк тагида, канал қирғоғида ўтириб ёзяман. Соат тўққизу ўн беш минутни кўрсатяптими ё тўққизу ўн олти минутни — унчалик аниқ эмас. Ёмғир эрталабдан бери ёғиб турибди, кечки қоп-қора осмон қарийб ергача осилиб тушган этагини зўрға судрайди. Балиқчилик кооперативига қарашли тахлаб қўйилган оғочларни, чўзилиб ётган омборларни кўз элас-элас илғайди. Атрофда на бирор уй, на бирор тирик жон бор. Бу ерга кўприкдан ўтаётган машиналар чироғининг шуъласи ҳам етиб келолмайди. Мен яшик шифтига осилган чўнтак фонаримнинг ёруғидан фойдаланяпман. Шунинг учун ҳам, эҳтимол, зўлдирли ручкада ёзилган иероглифлар — уларнинг яшил бўлиши кераклигини биламан — деярли қора бўлиб туюлмоқда.

Қирғоққа ёғаётган ёмғирдан қўланса ҳид келади. Майдалаб, шивалаб ёғаётган ёмғир, худди пуркагичдан пуркалаётгандай ҳаммаёққа барабар сачрайди, шунинг учун яширинган жойим ҳам мени бу совуқ томчилардан сақлаб қолаолмайди. Кўприк устунлари ҳаддан ташқари баланд. Йўқ, бу жой фақат ёмғирдан пана бўлиш учун-

гина эмас, бошқа нарсалар учун ҳам тўғри келмайди. Шунақа вақтда, шунақа жойда бўлишнинг ўзи — яшик-одам учун мутлақо ғайритабиий. Ҳозир менинг чўнтак фонаридан фойдаланиб туришим эса — аҳмоқона исрофгарликдир. Менга ўхшаган бошпанасиз одамлар кўчадан топганига қаноат қилиб кетаверади, топмаса — бунга ҳам рози, бироқ фойдаланилмаган батареялар, турган гапки, кўчада думалаб ётмайди. Чўнтак фонарни фақат аллақандай кундаликлар ёзиш учун ёқиш — йўл қўйиб бўлмайдиган бойваччаликдир. Кейинги вақтларда кўча чироқлари ҳам кўпайди, чироқларнинг ўзлари ёруғроқ, лампочкалар кучлироқ бўлиб қолди. Ёмғирдан пана бўлиш учун, агар ўша чироқлар тагига қулайроқ ўрнашиб олинса, бемалол газета ўқиш ҳам мумкин.

Мен эса негадир, яшик-одам учун ноқулай бўлган мана шу жойда икки соатдан ортиқроқ ўтирибман. Аввал нима сабабдан шу аҳволга тушганимни тушунтиришим керак. Тўғри, мен тушунтиришга қанча ҳаракат қилмай, сени ишонтира олишимга кўзим етмайди. Ишонмайсан, вассалом. Майли, хоҳ ишон, хоҳ ишонма, ихтиёр сенда, лекин фактдан юз ўгиролмайсан. Гап шундаки, менинг яшигим сотилган. Мен жуда катта пул — эллик минг нена берадиган бир харидор топдим. Мана, ҳозир, азбаройи ўша келишувни деб, харидоримни кутиб ўтирибман. Биламан, сен бунга ишонмайсан, ҳатто ўзим ҳам бир ишониб, бир ишонмай турибман. Ақл бовар қилмайдиган воқеа. Тўғри эмасми? Уринган бир картон яшикни олишга иштиёқи шунчалик баланд, шунча пул тикишга тайёр бўлган одамнинг мақсади нима эканлигини тасаввур қилиш жуда қийин.

Хўш, ўзим ишонмай туриб, нима учун бу таклифга кўндим? Сабаби жўн. Гап шундаки, шубҳа қилиш учун баҳона йўқ эди. Ўзи шунақа бўлади: йўл чеккасидаги ялтироқ нарсани кўриб беихтиёр тўхтайсан. Менинг харидорим ҳам худди кечки қуёш шуъласи тушиб турган бир парча синиқ пиво шишасидек ялтирар эди. Синиқ шиша парчаси бир чақага ҳам арзимаслигини фаҳмлаб турасан, аммо, бари бир, шишага тушиб жилваланган нур унга ҳайратомуз бир жозиба бахш этади. Назаримда, нигоҳим тўсатдан ўзга бир замонга тушиб қолгандек бўлди. Қизининг оёқлари — худди узоқ-узоқларга югуриб кетаётган рельслардек (уларга тепаликдан туриб қараганингда) тўғри ва нафис — ниҳоятда гўзал эди. Шўх, енгил қадамларига, бамисоли тубсиз шаффоф ос-

монга тикилгандек, бир умр термулиб тўймайсан киши. Ишонишим учун сабаб йўқ эди, аммо аини пайтда, шубҳаланишим учун ҳам сабаб йўқ эди. Чамаси, унинг оёқлари ақл-ҳушимни олиб қўйган эди. Ҳозир албатта пушаймонман. Ёки пушаймонлик азобини тортишимга тўғри келишини олдиндан сезиб, руҳан эзиляпман, десам, балки яна ҳам тўғрироқ бўлар. Аянчли аҳвол. Қайси томондан қарама, мен ўзимни яшик-одамга хос тутмаяпман. Мени бундан яшик-одамнинг асосий имтиёзлари маҳрум этди. Табиийки, умидим йўқ эмас, аммо бу шу қадар тутқич бермас умидки, уни ҳар қандай энг сезгир анализатор ҳам пайқай олмайди. Наҳотки, яшигимда қандайдир ўзгаришлар рўй бера бошлаётган бўлса? Эҳтимолдан холи эмас. Ҳақиқатан ҳам, назаримда, мен шу шаҳарга келдим у яшигим унча-мунча тилиниб-шилина бошлади, мўрт бўлиб қолди. Ҳа, бу шаҳарда чиндан ҳам менга қарши кайфият ҳукмрон.

Тўғри, бу жойни кўпроқ жувоннинг кўрсатмаси билан танладим, бироқ, ҳар қалай, ўзим ҳам шунга ишора қилдим. Менга таҳдид солаётган хавф, аини пайтда, жувонга ҳам таҳдид солаётган бўлиши керак. Қўприк ёнида тошдан тарашлаб ишланган, белига қизил боғичли пешбандча таққан болалар ва йўловчилар ҳомийси Дзидзо ҳайкали турибди; чамаси, сувга чўккан бола хотирасига қўйилган. Оқим бўйлаб сал юқори-роқда, кема бекатига олиб тушадиган тош зиналар олдида, оқ бўёқда ёзилган, бу ерда чўмилиш ман этилишини билдирадиган каттакон, кўринишидан шу яқин орада ўрнатилган лавҳа. Яхши ҳам дарчадаги полиэтилен пардага ёмғир тегиб ҳўл қилдию у қировлаган шишани эслатмай қўйди — тамоман тип-тиник бўлиб қолди. Канални тўсиб турган бетон тўғон дарчани қиясига аниқ кесиб ўтади. Бўш келса, оқизиб кетишдан ҳам тоймайдиган қудратли, ўжар оқим билан олишганча бекатда дириллаб турган юк кемачасининг оқиш-хира сарчироғи тўғон ёқалаб кетган ёлғизоёқ йўлни ғира-шира ёритиб турибди, агар бу йўлда кимдир бўлса, уни худди оқ қўйлакка томган сиёҳ доғини илғагандек, жуда тез илғаб олиш мумкин.

Ана, йўлни мушук кесиб ўтяпти. Қир-чир, пахмайган дайди мушук. Яқин орада болаласа керак — увилдириқлаган балиқдек қаппайиб кетган. Қулоқлари йиртилган — ғажжишиш оқибати, шекилли. Тўхтовсиз ёзиб турган бўлишимга қарамасдан, шу майда-чуйдаларгача кўздан қочирмаётган эканман, демак, асабларим жойи-

да. Модомики шундай экан, агар кимдир бу ерга тўсатдан бостириб келишни мўлжаллаётган бўлса ҳам, чучварани хом санайди.

Шартимизга кўра, қизнинг ёлғиз ўзи келса яхши бўларди, албатта. Лекин ҳали ҳам тушунолмай турибман. Битта яшик учун эллик минг-а! Ҳеч ақлимга сиғдирилмаяпман, бунинг устига, қизнинг шунақа жойда битишишга рози бўлиши ҳам ғайритабиий. Ишонай десам ҳам сабаб йўқ, шубҳаланай десам ҳам сабаб йўқ. Ингичка, рангпар, салкам шаффоф бўйин. Ҳар ҳолда, эҳтиёткорлик чегарасидан ўтишга эҳтиёж йўқдай. Ҳимоянинг ягона воситаси мана шунда. Мабодо олдиндан кутилмаган ҳодиса рўй берса, бу ёзувлар ашёвий далил сифатида қолади. Улим ҳар хил бўлади — шуниям айтиб қўяйки, ўз жонимга қасд қилиш хаёлимда ҳам йўқ. Агар мен ўлсам, ҳатто ўлимим ўз жонимга қасд қилишга ўхшаса ҳам, ўз жонимга қасд қилиб ўлган бўлмайман, қотилим — бошқа одам. Мен одамлардан минг юз ўгирган бўлмай, улардан қочиб яшикка бекинган бўлмай, шунини унутмаслик керакки, яшик-одам од...

(Жумла сиёҳ тугагани учун узилди. Мен то ашқол-дашқоллар қутигасидан бир бўлак қаламни ахтариб топиб, унинг учини чиқаргунимча икки ярим минут вақт ўтди. Бахтимга, ҳали мени ўлдирганларича йўқ. Зўлдирли ручкани қаламга алмаштирган бўлсам ҳам дастхатнинг ўзгармаганлиги далил сифатида хизмат қилиши мумкин.)

Ҳа, хўш, қайси сўзни ёза бошлаган эдим? «Од...»га келиб тўхтаган эканман. Балки: «яшик-одам оддий саёқлардан фарқ қилади», деб ёзмоқчи бўлгандирман. Чиндан ҳам, улар орасига аниқ бир белги қўя олиш одамларнинг қўлларидан келмайди, буни фақат яшик-одамнинг ўзи эплайди. Дарҳақиқат, уларнинг ўхшаш томонлари кўп. Масалан, уларда ҳужжат йўқ, ҳеч қаерда ишламайдилар, муайян уй-жойга эга эмаслар, уларнинг номлари, ёшлари номаълум; ухлаш, овқатланиш учун тайин жой ёки белгиланган вақтлари йўқ. Кейин, ҳа, сочларини олдирмайдилар, тишларини тазаламайдилар, у йилдан бу йилга бир марта ҳаммомга борсалар борадилар, бўлмаса — йўқ, пул уларга деярли бир умр керак эмас ва ҳоказо, ва ҳоказо...

Аммо гадолар ва саёқлар ҳам яшик-одамдан ўзларининг фарқларини жуда яхши биладилар. Улар мени бир неча марталаб ёмон хаёлларга боришга даъват қил-

дилар. Мабодо шундай ҳодиса рўй берса, мен бу ҳақда яна ёзаман — шундай қилиб, менга айниқса энг қашшоқ гадолар доим ғайирлик билан қарар эдилар. Улар жойлашиб олган мавзегга яқинлашсам бўлди, мен лоқайдликка эмас, аксинча, — улар томонидан кўрсатилган жуда фаол ғаразга дуч келар эдим. Ишлаб топган пулига кун кўрадиган, уй-жойлик одамларга қараганда, улар мени бирмунча ошкора душманлик билан қарши олар, куракда турмайдиган сўзларни айтиб сўкар эдилар. Умуман, гадо яшик-одам бўлганини мен ҳали ҳеч қаерда эшитганим йўқ. Тўғри, яшик-одам ҳам гадо билан ҳамтовоқ бўлишни истамайди — ҳуллас, биз бир-биримиздан қолишмаймиз. Шунинг учун гадога баланд келиб қараш ярамайди. Шуниси ғалатики, ҳатто гадо-лар ҳам шаҳар аҳолиси ҳисобига киради, шундай экан, яшик-одамга айланиш улар учун гадоликдан ҳам тубан тушишни билдиради.

Ўта сезувчанлик — яшик-одамнинг сурункали касали. Ер ўқининг сал қийшайиши ҳам, худди денгиз касаллиги каби кўнгилни беҳузур қилади. Нима учунлигини билмайман, аммо бу ҳеч ҳам одатдаги омадсиз кишининг сезгисига ўхшамайди. Мен ҳали бирор марта ҳам ўз яшигимдан номус қилмаганман. Назаримда, яшик мен сандирақлаб юриб кириб қолган боши берк кўча эмас, у мен учун ўзга бир оламга очилган эшик. Бу эшик қайси оламга очилган — бунини билмайман, ҳар қалай, қандайдир бошқа бир олам деб ўзимни ўзим ишонтираман, ўзим эса беҳузур бўлаётган кўнглим билан олиша-олиша, дарчадан ташқарига боқиб, қандай воқеалар рўй бераётганини кузатаман ва бу бошқа олам менга бари бир ўша боши берк кўча бўлиб кўринади. Бўпти, ваҳима кўтариш етар энди. Фақат бир нарса таъмоман равшан бўлишини истаيمان — менда ҳали ҳеч қандай ўлиш истаги йўқ.

Жувон негадир ҳаяллаяпти. Наҳотки ваъдасида турмаса? Еттига гугурт донаси қолди. Намиққан сигарет жуда ғашга тегади.

Ваъда?..

Ваъдани бир қултум виски билан юваман. Таги кўриниб қолди — шишанинг учдан бир қисмида. Барини эмасми? Алдаса — алдар, нимаси ажабланарли? Агар у ваъдасига вафо қилиб келса, аксинча, мен ҳайратга тушган бўлардим. Мен фақат бир нарсадан кўрқяпман: айтايлик, жувон мени алдамаган, лекин, айни пайтда келадиган унинг ўзи бўлмаса-чи? Шундай бўли-

шини кўнглим сезяпти. Урнига бошқа бирортасини юборади. Хуллас, бу бирортаси ким бўлиши мумкинлиги аниқ. Оббо, муттаҳамлар-эй, охири тил бириктиришибди-да. Жувон хўрак вазифасини ўтайди, бошимни айлантириб, мени бу ерга олиб келади, ана шу кўприк тагида, хилватда анави гўрсўхта мени гумдон қилади — шунга келишилган. Модомки, мен туғма «қотиллик қурбони» эканман (шундай бўлиши табий — яшик-одам йўқ нарса билан баробар, шу боисдан, унга қилинган қотиллик ҳам қотиллик ҳисобланмайди), қарама-қарши томон ўз-ўзидан «қотил»га айланади. Аммо воқеалар менинг хаёлий лойиҳамга мувофиқ равишда ривожланиши мутлақо шарт эмас. Ўзим ҳам уни зарба билан қарши олишга тайёрман. Хўл-нишаблик ўзига яраша тик, ундан думалаб кетиш ҳеч гапмас. Тўғри, у мендан кучлироқ бўлиши эҳтимолдан холи эмас. Балки, мен ҳозир дилимдан ўтказаетган фикрларга қарама-қарши ўлароқ кўнглимнинг тубида асли ўлиш истаги бордир?

Хуллас, қотиллик учун бундан ортиқ қулай вақт ҳам, жой ҳам топиб бўлмайди. Тошқиннинг тобора авжга чиқаётгани тўғрисида гапирмасам ҳам бўлади. Каналнинг тошқин пайтларда сув дамланиб, шишиб кетадиган қуйилиш жойи, яъни энг тор қисмига худди энг охириги ғов каби, эски услубда қурилган кўпол, бесўнақай кўприк. Тагидан кемалар бемалол ўта олиши учун кўприкнинг ўрта қисми ёй шаклида тик эгилган, шунинг учун ҳам устунлари бениҳоя баланд. Тўғри, ўзининг сув юқтирмас уйини «кийиб олиб» чиғаноққа ўхшаб саёҳат қилиб юрувчи яшик-одам учун, агар гап фақат қиялаб ёғаетган ёмғир ёки кўприк устунлари ҳақида бораётган бўлса, ташвиш тортишнинг ҳожати йўқ. Ҳақиқий уйдан фарqli ўлароқ полининг йўқлиги ҳам яшикнинг камчилиги ҳисобланадими? Агар бир ёқдан ёмғир шариллатиб қуяётган, устига устак шамол эсиб турган бўлса, яшикка бекиниб ҳам улардан қутулиш бари бир мумкин эмас. Бинобарин, агар ўйлаб қаралса, худди ана шу полнинг йўқлиги, ҳеч қандай ёғин-сочинга парво қилмасдан, доим бир жойдан иккинчи жойга кўчиб ўтган ҳолда денгиз соҳилига ўрнашиб олиш имконини беради. Мабодо тошқинга ёмғир ҳам қўшилиб сув сатҳи кутилмаганда кескин кўтарила бошласа, бошқа бирор жой танлаш ҳам мумкин — фақат резина этик ичига сув киришидан эҳтиёт бўлиш керак. Яшик-одамга хос эркинлик ва енгиллик ҳам худди ана шунда, буни ўз ҳаётида

синаб кўрмаган, бошидан кечирмаган одам тушунолмайдди. Ҳечқиси йўқ, ҳадемай тошқин тугайди. Сув сатҳи ҳозиргидан ҳам баландроқ кўтарилади, деб хавотирланишга ҳожат йўқ. Қорамойда чириб ётган бақатўнининг тўғон ёқалаб чўзилган қоп-қора белбоғи манзарани худди жазвардек қоқ иккига — юқори ва қуйи қисмга ажратган.

Сув юзидаги енгил мавжларни сўндириб, ҳар тарафдан қора тўлқинлар ўрмалаб келади. Кўприк устунлари яқинида аралаш-қуралаш пайдо бўлаётган катта-кичик гирдоблар аста-секин ўз шаклини олар, улар худди кимдир бўтана оқовани қориштириб юбораётгандек ифлос эди. Бу ер унчалик чуқур эмас, лекин бари бир, тахта яшик, балиққа мўлжалланган тўқима бамбук саватларнинг парча-пурчалари пластмасса челақлар гирдобга қўрқа-писа яқинлашади-да, кутилмаганда унинг тузоғига тушиб, гир-гир айлана бошлайди, кейин эса бирдан тезлигини йўқотиб, ўпқонга ютилиб кетади.

Ҳа, бошқа ҳеч бир чора қолмаганда дафтаримни яшиқлар ҳамда саватларнинг ана шу парча-пурчаларига ҳамроҳ қилиб юбораман. Агар тўғонда жувон эмас, бошқа биров пайдо бўлса, ёзувларимни полиэтилен халтачага соламан-да, пуфлаб шишириб, юқори қисмини сиқаман, иккига буклаб, ингичка сим билан бир неча марта яхшилаб ўраб боғлайман. Бунга йигирма икки-йигирма уч сония вақт кетади. Кейин симнинг бир учига елимшак қизил боғични ўраб, кўзга тезроқ ташланиши учун охирини узун қилиб қолдираман. Боғичга қоғоз ип билан катта бир тош боғлайман. Бунга — беш сония кетади. Ҳаммаси бўлиб ўттиз сониялик иш. Умуман, қанча имилламай, бу иш бир минутдан ортиқ вақтимни олмайди. Унга эса, ҳатто жуда тез юрганда ҳам, то сирпанчиқ тош супалар ётқизилган қияликдан тушиб, кема бекатига элтадиган зиналар билан менинг олдимга етиб келиши учун, кам деганда икки-уч минут вақт талаб қилинади. Қисқаси, улгуролмайман, деб хавотир оладиган жойим йўқ. Мабодо у ўзини сал бўлса ҳам шубҳали тутса, пакетни ўша заҳоти каналга иргитаман. Боғланган тош уни етарли даражада узоқроққа олиш имконини беради. Шундан кейин у пакетни қўлга кириптир бўпти. Пакет тўппа-тўғри гирдобга бориб тушади. Фараз қилайлик, у одам жуда зўр сузувчи, айтайлик, ўзини сувга ҳам отсин — бари бир пакетга ета олармиди? Йўқ, агар у чиндан ҳам зўр сузувчи бўлса, ўлақолса ҳам бундай беъмани иш билан шуғулланиб ўтириш-

ни эп кўрмайди. Сув тошқини пасая бошлагандан кейин тахминан бир соатча вақт давомида қайиқда сайр этиш бу ерда ҳам ман қилинади. Агар у ҳатто анави тахтачадаги ёзувни ўқимаган бўлса ҳам, гирдоб билан ҳазиллашиш хайрли оқибатга олиб келмаслигини жуда яхши билса керак. Бордию хат солинган пакетни гирдоб қаърига тортиб кетмаган тақдирда ҳам, уни худди палахмондек очиқ денгизга улоқтириб юборади, пакет сузиб кетади. Бир неча соат ёки бир неча кун ўтади, қоғоз ип ивиб узилади-да, тош чўқади. Тошқин чангалига тушган, пуфлаб шиширилган пакет, то бирор киши қизил боғични пайқаб қолмагунча, қирғоқ яқинида, тўлқинлар устида ёнгил сузиб юраверади.

Илло, фараз қилайлик, у ҳозироқ, айни мана шу лаҳзада пайдо бўлди... ҳўш, менинг шу пайтгача ёзганларим жиноятчи ўша эканлигини тасдиқлаш учун асос бўла оладими? Қайдам. Ҳатто унинг номини мана шу саҳифаларга битиб қўйсам ҳам — ҳеч ким ишонмайди. Уни бу ишга ундаган нарсанинг нима эканлигини етарли даражада аниқ тушунтириб бермасам, ёзганларим ёлғон бўлиб чиқади, уйдирмага ўхшаб қолади. Бироқ мен ҳам бармоғимни сўриб ўтирадиганлардан эмасман. Дафтар муқовасининг орқасида, юқоридан ўнг бурчакда елимшак қоғоз боғич ёрдамида ёпиштирилган бир фотосурат бор. Унда ҳамма нарса аниқ чиққан дейиш қийин, бироқ у бари бир, ҳеч рад этиб бўлмайдиган ашёвий далил сифатида хизмат қилади. Оғзи пастга қараган елмилтиқни қўлтиғига қисиб яширганча қочиб бораётган ўрта ёшлардаги киши. Агар сурат катталаштирилса, бу одамни бор икир-чикиригача кўриш мумкин бўлади. Костюми яхши бўлса ҳам, пала-партиш кийинган. Шими ғижим. Тирноқлари ҳафсала билан олинган, йўғон, бақувват, шу билан бирга оғир ишга одатланмаган бармоқлар. Бужмайган, шаклини йўқотган туфли — биринчи бўлиб кўзга ташланади. Мокасин нусха, ёнлари тешик-тешик, тайпоқ туфли. Афтидан, хизмат тақозоси билан тез-тез кийилиб-ечилиб турса керак.

Агар пусиб қочаётган кимса манави дафтарни қўлга кирита олса, дафтар унинг учун бебаҳо бойликка айланиши мумкин.

Гирдоблар худди мушакларга ўхшаб тўлиша бошлади. Йўқ, йўловчиларнинг изи узилган эмас — шунчаки энди уларнинг нигоҳларига диққат қилиб қараш учун ҳеч қандай ҳожат қолмади. Кўприк устидан, нақ менинг тепамдан йўғон темир-бетон плиталарни қасир-қусур

босиб, тўхтовсиз ду-дудлаганча гулдурос солиб, оғир юклар — тахталар, музлатилган балиқлар ортган ба-ҳайбат машиналар ўтиб турибди — улар ўзларининг ўкириғига кўмилиб кетган сўқир махлуқларни эслатади. Нафақат мурдадан қутулиш учун, ҳатто тирик одамни гумдон қилиш учун ҳам жой бу айни муддао. Бу ер ўлдириш учун ҳам, айни пайтда, ўлиш учун ҳам айни муддаодаги жойдир.

Тошқалам ҳам ейилиб кетди. Бўлди энди, иззатини ҳам билиши керак. Бу жувон келадами ўзи ёки келиш умуман хаёлида ҳам йўқми?

(Бунақа ўтмас пичоқ билан қаламнинг учини ҳам кўнгилдагидек очолмайсан. Эртага, агар тирик қолсам, албатта бир жуфт зўлдирли ручка топишим керак, ишқилиб; эсдан чиқмасин. Мактаб дарвозаси олдидан териб олган ручкаларимда яроқли паста кўп бўлади).

МУҚОВАНИНГ ОРҚА ТОМОНИГА ЕПИШТИРИЛГАН АШЕВИЙ ДАЛИЛ — ФОТОСУРАТЛАРГА ОИД АЙРИМ ҚУШИМЧАЛАР

Суратга туширилган вақт: оқшом, тахминан бир ҳафта ёки ўн кун аввал (вақтни ҳис этиш фалажи ҳам яшик-одамнинг сурункали касалларидан бидир).

Суратга олинган жой: соя¹ заводининг қияликка келиб тақалган узун, қора қўраси деворининг адоғи. (Фотосуратда ана шу девор кўланкаси одамни қийғоч кёсиб ўтади).

Энди бовул қила бошлаган эдим. Тўсатдан пақ этган товуш эшитилди. Юк машинаси ғилдираклари тагидан отилиб чиққан тош яшикка келиб урилса, шундай овоз беради. (Тез-тез йўл четида тунаб қолиб, буни кўп кузатганман). Ҳозир юк машинаси тугул, ҳатто бирорта уч ғилдиракли автомобиль ҳам ўтмаётган эди. Мен шу заҳоти чап елкамда, музни тишлаб олганингда қурт

¹ Соя — дуккаклиларга мансуб ўсимлик (Редактор).

еган тишинг қандай сирқираса, худди шундай ўткир оғриқни ҳис этиб, бовул қилишдан тўхтадим. Яшикнинг ён деворидаги тешиқдан қараган эдим, қиялик бошланган жойда, завод кўраси адоғида, асфальт йўл эса тугаб, боғ кўча бошланадиган, йўл товуқ фермасига қарашли картошка даласини айланиб ўтиб, шундоқ бурилган жойда бесўнақай шохлари тарвақайлаб кетган қари тутга (унинг бир қисмини кадрнинг чап бурчагида кўриш мумкин) кўзим тушди. Бир одам тутнинг орқасига энгашиб пусмоқчи (қочишга шайланган киши ҳолатида). У узунлиги тахминан бир метрча келадиган аллақандай калтакни елкасидан олиб, қўлтиғига қисди, шу заҳоти ҳалиги калтакка кечки куёш нури тушди-да, худди пўлатга ўхшаб ярқ этди. Мен унинг елмилтиқ эканлигини дарров фаҳмладим. Шоша-пиша фотоаппаратга ёпишдим. (Тан олишим керакки, яшик-одамга айланишдан олдин мен тенги йўқ фоторепортёр эдим. Яшик-одамга эса аста-секин, ўз ишимни давом эттирган ҳолда айландим, шу сабабли ҳалигача, кам бўлса ҳам, энг зарур фотоаппаратларни асраб юрибман). Яшигимни-шартта ўгириб, ҳалиги одамни кетма-кет уч марта суратга тушириб олдим (тасвирини ойдинлаштирувчи равшанлик мосламасини тўғрилаб ўтириш учун вақт йўқ эди, шу туфайли махсус тутқични 1/250 секундга, фокус оралиғини —11 га қўйдим, фокусда тасвир пайдо бўлди). У икки ҳатлаб, йўлни кесиб ўтди-да, кўздан йўқолди.

Шу пайтгача айтган гапларим нуқул фактлардан иборат, агар фотосуратга зеҳн қўйиб қаралса, у бир қадар сўзларимнинг исботи бўла олади. Аммо у менинг бундан кейин айтадиган гапларимни тасдиқламайди. Шунинг учун ҳам мен, ёзувларимни ким қўлга туширса — у сен бўласанми, бошқами, — ишқилиб, мен келтирган далилларга ишониб, сўзларимни тасдиқлайди, деб умид қиламан.

Отган одамнинг ҳақиқий қиёфаси тўғрисида дастлабки тахминлар. «А.га нима бўлди» бобига мурожаат этишингизни сўрайман. Мабодо яшик-одамнинг мавжудлиги бировда ҳавас уйғотар ва ўша одамда ҳам яшик-одамга айланиш истаги туғилар экан, бу истақ елмилтиқдан ўқ узиншдек шундай ўта тажовузкор шаклда юзага чиқар экан, бундай ҳолни умумий ақида деб

қараш тўғрироқ бўлади. Шунинг учун ҳам мен бировни ёрдамга чақирмадим, отган одамнинг орқасидан қувмадим. Аксинча, яшик-одам бўлишга талабгорлар сафи кенгаяётганини билиб, унга нисбатан ўзимда қардошлик ҳиссини туйдим. Оғриқ ўтиб кетди, энди елкам қаттиқ ачиша бошлади. Отган одамнинг ҳали кўп изтироб чекишига тўғри келади. Шундай экан, шошилиб дарду изтиробини оширишга ҳеч қандай ҳожат йўқ.

Юқорига қараб тикка ўрмалаб кетган кимсасиз йўлга тикилиб турарканман, милтиқли киши кўздан ғойиб бўлганидан сўнг, энди, баданимдан худди бузуқ водопровод жўмрагидан томчилаётган сувга ўхшаб қон силқиётганини пайқаб қолдим. Соя заводидан келаётган, куйган қанд исини эслатувчи, кўнгилни айнатадиган чучмал ҳид кечки қуёш пайдо қилган кескин кўланкаларнинг ўткир қирраларини гўё эгов бўлиб силлиқлайди. Қайдадир, узоқдан бир маромдаги арра товуши эшитилади. Ундан ҳам нарироқда эса — бардам овозда мотоцикл тариллайди. Икки сония ўтади, уч сония ўтади — тирик жондан асар йўқ. Наҳотки, бу гўша аҳли худди чувалчангага ўхшаб ерга кириб кетган бўлса? Махсус инсонпарварликка даъват этиш учун яратилгандай сокин манзара. Бироқ яшик-одамнинг синчков нигоҳидан ҳеч нарса қочиб қутулолмайди. Яшикдан қараб, манзаранинг кўзга чалинмас қисмига яширинган ҳам сохта, ҳам ёвуз ниятни кўриш мумкин. Юрсанг адашиб кетмайдиган биттаю битта йўлни бамисоли хўжакўрсинга намоиш этиб, манзара мени чалғитмоқчи бўлади, бундан кўзлаган махфий мақсади — каминани ён беришга мажбур қилиш, чув тушириш! Аммо чучварани хом санабди. Вокзал атрофлари ёки одам гавжум бўладиган олағовур савдо расталари яшик-одам учун жуда қулай жойлар. Бироқ агар манзара ўзининг махфий лабиринтлари ортидаги уч-тўрт сўқмоғини сидқидилдан ҳадя этса, яшик-одам манзарани ҳам севади, — бундай жойда яшашнинг турган-битгани роҳат. Маҳаллий майда шаҳарчаларнинг шуниси ёмон. Бамисоли хўжакўрсинга қўйилгандай яккам-дуккам йўллари жуда кўп бўлади. Ўзимни, бекинишга бирор пана тополмай, жонҳолатда ана шу биттаю битта йўлдан ҳаллослаб бораётган ҳалиги елмилтиқли одам ўрнида тасаввур қилиб кўрсам, аъзойи баданимни аянчли туйғу эгаллаб олади.

Жароҳатни сиқимлаб турган қўлим қоп-қора қонга беланди. Қутилмаганда кўнглимга ғулғула тушди. Т. ша-

ҳарчаси кўчасида бирваракай иккита яшик-одамнинг пайдо бўлиб қолганини кўриб, қўл силтаб қўяқолишлари гумон,— Токнионинг бирор одам гавжумроқ жойида бўлса ҳам,— бошқа гап эди. Бордию у яшик-одамга айланиш пайига астойдил тушган бўлса, хоҳласанг-хоҳламасанг беллашишга тўғри келади. Елмилтиқ билан мендан қутула олмаганини билса, бас, овмилтиқ олиб ўқталишдан ҳам тоймайди. Балки мен ўзимни ўқ тегиб йиқилган қилиб кўрсатишим керакмиди? Очиғини айтганда, унга ўхшаб, мен билан алоқа боғлашга уринган одамлар кўп бўлган. Бир марта мени чақиришган ҳам. Лекин ҳар сафар ҳам мен уларга полиэтилен пардаси тирқишидан безрайиб индамай қараб тураверардим. Ахири ўзлари кетардилар. Ҳатто полициячилар ҳам қўрқиб, думларини қисганча жуфтаки ростлаб қолардилар. Балки елмилтиқ ушлашга мажбур қилгунимга қадар, у билан ҳам гаплашгандирман?

Янги персонаж пайдо бўлиши муносабати билан тахминлар ўзгаради. Бу — янги персонаж велосипедда келди. Бутун диққатимни биттаю битта сохта йўл ютиб турган пайтда мени кутилмаганда орқа томондан кимдир чақирди. «Анави тепаликда клиника бор»,— дарчага оппоқ бармоқлар тегди, яшик ичига ҳар бири минг иеналик учта қоғоз тушди. Бошда, яшигимни почта қутиси деб ўйлашди, шекилли, деган фикрга бориб, кейин ўгирилдим. Мен гавдасини орқасидан кўрган бу қиз аллақачон ўн метрча нарига кетиб қолган эди. Қиз кўринишидан жуда ҳам ёш — паст, бўғиқ овоз унга ҳеч ҳам ярашмасди. Фотоаппаратимни тўғрилашга ҳам улгурмадим, у биринчи муюлишдаёқ бурилиб, кўздан ғойиб бўлди. Уни бор-йўғи бир неча сония кўрдим, бироқ пойпишангни айлантираётган оёқларининг чиройли ҳаракати мени тамоман лол этиб қўйган эди. Ингичка, аммо жуда ҳам чилчўпдай эмас, енгил, шу билан бирга бўлиқ оёқлар. Қўшқанотли чиғаноқнинг ички томонини эслатувчи тақимларнинг ипакдек майин териси. Қиз шу қадар жозибали эдики, ҳатто эғнида қандай кийим борлигини ҳам эслай олмайман. Ҳар қалай, бутунлай эҳушимдан ажраб, инон-ихтиёримни бой бердим, десам лоф бўлади. Агар кечга яқин елкамдаги жароҳатимнинг оғриғи зўрайиб, азоб бермаганида, ҳеч қачон тепаликдаги клиникага бормаган ва мени отган киши (мен суратга тушириб олган ўша одам) аслида ана шу клини-

канинг врачл, велосипедли қиз эса — медицина ҳамшираси эканлигини билмаган бўлар эдим. Албатта, мени кўприк тагидаги шундай хавфли жойда қизни (ёки у ўз ўрнига юборадиган кимсани) кутишдек аҳмоқона бу ишга тортмоқчи бўлганларида розилик бермаслигим керак эди.

Ҳозир қўлимдан келган битта иш шу бўлдики — сигаретамни қаттиқ тишладим. Уч минг иеналик қоғозларни қайта-қайта санадим, сўнгра уларни уч буклаб, резина этигимнинг қўнжига тикдим. Тутқунликдаги қуш дон-сувдан юз ўгириб, очликдан ўлади. Аммо ўлимга маҳкум этилган одам ўзининг охириги сигаретасини ҳузур қилиб тортади. Қуш эмасман, шунинг учун мен ҳам бажонидил ўт ёқиб, сигаретамни тутатдим — бу иккалови ўзаро боғлиқ эканлиги ҳақида бош қотириб ўтириш шартми? Елмилтиқли одам — ўзича, қиз — ўзича. Қизнинг ошиғич қочиб қолишини эса, садақа берганидан уялган, деб изоҳлаш мумкин.

Аммо ўлимга маҳкум қилинган одам сигарета кетидан сигарета чекавергани билан жаллод уни бир умр кутиб ўтиравермайди. Қатл вақти тобора яқинлашмоқда. Тонгга яқин йиринг бойлаган жароҳатим, мени худди ўта тор резина қопга тикқандай, ғужанак қилиб қўйди. Яшиқдан чиқиб, тепаликдаги клиникага қараб жўнадим. У ерда мени велосипедли қиз қўлида шприц, отган одам эса ништар билан кутиб олди. Мен бундан заррача ҳам ажабланмадим, аксинча, аввал-бошданок шунга тайёр эдим.

Кўзимни очганимда, велосипедли қиз каравотда ётганча ҳар хил витаминлар ва креозот ҳидлари оша менга кўз ташлади. Медицина ҳамширалари киядиган оппоқ халатида у вақтни тўхтатиб қолишга ҳам қодир эди. Мабодо вақт тўхтаса, табиийки, сабаб-оқибат муносабатлари бузилади, ана ўшанда, сен ҳеч қандай жазодан қўрқмай, энг беҳаё хатти-ҳаракатлар қилишинг мумкин. Назаримда, қийналиб бўлса ҳам яшиқдан чиқиб, юзимни ҳаммага кўрсатганимни унутиб юбориш қўлимдан келадигандек эди, шу туфайли, гарчи ўзимни ниҳоятда эркин ҳис этсам-да, афсуски, бундай беҳаё хатти-ҳаракат қилиш даражасигача бориб етмаган эдим. Мен ўзим тўғримдаги ёлғон-яшиқларни сўзлаб бераётганимда у ўтириб олиб, табассум билан бош ирғаб эшитди. Унинг табассуми гўё тош қотган ҳавога ўйиб ишланган ҳамда қуёш мўйқалами билан жило берилгандек ҳайратда қолдирарли даражада жозибали, шу

билан бирга ночор эди. Туйқусдан хаёлим қочиб, у менга худди севги изҳор қилаётгандек бўлиб туюлди. Табассум ёйилган чеҳра ҳатто эғнидаги халатнинг ҳаддан ортиқ узунлигини ва оёқлари деярли кўринмаётганини ҳам унутишга мажбур этар эди. Мен, бамисоли умрида биринчи марта ҳавода учаётган полопондек, қанот қоқдим (беўхшов, беҳуда, айни чоқда шахд билан). Ҳаво оқими, ниҳоят қанотларимни ўз измига олди, мен қиз табассумининг сарин шабадасидан маст ҳолда парвоз қила бошладим — хаёлимга, балки, энди яшигимга қайтиш учун ҳожат ҳам йўқдир, деган ўй келди. Кейин у қайсидир лаҳзада, — афтидан, берган ваъдасининг устидан чиқмоқчи эмас эди, — яшик-одам деганидан унча-мунча хабари борлигини (мутлақо табиий), шундан фойдаланиб яшигимни сотиб олмоқчи эканлигини айтиб, эллик минг иена учун (мен жон-жаҳдим билан текин беришим ҳам мумкинлигига уни ишонтирмоқчи бўлардим) мен билан енгилтакларча шартлаша кетди. Қиз яшикни нима қилмоқчи эканлигини ўша пайтда дарров суриштириб билиб олишим кераклигини энди тушундим. Лекин ўшанда табассуми эс-ҳушимни олиб қўйган эди. Мен ҳатто кўп вақтни яшик ҳақидаги гап билан ўтказиб юбориш ғирт аҳмоқлик бўлади, деган хаёлга ҳам борган эдим.

Қлнникани тарк этган заҳотим қизнинг табассуми ҳам қайтмас бўлиб йўқолди. Яшикка бекиниб, кўприк тагидаги жойимга қайтиб келдим, қорнимнинг очлиги гавдамни ёйдай буккан эди, қийналиб, узоқ ўқчидим. Чамаси, бу — касалхонада ичганим — мукаййифот дориларнинг таъсири эди. Ниҳоят, қармоққа лаққа тушиб қолганимни англадим, лекин, негадир, қиздан нафратланиш қўлимдан келмади.

(Бу ерда дафтар ҳошиясига қилинган киритма — тахминан ўн сатр. Киритма асосий матндан дастхати билангина эмас, бу табиий, ҳатто снёҳининг ранги билан ҳам фарқ қилмайди).

«Яшик кийиб олган аллақандай гадо тўғрисида гапиришяпти...»

«Хабарим бор, албатта. Ахир мен фоторепортёрман. Айғоқчи фоторепортёр. Ўғринча кўриш учун қаердаки тешик очиш иложи бўлса, ўша ерда ҳозир нозирлик — меънинг касбим. Менинг ҳеч қандай маънавий принципларим йўқ».

«Қатлама картондан қилинган эски яшик...»

«Ким билади, дейсиз, у ҳали ҳам менинг ўртоғим, деб ўйлаган эдим ўшанда. Афтидан, адашган эканман. Бироқ бутунлай адашибман, деб ҳам бўлмайди. У ҳам фоторепортёр, бир куни мутлақо ноаниқ ниятда... қандай рўй берганини ўзи ҳам билмаган ҳолда, аппаратининг тепкисини босади... Шундай қилиб, у яшик-одамни суратга олади. Яшик-одам уни жуда қизиқтириб қолади, қаерга борса, уни ахтара бошлайди, лекин қайта учратиш насиб этмайди. Аммо кўчаларни суратга тушириш унга ёқиб қолади. Туширганда ҳам, одамлар кўрсин, деб, нуқул кўздан пана, жирканч томонларини туширади... кўрган киши жирканадиган ана шундай жойлардан қанча-қанчасини суратга олади, буни биров сезиб қолмаслиги учун яширин қилишга тўғри келади. Кўтилмаганда унда бир фикр туғилади. Бордию яшик кийиб, яшик-одам қиёфасига кириб олса-да, кўнглига ёққан жойни суратга тушираверса, қандоқ бўларкин? У ҳаммани кўради, уни эса — ҳеч ким кўрмайди, қараб-санки, иш беш. Ҳақиқатан ҳам, аввалига ишлари зўр юришиб кетгандек бўлди. Яшик-одам қиёфасига кириб, кўчаларни завқ билан суратга олаверди. Бироқ ўртоқлари орасида гап-сўз кўпайиб қолганидан кейин у ғойиб бўлди. Уйига бормай қўяқолди. Мишмишларга қараганда, у худди шу тарзда ҳақиқий яшик-одам бўлиб олган».

«Бари бир, кўришса — кўраверишсин мени...»

«Аммо сенга тикилган кўзлар — худди пичоқ билан қиёфангни ўйиб олаётгандек, кийимларингни юлқиляётгандек бўлади...»

«Мени бир фотограф суратга туширган эди, тўғри, бунга анча бўлди...»

«Мен сенга жиддий гапиряпман, сен учун қўлимдан келган ҳамма ишни қилишга тайёрман. Бироқ қўлимдан ҳеч нарса келмайди. Афсуски, агар қўлимдан келадиган иш ҳақида гапирадиган бўлсам, бу фақат видеокателдан қараш ва чиқ этказиб тепкини босиш.

Қўлимдан келадиган яна бир иш — сенинг шаффоф силуэтингни проявителда чўмилтириш. Сарғимтил-пистоқи чироқ... саккизни кўрсатиб турган, рақамлари нурланувчи соатнинг секунд мили... худди ёғлангандек ялтировчи фотоқоғознинг ивиган юзаси... оҳиста қалқиб чиқаётган силуэт... силуэтни рад этаётган силуэт... силуэт устига тушаётган силуэт... ва, ниҳоят, жиноятчининг менинг юрагимда қолган изларига ўхшаш сенинг яланғоч баданинг шакли...»

«Менга фақат ўша яшик керак».

ЙИҚИЛИБ ЕТГАН ОДАМГА ЮЗ МИНГ КИШИ ЭЪТИБОР БЕРМАДИ.

Йигирма учинчида, кечқурун соат еттига яқин, Токиодаги Синдзюку ер ости ўтиш жойи бекатида полиция назоратчиси устунга суяниб ўтирган ҳолда ўлиб қолган қирқ ёшлардаги бир бечорани топиб олди.

Полициянинг хабар беришича, мурда озгин эмас, бўйи 1 метру 63 сантиметр. Эғнида енги узун ола кўйлак ва оёғида иш этиги бўлган; худди саяёқларникига ўхшаб сочлари олинмаган. Ёнидан бир юз йигирма беш иена майда пул ва, чамаси, тагига тўшаб ётиш учун олинган бўлса керак, бир даста газета чиқди. Исмини, яшаиш жойини аниқлаш имконини берадиган ҳужжатлари ва бошқа далиллар йўқ.

Мазкур ер ости ўтиш жойи — энг гавжум жой, бир кунда ундан юз мингтагача одам фойдаланади (Синдзюку полиция маҳкамасининг берган маълумотига биноан), унда кўндан-кўн автомат-телефонлар ўрнатилган. Кўзи билан кўрган гувоҳларнинг айтишлари-ча, бу одам қарийб ярим кун шу ҳолатда ўтирган, бироқ олти-етти соат давомида унга ҳеч ким эътибор бермаган ва то полиция назоратчиси ўзи пайқаб қолмагунча полицияга хабар қилмаганлар. Энг яқин полиция назоратхонасигача бўлган масофа ўн қадамдан ортиқ эмас. Лекин полиция назоратчиси устун орқасидаги марҳум менга кўринмади, деб даъво қилмоқда.

КЕЙИН МЕН БИР НЕЧА БОР УИҚУГА КЕТДИМ

Дарвоқе, сен қачондир чиғаноқ ўт тўғрисидаги ривоятни эшитганмисан? Ҳозир мен ўтирган мана шу қияликдаги тошлар орасини ёриб чиққан, япроқларини тиканак қоплаб ётган, худди мушакка ўхшаб очиладиган гиёҳ — ўша чиғаноқ ўт деганларининг ўзи бўлади.

Ривоятда нақл қилинишича, кимки ана шу чиғаноқ ўтни ҳидласа, тушида балиққа айланиб қолар эмиш.

Менимча, бу ёлғон, аммо ҳақиқат ҳам йўқ эмас. Чиғаноқ ўт шўрхок, сёрнам тупроқни яхши кўради, хусусан, денгиз соҳилларида яйраб ўсади,— мана шунинг учун ҳам бу ривоят пайдо бўлган, бунинг ҳеч ажабланидиган жойи йўқ. Шунга кўра, бу гиёҳ гулининг чангидаги алкалоидлар бош айланишига ўхшаш енгил беҳудлик қўзғатади, аини пайтда, нафас йўли ва шиллиқ пардани қитиқлайди. Бу эса, афтидан, одамда худди сувга шўнғиган пайтдагига ўхшаш сезги уйғотади, деган нуқтан назар бор.

Аммо иш шу билан тугамайди. Уйқунинг ўзи қийин эмас, уйғониш қийин. Ростакам балиқ вақтни қандай ҳис қилади — номаълум, бироқ тушида балиқ бўлганлар учун вақт ўнгдагига нисбатан бутунлай бошқача ҳаракат қилади. Вақт ҳаракати тезлиги кескин камаяди — оддий сониялар кунларга, ҳафталарга айлангандек бўлиб туюлади.

Аввало, вазиятнинг ғайриоддийлиги ҳайрон қолдиради: сувости қояларини қоплаб ётган денгиз гиёҳлари навозишидан қулфи дилинг очилади, шишадай ялтироқ тўлқинлар вужудга келтирадиган нурли тасмалар орасига шўнғиб кетасан, беташвиш жажжи чавақлар тўдаси ортидан қувасан — хуллас, ернинг тортиш кучидан халос бўлган гавда енгиллиги сенга ҳузур бағишлайди. Ўзингни еп-енгил, қушдан ҳам енгил бўлиб қолгандай ҳис қиласан. Камида бамисоли ўн йилга ёшаргандек, ҳаётдан мамнун бўласан. Ернинг тортиш кучи билан боғлиқ барча тан изтироблари — ошқозондаги юк, бўйин ва энса қотиши, тизза бўғинларидаги оғриқ, оёқ шиши — сенй бир зумда тарк этади-қўйди.

Тушида балиқ бўлган одамни вазисизлик бамисоли майдек маст қилади.

Бу ростакам балиқнинг аллақачон жонига теккан ва у ҳушига келган бўлар эди. Вақт имиллаб ҳаракат қилса, юрак чидаб бўлмас даражада сиқилади. Шундай экан, юраги сиқилиб кетган сохтабалиқ қай даражада аламзада бўлишини тасаввур қилиш унчалик қийин эмас. Уни бешала туйғуси ҳам фалаж бўлган пайтдагига ўхшаш итоаткорлик туйғуси эгаллаб олади. Озод вужуддаги вазисизлик аста-секин ёқимсиз бўла боради. Гўё бутун гавда ўраб-чирмаб бойлангану балиқ шаклидаги итоат кийими ичига тиқилгандек. Оёқларнинг товонлари ўзлари устида юриб ўрганган қаттиқ ерни соғинади. Бўғинлар эса мушак ва тўқималар

азаро тенг баҳам кўрадиган оғирликни назокат билан
да олади. Сохтабалиқ юришни орзу қилади. Аммо,
саажжубки, у тўсатдан, юриш учун зарур аъзо — оёқ-
лари йўқлигини пайқаб қолади.

Ҳақат оёқлари йўқ бўлса кошки эди. Қулоқлари
ҳам, бўйни ҳам, елкаси ҳам... ва, энг муҳими, қўллари
йўқ. Чидаб бўлмас мажруҳлик ҳисси. Энг алам қила-
дигани — қўлларнинг юлиб олинганлиги. Ўзинг қизиқ-
қан нарсани токи қўлинг билан ушлаб кўрмас экансан,
кўнглинг жойига тушмайди. Бармоқларингни ишга со-
либ: шапатилаб, пайпаслаб, бураб кўрмагунингча бу
нарсанинг ўзи нима эканлигини аниқлаш амримаҳол.
Ҳаммавақт то кўнглинг жойига тушгунча ушлаб, си-
лаб-сийпалаб кўришга интиласан. Бир ёқда манави усти
тангача-тангача жирканч қоп. Бор жучингни тўплаб,
уни йиртиб чиқмоқчи бўласан, аммо, — елкасузгич
қанотингни таранг қилиб ва ойқулоқларингни кенг
очиб, ўзингдаги сарғиш-кўкиш зардобни сиқиб таш-
лашгина насиб этади, холос.

Аъзойи бадани қонга тўлаётгандек, ғужанак бўлиб
жон талвасасида титраётган сохтабалиқни: бирдан
сохтабалиқ бўлиб чиқсам-а, деган машъум шубҳа қур-
шаб олади. Шубҳа ғимирлай бошлаши биланоқ ҳайрат-
омуз нарсалар рўй беради. Ана шу сўзлар миясига
келса, қўл-оёғигина эмас, ҳатто овоз пайчалари ҳам
бўлмаган балиқ бемисл азобларни бошидан кечиради.
Икки ўт орасида қолади.

Наҳотки, бу воқеалар туш бўлмаса?

Ҳар қалай, жуда чўзилиб кетган туш. Шу қадар
узоқ давом этган, ҳатто қачон бошланганини ҳам эслаб
бўлмайдиган сўнгсиз туш. Қачондир уйғониш насиб
этадими ё йўқми?

Кучинг борица ўз кафтингни чимчилаш — тушингда
бунинг туш эканлигини ўз-ўзингга исботлашнинг энг
жўн усули, — мен буни кўп марта қўллаганман ва у бе-
тўхтов таъсир этади... Тўғри, бу тушда, афсуски, се-
нинг чимчилайдиган тирноқларинг ҳам, чимчиланади-
ган кафтинг ҳам йўқ. Агар бу усул ҳам тўғри кел-
маса, на илож, бошқасини синаб кўриш мумкин — бор
жасоратни тўплаб, ўзни қоядан ташлаш. Бу усулни
ҳам кўп марта муваффақият билан қўллаганим эсимда.

Муҳими, қўл-оёқнинг йўқлиги ҳалал бермайди. Аммо
дегизда сузиб юрган балиқ йиқилиши мумкинми, —
гап мана шунда.

Мен балиқ йиқилганини ҳеч қачон эшитмаганман.

Ҳатто ўлган балиқ ҳам сув юзида сузиб юради. Осмонда учиб юрган ҳаво шарига қараганда, балиқнинг йиқилиши қийинроқ. Балиқлар учун йиқилиш — аксил-йиқилишдир.

Аксилйиқилиш...

Ҳа, бундай усул ҳам бўлиши мумкин. Бу — пастга йиқилиш эмас, аксинча, осмонга йиқилиш, ҳавога чўкиш демакдир. Парчаланиб кетиш қўрқуви эса то ўлгунча илгаригидек қолаверади. Ерга йиқилганда қандай уйғонсанг, демак, аксилйиқилишда ҳам худди шундай уйғониш мумкин.

Бир гал сохтабалиқнинг хаёлини ана шу фикр эгаллаб олганида, совуққонларга хос бўлмаган қўрқоқликнинг ҳужумига кутилмаганда дуч келиб, яна ҳам баттарроқ довдираб қолди. Тушингда фақат бунинг туш эканлигини билсанг бўлди, тушдан чиқадиган эшикка қараб йўл оласан. Шунча азобни тортишга тортдинг, содир бўлаётган ҳодисаларни мабодо яна бир оз кузатсанг, қандай ўзгариш рўй бериши мумкин?

Сохтабалиқ кутишга қарор қилди. Унинг денгиз мовийлигига бўялган иродаси ҳатто қуюқлашиб, янада мовийроқ бўлди.

Кунларни қувиб кунлар, ҳафталарни қувиб ҳафталар ўтди, сохтабалиқ учун ҳам бир тўхтамга келадиган вақт етди. Тўфон кўтарилди. Тропик минтақаларда тез-тез рўй бериб турадиган даҳшатли циклон ёпирилиб келиб, денгизни туб-тубигача ларзага солди. Шундай баҳайбат тўлқинлар кўтарилдики, улар ҳатто қўрқоқ, мужмал сохтабалиқ юрагига ҳам жасорат ато этишга қодир эди. Ҳалокатга интилаётгани учунгина эмас, йўқ, у шунчаки ўз гавдасини жўш ураётган денгиз билан омихта қилиб юбориш ҳаракатига тушган эди.

Тўлқин тўсатдан ёпирилди — унинг биқинига нақ элликта электр арра тишини санчгандек бўлди. Тўлқин сохтабалиқни бағрига олиб, кўтариб кетди, бориб соҳил бўйи қояларига урилди-да, уни баланд осмонга улоқтириб ташлади. Сохтабалиқ ҳавога чўкиб, ҳалок бўлди.

Хўш, у уйқусидан уйғондими? Йўқ, чиғаноқ ўт уйқуси осонлик билан тарқамайди. У шу жиҳати билан ҳам одатдаги уйқудан фарқ қилади. Сохтабалиқ уйғонмасдан олдин ҳалок бўлди, энди уйғонишининг ортиқ ҳожати йўқ эди. У тушининг давомини, ўзи ҳалок бўлгандан кейин нималар рўй берганини охиригача кўри-

ши керак эди. Хулласи калом, сохтабалиқ учун бир умр сохтабалиқлигича қолишдан ўзга илож йўқ эди, уни бамисоли янгича усул билан музлатган эдилар.

Тўфон тинди, соҳилга чиқариб ташланган балиқлар ичида чиғаноқ ўтни ҳидлаб уйқуга кетган бахтиқаролари талайгина эди.

Бироқ мен нима учундир ҳалигача бирор марта ҳам балиққа айланганим йўқ. Неча марта ухладим, лекин яшик-одамлигимча қолавердим. Бундоқ ўйлаб кўрилса, сохтабалиқ билан яшик-одам ўртасида, менинг тасавуримча, унча катта фарқ йўқ. Яшик кийиб мен ўзим бўлмаган сохта ўзимга айландим. Балки, менда, сохта-шахслик, балиқ тўғрисида туш кўришга йўл қўймайдиган иммунитет ҳосил бўлгандир. Эҳтимол, яшик-одам ҳар қанча уйғонмасин, бари бир яшик-одамлигича қолаверар.

Ваъда бажарилди, кўприкдан эллик минг иена яшик ҳақиға қўшиб хат ҳам ташланди. Бу воқеа бор-йўғи бундан беш дақиқа олдин содир бўлди. Хатни шу ўринга ёпиштиряпман.

Мен сизга ишонаман. Тилхат керак эмас, яшикни йўқотишни ўзингизга ҳавола этаман. Илтимос, то тошқин бостириб келгунча яшикни бузиб, денгизга ташланг.

Ғалати иш. Қизнинг хатини қайта-қайта ўқиб чиқдим. Балки уни аллақачон бошқача ўқиш керақдир? Йўқ, мен уни айнан тушундим, бошқача изоҳлашга ҳозир ожизман. Мен бу кўк чизиқли, уч букланган варақни ҳидлаб кўрдим. Сал-пал креозот ҳиди бор.

Мен врач келса керак деб ишонган эдим. Чунки бу ҳаракатларнинг ҳаммаси, майда-чуйдасидан тортиб, унинг ҳужумидан огоҳ этарди. Аммо қизнинг ўзи келди. Ҳа, ўзи келди. Унинг ўзи келди. Унинг ўзи... Сабабини тушунолмапман... йўқ, тушунаман... қиз ваъда берган эди, ваъдасини бажарди, холос. Нима учун мен шунчалик бўшашиб қолдим? Ундан сотқинлик кутганим учунми? Бўлиши мумкин. Ҳар қалай, мен учун бу қизнинг ваъдасига хиёнат қилгани тузукроқ бўлар эди. Аммо у сўзининг устидан чиқди, бўшашиб қолга-

нимнинг сабаби ҳам шу. Ҳай, шошма, муҳим бир нарсасимдан чиққанга ўхшайди. Масалан, бу ишда қизнинг тутган ўрнини... унинг муносабатини асосли равишда яна бир карра тарозига солиб кўриш лозим...

...Назаримда, ёзувни давом эттиришдан ҳеч қандай маъно йўқ. Мен бировни ўлдирмадим, мени биров ўлдирмади, шунинг учун ҳам бу тушунтиришларни яна қайтадан бошлаш ғирт бемаънилик бўлади.

Осмондан учиб тушган адрессиз хат...
• йиртиб ташлаб юборсаммикан?

Ўзингни бос. Ахир бу ерда эллик минг иена бор. Бунинг устига менга ҳеч ким пулни ол-да, ёзувларининг баҳридан ўт, дегани йўқ. Қиз мендан бошқа нарсани — яшиқдан кечишимни талаб қияпти. Эллик минг иена учун мен унга яшигимнинг бутун инон-ихтиёрини бердим. Табиийки, шартимизга биноан, мен унинг хоҳиш-иродасини бажо келтириб, яшигимни бузиб ташлашим керак. Бари бир, бунинг маъносига ҳеч тушуниб етолмаяпман. Яшиқнинг баҳридан ўтдим, деб фараз қилайлик, хўш, бундан кимга, қандай манфаат етади? Фақат яшиқни денгизга улоқтириб юбориш учун эллик минг иена... нима десанг деявер-ку, аммо бу ҳаддан ташқари сахийлик... наҳотки, мен уларнинг қўзига шу қадар суқаноқ бўлиб, тинчлик бермаётган бўлсам? Одам ўз нафсонияти қадрини бунчалик ошириб юбормаслиги керак — баҳона ҳам сал эви билан, ҳаётийроқ, ақл бовар қиладиганроқ бўлгани тузук. Қандайдир мутлақо аниқ, тош босадиганроқ бир сабаб бўлса керакки, улар эллик минг иенани шамолга совуриб юбордик, деб ачинмаётирлар.

Нима қилсам экан? Бошим қотиб қолди. Ё эллик минг иенасини башарасига қараб улоқтирсаммикан? Агар бу иш қўлидан келмайди, деб ўйлаётган бўлсалар, қаттиқ янглишадилар!

Мабодо мулоҳазаларим асоссиз бўлса-чи? Қиз, яшиқ врачнинг қўлига тушмаслиги учун бу режани ҳар тарафлама ўйлаб тузган, деб фараз қилиш ҳам мумкин. Бир сабаб борки, врач ўлиб-тирилиб яшиқни қўлга киритиш пайига тушган. Қиз дастлаб унинг режасига кўнган бўлиши ҳам мумкин. Ёки ўзини рози қилиб кўрсатган. Аммо аста-секин, режа амалга ошадиган вақт

яқинлашган сари иккилана бошлаган. Ҳўлаб-ҳўлаб, бу ишнинг охири бахайр бўлмаслигини тушунган. Бирок қиз врачни бунга ишонтириш учун қанча жон қўйитмасин, у қизнинг гапини эшитишни ҳам хоҳламаган, шундан кейин қиз учун режанинг амалга ошувига халақит беришдан бошқа илож қолмаган. Бахти чопиб, қиз аллақандай бир яшиқ одамнинг илтифотига сазовор бўлган. Ва, яшиқни яшиқ-одамнинг ўзига буздирсам нима бўларкин, деб ўйлаган. Шундай қилиб, яшиқ йўқолади, врач ҳам истаса-истамаса вазиятга бўйсунишга мажбур бўлади.

Ҳа, врачнинг мақсади қандайлигидан қатъий назар, бу менга тамомила мантиқли бўлиб туюляпти... чамаси, эллик минг иенага арзийди. Қиз нима мақсадда врачга халал бериш учун интиляпти — одатдаги худбинликдан келиб чиқибми ёки унга ғамхўрлик қилмоқчи бўлибми, — аҳвол ана шунга қараб сезиларли даражада ўзгаради, лекин бир нарсани комил ишонч билан тасдиқлаш мумкинки, уларнинг ўртасида яқдиллик йўқ. На илож, айтиш керакки, аломати ёмон эмас...

Ҳар қалай, яшиқ билан хайр-хўш қилгандан кейин ҳолимнинг не кечиши мени ташвишлантормаслиги мумкин эмас. Негаки, хотиржам бўлиш учун ҳали зарур маълумотларни тўплаганимча йўқ. Афтидан, қизнинг ҳақиқий нияти нима эканлигини аниқлаганимдан кейингина яшиқ билан хайрлашмоғим керакка ўхшайди. Ахир, бунга менинг ҳаққим бор. Устига устак, ростини айтсам, қиздан хафаман. Унинг ўзи келгани жуда яхши, бу ҳақда гап ҳам бўлиши мумкин эмас, лекин у ўзини ҳаддан ташқари расмий тутди. Ҳатто тўғондан пастга ҳам тушмади. Енгил велосипедини физиллатганча (юк кемасининг сарчироғи кумушдек товланаётган ёмғирпўшини... ёмғирпўш ичидан сезилиб турган бадинини... ва, ниҳоят, мени шошириб қўйган тиззалари ҳамда бақувват оёқларининг ҳаракатини ёритиб турарди), «Чўмилиш ман этилади» деган ёзувли тахтача ёнидан ўтиб, мен чўнтак фонаримдан туширган огоҳлантирувчи титроқ шуълага эътибор ҳам бермай, маъмурий автострадага чиқди-кетди. Бир оздан сўнг мендан икки метрча нарида титраганча нур доираси сирғана бошлади. Бу кўприк панжараси оша энгашиб, ўзини ёритаётган қизнинг чўнтак фонаридан тушаётган нур эди. Қиз юқорига қараш имкониятидан маҳрум яшиқ-одам учун, кўриш майдонидан ташқарида эди. Кейин аллақандай товуш... нур доирасидан сал нари-

роққа тўп этиб нимадир тушди. Оғир бўлиши учун тош солинган полиэтилен қопчиқ. Ичида ҳалиги хат ва ҳар бири ўн минг иенадан бешта буралган қоғоз пул бор эди. Шу билан қиз кетди. Қарийб шундоққина ёнимда эди, бир оғиз ҳам сўз қотмай кетди-қолди. Чайир оёқларининг ҳаракати қоронғиликка кириб йўқолди, кейин ҳўл ёмғирпўшнинг ялт-юлти ўчди ва, ниҳоят, қизил чўғ ҳам сўнди. Хатни ўқиб бўлиб, пулни санаётганимда дафъатан қулоғимга шивалаб ёғаётган ёмғирнинг элас-элас шовуллаши чалинди. Ким билади, балки бу бошим томирларига шовуллаб қуйилаётган қон товушидир.

Эллик минг иена!.. Мен қизга... инъом қилаётган киши учун, эҳтимол, бу арзимас чақадир, аммо уни олмаслиги керак бўлган яшик-одам учун эса, эллик минг иена — катта пул эканлигини тушунтирмоқчи эдим. Қиз яшик-одам тўғрисида ҳеч нима билмайди. Яшик яшик-одам учун қандай аҳамиятга эга эканлиги ҳақида у жуда енгил-елпи ўйлайди. Мен ўз фазилатим билан мақтанмоқчи эмасман. Биргина мақтанчоқлик учун яшикда уч йил ҳаёт кечириш мумкинми? Таркидунё қилган қисқичбақа чиғаноққа кириб яшай бошлаши билан гавдасининг орқа томони ҳам унга қўшилиб битиб кетади, мабодо у чиғаноқдан зўрлаб суғуриб олинса, ўша заҳоти ҳалож бўлади. Фақат олдинги оламга қайтишим учунгина яшикдан чиқадиган бўлсам, кераги йўқ. Мабодо пўстимни, бамисоли туллаган ҳашаротдек, ўзга бир оламга ташлай олиш қўлимдан келсайди, фақат шундагина яшикни тарк этган бўлар эдим.

Яширин умидим ҳам йўқ эмасди: бордию қиз билан учрашув кутилмаганда менга шундай имконият бериб қолса-чи, ана унда...

Йўқ, яшикдан чиқишни тасаввур ҳам қила олмасдим.

Бордию чиқсам, — ўрнимда қандай жонзот пайдо бўларкин.

Яшик-одамдан — одам ғумбагидан.

КУЗГУДА

Ёмғир тина бошлади, аммо шамол турди. Шиддатли шамол ёмғир томчиларини елпигичга ўхшаб тўзғитади. Зимистон тун. Фақат мен бораётган клиника дарвозасидаги қизил чироқ, бино жуда қулай ерда

жойлашганидан бўлса керак, ҳаммавақт ва ҳамма жойдан кўринади. Кўкимтир қоронғиликда у бамисоли заррачадек кўзга ташланади. Мен бу йўлдан жуда кўп юрганман, аммо яшик кийиб биринчи марта ўтишим. Шунданми, ҳар қалай, йўлнинг охири йўқдек туюлади. Яшикда бўлсанг, ҳар қандай масофа ҳам, одатда, малол келмайди.

Ҳар бир одам манзарадан ўзига керакли нарсаларни танлаб олади ва фақат ўшаларнигина кўради. Мисол учун, автобус бекатини жуда яхши тасаввур қилган ҳолда, унинг шундоқ ёнгинасида ўсиб турган бир неча мажнунтолни хаёлга ҳам келтирмаслик мумкин. Йўлда думалаб ётган юз пеналик танга албатта кўзга ташланади, агар унинг ўрнида занг босган қийшиқ мих ёки йўлқадаги ўт-ўландан бир боғ тушиб қолган бўлса, гўё у ерда ҳеч нарса йўқдек, одам уларни пайқамай ўтиб кетаверади. Шунинг учун агар йўл тўғри бўлса, киши одатда чалғимайди. Лекин яшикнинг ўйма дарчасидан қарасанг, ҳаммаси бошқача бўлиб кўринади. Манзарадаги барча икир-чикир нарсалар бир-бирига ўхшаб қолади, бир аҳамият касб этади. Сигарета қолдиғи ҳам... итнинг изи ҳам... иккинчи қаватдаги пардаси ҳилпираб турган дераза ҳам... темир бочка биқинидаги пачоқ жой ҳам... бармоққа зўрлаб тиқилган ниқоҳ узуги ҳам... сўнгсизликка сингиб кетган темир йўл излари ҳам... ёмғир тегиб қотиб қолган бир қоп цемент ҳам... тирноқлар остидаги кир ҳам... зичлаб ёпилмаган люк қопқоғи ҳам... — менга ҳаммасидан ҳам мана шу манзара кўпроқ ёқади. Негаки, нари-берида турганликларини аниқлаш мумкин бўлмаган нарсаларнинг шакл-шамойили айқаш-уйқаш ҳамда кўп жиҳатдан менинг аҳволим билан яхлит умумийликка эга. Ахлатхоналар жозибаси... Яшикда туриб томоша қилсанг, бирорта манзара ҳам кўнглингга урмайди.

Бироқ ҳозир тепаликдаги клиникага элтувчи тунги тикка йўл яшикнинг ана шу имкониятини чеклаб қўйган эди. Менга ҳеч яқинлашмаётган қизил чироқ. Юмуқ кўзлардаги қонли қизил доғ. Оёғим остида атрофга ўхшаб жуда ҳам сим-сиёҳ бўлмаган тошлоқ йўл. Сийқа ашёлари билан кишининг ғашига тегувчи манзара. Фақат узоқ-узоқларда осмонгина оқимтир (ҳа, ғарбда булутлар тарқай бошлади). Тун ҳаддан ташқари сим-сиёҳ бўлгани учун ҳам, балки, кайфиятим бузуқдир (тунни ёмон кўришимнинг сабаби ҳам шу).

Балки бу мақсадимнинг ҳаддан ташқари равшанлигидандир.

Шунга қарамай, яшигимни енгилгина ликиллатганча қичаб юриб турибман. Аммо яшиқ шошқалоқларга мўлжалланмаган. Унда ҳаво айланиши ёмон, дарров қора терга ботасан. Азбаройи терлаганингдан, чирки юмшаб, ҳатто қулоқларинг ҳам қичишади. Гавда олдинга эгилган, яшиқ ҳам оғиб, белингга урилиб-урилиб туради. Яшиқ картондан, шунинг учун урилганда чиқадиган овоз ҳам паст.

Тўсатдан аллақандай жониворнинг ҳансираши эшитилди. Баҳайбат бир кўппак тиззамга қўполлик билан суйкалди ва шу заҳоти ангиллаб қочиб қолди. Унинг ҳўл яғрини худди қизил рангга бўялганга ўхшарди. Бошимни кўтарган эдим, кўзим дарвозадаги қизил чироққа тушди. Туман тарқаб, икки табақали темир дарвоза кўринди. Тунда кўзга ташланиб туриши учун ялтироқ рангга бўялган қўнғироқ тугмаси. Аммо мен дарвозани очдириш учун қўнғироқни чалмоқчи эмасдим. Врач билан юзма-юз келишга тоқатим йўқ эди. Чаврадевордан ҳатлаб ўтдим узимни ҳовлида кўрдим. Ит мендан ўзиб, ҳовлига ўтиб олган, бироқ ҳуриш нияти йўқ эди. Менга ўргансин, деб атайлаб олдиндан қоринни тўйғаздим. Деразалардан бири хира ёруғ. Баланд бўйли, қаттиқ ўсимлик оёғимдан чалди. Эски гулпушта ўрни бўлса керак. Гулпушта тевараги ўралган тошлардан бирига қоқилиб, муңкиб кетдим, ит мен билан ўйнашяпти, деб ўйлади шекилли, шўхлик қилиб ташланиб қолди. Жойимда таққа тўхтаб, нафасимни ичга ютганча қотиб қолдим, аъзойи баданимни тер босди, тер оқиб кўзимга кирди.

Қизнинг хонаси уйнинг қарама-қарши томонига қараган, чапдан иккинчи дераза. Ўшандан бери бир соат ҳам вақт ўтгани йўқ, балки у ҳали ухлашга ётмагандир. Агар ётган бўлса ҳам, ҳали уйқуга кетмаган. Қўрқиб уйғониб бақиради, деб ташвишланмасам ҳам бўлади. Пулни қайтариб бериб, шартимизни бекор қилмоқчиман, агар насиб этса, дераза орқали бўлса ҳам, у билан бор гапни гаплашиб олишга уриниб кўраман. Мақсадимни амалга ошириш учун, унинг ўзини қандай тутишига қараб, бирон қулай усул танлашимга тўғри келади, ҳатто куч ишлатишга мажбур бўлишим ҳам мумкин.

Ҳа, лекин ҳовлига қараган манави ёруғ дераза қандай хона бўлдийкин? Анавиниси қабулхона, кейингиси

муолажахона, ундан кейингиси... балки бу хонада аппаратлар турар... Соат бирга қараб кетяпти, чироқни ўчириш эсларидан чиққан бўлса керак, деб ўйладим, лекин бари бир, кўнглим жойига тушмади. Ишонч ҳосил қилиш учун ичкарига мўралаб қарамоқчи бўлдим.

Ойнаси ярим белигача хира эди, фақат шифт кўринди. Пастдан, чамаси стол устидаги чироқдан келаётган нур хона тўрига учбурчак шаклида тушиб турибди. Ичкарида нима бўлаётганини билиш учун оёқ тагига бирорта баландроқ нарса қўйиш керак. Турган гапки, чўнтак фонармни қўйишим мумкин эмас. Бахтимга, яшигимдаги ашқол-дашқоллар қутичасининг тагида ётган автомобиль кўзгуси эсимга тушди. Бир пайтлар асқатиб қолар, деган ўйда ташлаб қўйган эдим. Кўзгунинг чангини артиб, уни сал қийшайтирдим-да, бошимнинг устида баланд тутиб, пастдан унга қарадим. Баланд кўтарилган жажжи кўзгуга яшикнинг кичкинагина дарчасидан қараб, ичкарида нима воқеа бўлаётганини кузатиш озмунча меҳнат талаб қилмайди. Ҳар қалай, жон койитиш керак. Ҳеч қутилмаганда (нима учундир хонадаги нарсаларнинг оёғи осмондан қилиб қўйилган, деган хаёлга бордим), деярли ҳаммасини ўз ҳолича кўриш насиб этди.

Мен биринчи бўлиб — каттакон иш столи чеккасида турган чироқни кўрдим. Кейин — оқ бўшлиқ. Кўзгунини тўғрилаганимдан сўнг оқ бўшлиқ иккига бўлинди: бири эшик, бири девор экан. Эшик ва деворда қайта-қайта бўяшлар ҳам яшира олмаган, қирилган, тирналган жойлар талайгина эди. Баланд каравот, афтидан, касалхонаники бўлса керак, — у ҳам оқ. Девор рангидан зўрға фарқлаш мумкин бўлган, яна ўша оқ рангга бўялган, китоблар ва эски журналлар билан лиқ тўла, тирбанд жавон. Катта, кўримсиз хона, — тўғри, иш столи ёнида стерилизатор турибди — ҳар аҳтимолга кўра, бу — ҳам кабинет, ҳам врач яшайдиган хона бўлса ажаб эмас.

Хулласи калом, бу қанақа хона эканлигининг аҳамияти йўқ. Кейинроқ, мен ўз хотираларимни тартибга келтириб олганимдан сўнг, хона менда ана шундай таассурот қолдирди. Унда икки киши бор эди. Иккиси ҳам диққатимни қаттиқ жалб этди. Қолган ҳамма нарса олақуроқ бўлиб кўринди, мен гўё мураккаб кўзли ҳашарот эдим.

Икковидан биттаси ҳалиги қиз. Воқеа худди шу бинода рўй бераётганига ҳам, қиз худди шу ерда экан

лигига ҳам — ажабланишнинг ҳеч ҳоҷати йўқ. Аммо... қиз яланғоч эди. Қип-яланғоч ҳолда, хона ўртасида туриб, мен томонга сал эгилганча аллаким билан гаплашар эди.

Қиз яшик-одамга мурожаат қилаётган эди. У эса, худди меникига ўхшаган яшик кийиб, каравот қиррасида ўтирарди. Мен турган жойдан яшикнинг фақат орқа ва ўнг девори кўринарди, шунга қарамасдан аниқ билдимки, у ҳажми билан ҳам — бу ҳақда сўз ҳам бўлиши мумкин эмас — лой теккан ўринлари билан ҳам, ҳатто мол номи ёзилган, чала-чулпа ўча бошлаган ёрлиғи билан ҳам — устимдаги яшикдан заррача фарқ қилмас эди. Менинг яшигим Хасан бўлса, унинг атайлаб танлаган яшиги Хусан эди. Ичидаги эса.. турган гапки, врач.

(Тўсатдан бир нарсани ўйладим: эсимга тушди, худди шу саҳнани мен илгари ҳам қаердадир кўрган эдим).

Мен ва қип-яланғоч қиз — хонада иккимиздан бўлак ҳеч зор йўқ, — ҳатто унга дахл қилганим ҳам баданимда яна ўша сезгини уйғотиб, хотирамга қалқиб чиқди... Қаерда, қачон?.. Ўз-ўзимни алдашимнинг нима кераги бор. Бу хотира эмас, ҳирсий орзу. Ҳозир мен бу ерга фақат эллик минг иенани қайтиб бериш учунгина келганимга ишониш қийин. Эҳтимол, кўнглимнинг тагида мазкур саҳнанинг шоҳиди бўламан, деб яширин умид қилгандирман. Уни — яланғоч қизни томоша қилиш... уни то шунчаки ечиниб олган яланғоч қизга қараганда яна ҳам яланғочроқ бўлиб кўрингунга қадар томоша қилиш...

(Ҳошиядаги қайдлар. Қизил сиёҳ. Мўралаб кўриш нима учун менга бунчалик ёқиб қолди? Балки бу ортиқча қўрқиш натижасидир. Ёки ўта қизиқувчанликданмикан? Агар ўйлаб қаралса, шу нарса эътибордан четда қолмайдикки, мени яшик-одамга айлантирган туйғу мўралаб кўриладиганларга нисбатан иштиёқимни қондириш учун бўлган интилишдир. Ҳамма жойда ҳамма нарсани кўришга иштиёқим зўр, лекин бутун дунёни илма-тешиқ қилиб юборишнинг иложи йўқ, шунинг учун ҳам мен яшикни ҳамма нарсани мўралаб кўриш мумкин бўлган ана шундай кўчма туйнукка айлантирдим. Менда қочиш истаги пайдо бўлди, айти пайтда, кузатиш хоҳиши ҳам

туғилди. Улардан қайси бири устун чиқаркин?)

Қизни ўғринча кўришнинг енгиб бўлмас истаги ҳаддан ошиб, мени шу қадар шишириб юбордики, натижада яшиқ ҳам анча қаппайиб кетди. Бамисоли қаварган милкнинг қичишишига ўхшаш сезги бутун бəзимни тўлдириб юборди. Бироқ бунда фақатгина мени айблаш ярамайди. Қиз ҳам мусичаи бегуноҳ эмас. Ҳатто, врач яшиқ учун худди шу қиз орқали эллик минг йена тўлаганини, менга фоторепортёр сифатида ёрдам кўрсатишга худди шу қиз ишора қилганини эътибордан четда қолдирганда ҳам, уни бегуноҳ деб бўлмайди...

Елкамдаги жароҳатни боғлаб қўйганидан кейин қиз менга ўз ҳаёти ҳақида гапириб берган эди. Унинг ҳикояси қуйидагича эди. То ўргамчик медицина ҳамшираси бўлгунига қадар хусусий рассомлик мактабларида, ҳаваскор-живописчилар клубларида (пушаймоннинг таъми аччиқ) яланғоч ўтириб, суратини чиздириш орқасидан кун кўрадиган қашшоқ толиба-рассом экан (истеъдодлими, йўқми — ҳозир гап бу ҳақда эмас). Икки йил муқаддам уни мана шу клиникада аборт қилганлар (қиз менда жисман яшай бошлади). Аммо жиддий асорат туфайли ўшанда у уч ой клиникада ётиб текин даволанган, шу орада бу ерда ишлайдиган ҳамшира бўшаб кетади-ю, ўрнига уни ишга оладилар (ичида алланима, нималигини пайқаш қийин эди, титраб кетади). Иши кўплигидан бош қашишга қўли тегмасди, лекин иложи борича, уни аяр эдилар. Мабодо айрим кечиктириш мумкин бўлмаган тасодифлар рўй бериб қолмаса, кечқурунлари ва ишдан бўш кунларида расм чизиши учун ҳам унча-мунча вақт топилар эди. Аммо, агар, тайин даромаддан кўнгил узолса, рассомлар олдида ўтириб суратини ишлатиш унга ҳаммасидан ҳам кўпроқ ёқар эди. «Рассомлар олдида туриш — фақат бекорчилик бўлгани учунгина ёқмасди менга, йўқ, асло, — деб соддадиллик билан қўшиб қўйди қиз. — Дарвоқе, рассом олдида турганингда қўлингни совуқ сувга ҳам урмайсан, бироқ бу анча-мунча сабр-тоқат талаб қиладиган оғир иш. Устига устак, яланғоч турган пайтингда сени чулғаб оладиган ҳаяжон умрни шиддатли қилиб қўяди, яратиш иштиёқини қамчилайди». (Алда-япти, деб ўйладим мен. У чизган суратлар муайян шаклдан маҳрум, аслига қараб чизишга ҳеч қандай алоқаси йўқ.) Жувон яна шунга ишора қилдики, агар

врач қатъий қаршилиқ кўрсатмаса, у ҳозир ҳам рас- сом олдида ўтириб сурат ишлатишни давом эттираве- ришга тайёр.

Бу воқеаларнинг рўй беришига сабаб шуки, жувон менинг фоторепортёрлик касбимга қизиқиб қолган эди — бу энди очиқдан-очиқ жиғимга тегиш. Елмилтиқ- нинг (елкамдаги жароҳатдан суғуриб олинган) ўқидан, сочимнинг уқувсизларча кузалганидан, қиз, шубҳасиз, устидаги либосини тарк этган ўша яшиқ-одам мен эканлигимни фаҳмлаши керак эди. Бироқ бу гумон мени четлаб ўтди. Мен ғалати ҳисни туйдим: жувон гўё жароҳатимни оналарча меҳрибонлик билан ялаб қўяёт- ган эди. Шунда кўзимдан тирқираб ёш чиқди. Ниҳоят, ўзимни қўлга олдим — мени кимдир синдирмасдан олдин ўзимни ўзим синдирганим маъқул. Аллақандай тишлар қовоқларимни ёриб кирди. Кўзларимда ўт чақ- нади, аъзойи баданимни жувонга ана шу тишлар би- лан қадалишнинг ёввойи ғояси тириштириб юборди.

Маълум маънода ёввойи ғоямни амалга оширишга муваффақ бўлдим. Яланғоч — жувон... қараётган — мен... ҳа, чиндан ҳам мен унга, яланғоч жувонга қараб турар эдим. Тўғри, мен учун унинг яланғочлиги шарт- ли эди. Бу яланғочликни бошқа одам — менинг ўша қиёфадошим аллақачон кўриб улгурган. Мен ҳеч қан- дай қониқиш сезмадим, аксинча — рашким жунбишга келди. Томоғнинг қақраб кетса, ўзинг сув ичиб турган манзарани кўз олдинга келтиришдан ўзга чора қол- майди. Мўралаб кўраётган одам сифатида мен ўзим- ни мўралаб кўряпман. Бир тушимни эсладим: азбаройи ночорликдан дағ-дағ титраб, шифтга парвоз қилганча. ўз мурдамга қараб турибман. Хижолат тортиб, ўз ус- тимдан кула бошладим.

Қўлим толиқди, мен кўзгуни тўғрилаб турган бур- чак бузилиб, хона кўздан йўқолди. Кўзгуни бошқа қў- лимга олиб, уни дераза чорчўлига суяб, созладим. Бу- нинг саробдан ўзга нарса эмаслигига ақлим жуда яхши етарди, аммо бари бир, ҳалқумингни ўт куйдириб тур- ганда, ўзингни ҳатто хаёлий сувга ташлашдан ҳам той- майсан.

Ҳалиги иккови бир-бирига юзма-юз турарди — ора- ларидаги масофа бор-йўғи тўрт қадам. Жувон ўзини бамайлихотир ҳис етарди, уларнинг муносабатларини ғаразли деб бўлмас эди. Эҳтимол, жувон бундан бир соат илгари бўлиб ўтган ишлар ҳақидаги ҳисоботини ҳозиргина тугатгандир? Агар уларнинг тили бир бўлса,

ҳозир устимдан роса кулишади. Мен бўлсам шартнома-га риоя қилиб, ярим кунимни гирдобга тикилганча кўприк тагида ўтказиб ўтирибман-а, мана, оқибати — эллик минг нена хўракни худди итга ташлагандай олдимга ташлашди; эҳ, мен — яшикка биқиниб олган сўтак, соддадил сўтак... яшик калла... бир яшик нажас... яшикка жойланган қурт-қумурсқа... яшик кийган наҳс...

Қаршимдаги аёл қип-яланғоч бўлгани учун, мен унинг ёвузлигини ҳам, макру ҳийласини ҳам мутлақо сезмадим. Гарчи, илгаригидек ўзимни ҳақоратланган ҳис қилсам-да, менда унга нисбатан ҳеч қандай нафрат кўзғалмади. Мен унга думрав бўлиб юришга тайёрман. У — менинг идишим, уни қиёфадошим менинг кўзимни шамғалат қилиб ўғирлаб олган. Унинг яланғочлиги мен фараз қилгандан ҳам юз карра мафтункорроқ эди. Табиий. Ҳаётини яланғочликни қувиб етиш учун — тасаввурга йўл бўлсин. Яланғочлик, сен уни кўриб турган вақт давомида, ундан кўз узмай баҳра олишнинг эҳтиросли истаги енгилмас даражага етгунга қадар мавжуд бўлади. Кўз узсанг, тамом, у йўқолади — уни суратга тушириб олиш, рассом бўзига кўчириш керак. Яланғочлик ва тан — мутлақо бошқа-бошқа нарсалар. Яланғочлик шундай асарки, уни қўл эмас, кўз яратади, тан эса унга хом ашё сифатида хизмат қилади. Тан гарчи жувонга тегишли бўлса ҳам, гап яланғочликка эғалик қилиш ҳуқуқига келиб тақалган пайтда, мен камтарона чекинмаслигим керак.

Ўнг товонни ердан сал кўтарган кўйи бамисоли тўлқинлар ичида енгил чайқалаётган яланғочлик. Гўё кўзбойлагич бармоқлари орасидан юқорига интилаётган сеҳрли лента. Ўнг оёқнинг бармоқлари чапининг гулгайига суяниб турибди, букилган тизза бир томонга сал оғган. Оёқларининг нимаси мени бунчалик жалб этди экан? Нималаргадир сирли ишорасими? Дарвоқе, ҳозирги урфга қараб ҳукм чиқарилса, бу сир тан билан эмас, кўпинча оёқ билан боғлиқ. Фақат шугина эмас-да, агар шугина бўлса — ҳиссиётни уйғотадиган оёқлар сон мингта-ку. Яшикдаги ҳаётим мени доим инсон гавдасининг қуйи қисмини кўришга мажбур этган ва оёқлар бўйича мутахассис қилиб юборган. Ким нима деса деяверсин, аёллар оёғидаги латофат, чамаси, уларнинг тақимидаги майин силлиқлик билан белгиланади. Суяклар ҳам, пайлар ҳам, томирлар ҳам мушаклар ичига сингиб кетган, оёқнинг шаклига ҳеч қандай таъсир кўрсатмаган бўлиши керак.

Ҳар ҳолда, унинг бу ажойиб томошабоп оёқлари сал бўлса ҳам эркакча оёқларни эслатмас эди. Эркак киши ернинг тортиш кучи билан олишиб, елкасида беҳад оғир юклар кўтаргани, ҳаракатланиш воситаси сифатида фақат амалий мақсадларга хизмат қилгани учун жазо-тариқасида унинг оёқлари серпай, томирлари йўғон ва бўртган бўлади. Бироқ мен қизнинг оёқларига қанчалик синчиклаб қарамай, уларда гавда оғирлиги вужудга келтирган зўриқиш аломатларини ҳам топа олмайман. Беҳаёларча тик турган латиф оёқлар — уларни фақат ҳали расида бўлмаган қизларнинг оёқлари билан қиёслаш мумкин. Бу оёқлар юришдан толиққан эркакларга чанқоқ қондиришни ваъда қилиб, уларни жазб этади... Ернинг тортиш кучидан халос бўлган бу оёқлар бамисоли енгил қушдек ўз соҳибасига эркин сезги бахш этади. Аёлларникига ўхшаб тинч турмаётган, эркакларникига ўхшаб тап тортмай бостириб келишда давом этмаётган қайсар оёқлар. Тез югурувчи оёқлар таъқиб қилувчини ҳаммавақт жунбишга келтиради. Бундан қизнинг оёқлари ҳиссиёт уйғотиш жозибасидан маҳрум, деган маъно келиб чиқмайди. Бу оёқларда оддий жисмоний жозибадан устунроқ алланима бор эди. Мен бу жувон оёқлари тимсолида хаёлий оёқни кўрдиммикин ёки уларни шунчаки хаёлий оёқ деб таърифлашга ҳаракат қилдимми?..

Салгина кўтарилган ўнг сон, худди қуш ўмганига ўхшаб, кескин чизиқ тарзини вужудга келтирган. Сочининг қимирламаётганига қараганда, — толалари енгил экан, бу бир қарашдаёқ пайқалади; чунки эркин ва жўн турибди, — шамол қаердандир пастдан эсяпти. Совуқ ҳаво пол бағирлаб оқади, чамаси, елпаррак нотўғри созланган. Сонлар зўриқиброқ турибди, шунинг учун қорин сал олдинга чиққандай ва бутунлай ҳимоясиздек туюлади. Елкалар эса — аксинча — кескин орқага ташланган ва елка билан тўғрибурчак ҳосил қилган энса, худди сиртмоқдан чиқариб олингандек олдинга осилиб тушган бошни тутиб турганга ўхшайди. Умуман, гавда ҳолати бемалол бўлса ҳам, худди хода югандек таассурот қолдиради. Жувон ўнг қўлини киндиги, чапини — тўши остига қўйиб, ўзини қучоқлади. Кўкраги остида сийнабанд изи қолган. Сонининг тепасидаги йўл лозимчаси изи бўлса керак. Чамаси, у ечинганига ҳали кўп вақт бўлган эмасди. Ечиб ташланган кийимлар шундоққина оёқларининг остида ётибди. Оппоқ халати устидаги кичкинагина қора лозимча ним-

жон оёқчаларини узатиб ётган ўргимчакка ўхшаб кўринади.

Жувон пастки лабини салгина тишлайди. Бироқ лаб ҳаммавақт чаққонлик билан чап бериб тишлардан четга қочади. Оғизни йирган бу табассум менинг юрагимга ҳасрат найзаси бўлиб санчилади. Жувон бошини кўтармасдан, манглайи тагидан менинг қиёфадошимга — яшик-одамга қарайди. У нимадир деди (чамаси жувонга ёқадиган гап), жувон бошини кўтариб унга жавобан бир неча оғиз сўз қотди. Елка мушаклари бамисоли пўлат қайишдек тортилди. Бу таранглик бошдан-оёқ бутун баданига ўтди ва аёл яшикка қараб юрди. Бундай қилма, деб қичқираман, ичимда. Диафрагма худди қуритилган ҳўл терига ўхшаб хира тортиди, нафасим қисилди, дув-дув тер қуйиляётган юзим худди пишиб ўтиб кетган қовунга ўхшаб қолди. Жувон яшикдан нимадир олди. Охиригача ичилмаган бир стакан пиво. Унинг сохта яшик-одам ичган ўша стаканни лабига олиб бориши менга мутлақо ёқмади. Мушакларим узилиб кетай-узилиб кетай дерди, бироқ мен ойнани ҳам синдирмадим, хонага отилиб ҳам кирмадим, у мени сотгани учун шундай қилмаган бўлсам керак (мана, яшик-одамга хос баҳонанинг ажойиб намунаси). У қолган ярим стакан пивони уқувсизларча, худди уграни сўргандай, ичиб тугатди. Стаканни яшикка қайтарар экан, сал сакрагансимон, катта-катта қадамлар ташлаб орқага чекинди. Сохта яшик-одам устидаги хилватхонасини ташламаслигига кўзим етиб, енгил нафас олдим. Елкам билан яғринимни тортиб турган таранглик йўқолди ва мен худди ўралаётган елимшак боғичникига ўхшаш товуш чиқардим. Олдинги жойига қайтаркан, жувон нима ҳақдадир тез-тез гап қотди. Кейин бирдан жим бўлиб қолди, шифтга қараб, белини уқалай бошлади. Яшик-одам яна гапга тушди, кўринишидан жувон энди унинг сўзларини лоқайдлик билан эшитар эди.

Кутилмаганда у товонида айланиб, эркакка орқасини ўгирди. Бутун вужудим тошга айланди, — фақат кўзларимгина қолди. Сохта яшик-одам куч билан олдинга ташланди-да, аста-аста чайқала бошлади.

Оёғим тагидаги ер бирдан тиккайгандай бўлди, ва мен, мувозанатимни йўқотиб, чўккалаб қолдим. Назаримда, мен овоз чиқарганим йўқ. Шанғиллаган ер ҳам эмас, зерикиб, нима қиларини билмасдан оёғим тагига келиб ётган ит эди. Уни ими-жимиди ҳайдаб юбо-

риш қийин. Турган гапки, мен овоз чиқармаслигим керак, аммо ит ҳурса, бу ҳам ярамайди. Довдираб қолган ит яшикка куч билан ҳўл совунга ўхшаш шилимшиқ тумшуғини тиқишга урина бошлади. Чамаси, менинг ёнимга кирмоқчи. Нима ҳам қилардим — кунимга яратиш учун олиб юрган гўштли консерва банкасининг оғзини очиб, унга ҳидлатиб, ялатдим-да, нарироққа отиб юбордим. Шўрлик ит энди банка билан эрталаб-гача олишиб чиқади.

Шошиб дераза ёнига бордим. Қўлимнинг кири уриб, кўзгу хиралашиб қолган эди. Қўйлагимнинг енги билан артиб, тезда тозаладим-да, яна созлаб ўрнатдим. Холада ҳамма нарса ўзгариб кетибди. Бахтимга, мен содир бўлади, деб фараз қилган ҳодиса рўй бермабди.

Синмаган, йиртилмаган сохта яшик ҳали ҳам ўша вазиятда қаравот четида турар эди. Жувон кийиниб олган. У хоҳа бурчагидаги ёзув столи устига энгашганча чекмоқда эди. Эғнидаги ҳаддан ортиқ узун халатининг ҳамма тугмалари батартиб қадалган, энди оёқлари ҳам кўринмас эди. Халат оёқларини бекитиб турибди, жувон энди аллақандай ҳайрон қоларли даражада бефарқ — бутунлай бошқа бир одам бўлиб қолган. Сигаретанинг учдан бир қисми чекилган. Қошлар чимирилган, қовоқлар солиқ. Тирноқлар садафранг бўёққа бўйланган. Бундан бир неча дақиқа бурун бу аёлнинг яланғоч бўлганига ҳатто ишонгинг ҳам келмайди. Наҳотки, кўзгуда акс этган воқеалар ҳаёлдан бошқа нарса бўлмаса?

Қайдадир, буталар орасидан, консерва банкасини тишларида маҳкам қисганча ерга уриб тарақлатаётган итнинг пишиллаб нафас олиши эшитилади. Энсамни қашийман, қўлимга палахса-палахса кир илашади. Уларни эзғилай туриб, чуқур қайғуга ботаман. Нима сабабдан мен рўй беришини истамаган (яшик жувонга эга бўлиши учун), ҳар қандай ҳолатда ҳам рўй бера олмайдиган ҳодиса ҳақиқатда ҳам содир бўлмаган бир пайтда телбаларча бу азобни тортиб ўтирибман? Балки, мени ҳаддан ташқари тез-тез лақиллатишаётгани учундир?

Жувон бир қўли билан сигаретасини ўчирди, иккинчи қўлининг чинчалоғи билан, бошини енгил сарак-сарак қилиб, қулоғини кавлади. Стол устидаги чироқ нури тўппа-тўғри унинг юзига тушиб тургани учун кўзлари ўртасидаги оралиқ кенгайиб кетгандек туюлар ва кўзлари сал ғилай бўлиб кўринар эди. У тишларини кўр-

сатганча ишонқирамай ишшайди — шу туришда қайсар болага ўхшаб қолган эди. Бошини рад маъносида сарак-сарак қилиб, оғзини юмди ва унинг чўччайган пастки лаби фавқулодда пўрсилдоқ бўлиб кўринди. Кейин чаққон эгилиб, худди кўзга кўринмас ҳаво шарини тепиб юбораётгандек ҳаракат қилди. Жувон хонани кесиб ўтиб, эшикка қараб юрди. У юриши билан, билдимки, бу худди ўша жувоннинг ўзи эди. Қадамлардаги бемисл енгиллик. Унинг бу вазнсизлиги, айни пайтда, бир паришонлик билан омихта эди. Сохта яшикодам каравотдан сирғалиб тушди. Жувон ўгирилмасдан эшикни очди-да, кўздан йўқолди. Орқасидан отилмоқчи бўлган яшикодам панжалари юлиб ташланган ҳашаротга ўхшар эди. Унда фақат резина этик йўқ. Қолган ҳаммаси — ҳатто белига ўралган қалин матогача меникидан бир туки ҳам фарқ қилмас эди. Эшик тарақлаб ёпилди, у тўхтади. Чамаси, у жувонни таъқиб қилмоқчи эмас, яшикни чайқата-чайқата йўналишини ўзгартириб, худди иштонини ҳўллаб қўйган кишидек, алпанг-талпанг қадам ташлаганча ўз ўрнига қайтди. Мен яшикнинг олд деворини кўрдим. Меникидан ҳеч фарқ қилмайдиган дарчани қурилиши ҳам, ранги ҳам меникидан ҳеч фарқ қилмайдиган пластмасса парда бекитиб турарди. Ҳа, у майда-чуйдасига-ча қолдирмай, ҳаммасидан айнан нусха кўчиришга муваффақ бўлган, бу эса озмунча куч талаб қилмаган, албатта. Иш шу қадар ҳафсала билан бажарилган эдики, буни шунчаки сохта ҳавас натижаси, деб изоҳлаш қийин. Нима мақсадда шундай қилди экан? Эллик минг иенани қайтиб беришга ҳар қанча уринмай, энди унинг менга ён босиш нияти йўқ. Мен эллик минг иенани олган дақиқадан бошлаб, ўзимнинг ҳақиқий яшикодамлик ҳуқуқимдан айрилдим, қалбакига айландим. Чамаси, энди буни шундай деб тушуниш керак, шекилли? Хонани кўндалангига кесиб ўтаётган роботнинг қадам ташлаши менинг қадам ташлашимнинг худди ўзи эди. Соҳибининг иродасини менсимай, билган номаъқулчилигини қилаётган ўз нусхангни кўзгуда кўриш жуда нохуш ҳодиса. Оббо, аҳмоқ-эй. Нима учун устидаги яшикни ташлашга шошилмаяпти?.. Ё мастмикан?.. Агар у анчадан бери яшикда яшаган бўлса, энди ундан чиқа олмайди. Чиқмасанг — чиқма. Балки, сенинг ўрнингга мен чиқарман. Назаримда, гап аслида, бир одамнинг ҳаракатлари тўғрисида кетаётгандек туюла бошлади. Келишувни, албатта, ҳалиги

жувон ўйлаб топган. Мабодо чуқурроқ ўйлаб қаралса, жувоннинг мақсади бошдаёқ бу одамни... яшикка тиқиш эканлигини пайқаш мумкин. Ўшанда жувон эркин бўлади. Бордию мен, шундан фойдаланиб, ўз яшигим билан видолашсам нима бўлади?

Бироқ мен ҳозирча бу ердан кетишга қарор қилдим. Ҳовлиқиб хулоса чиқариш ярамайди. Агар бир тўхтамга келсам, истаган пайтимда яшикдан чиқа оламан. Бафуржа ўйлаб, фикрларимни бир жойга тўплаганимдан кейин, эртами-индинми, бу ерга яна қайтиб келаман. Аммо кетишдан олдин жувоннинг хонасига бир кўз ташлаб ўтишим керак. Қатта дарвозага элтувчи чағир тош ётқизилган йўлкани кесиб ўтдим-да, (унга тупроқ шу қадар кўп сепилганки қадам товуши эшитилмайди), яшигимни энгаштириб одам бўйи келадиган қалин хризантема бутазорлари орасига кирдим, тўсатдан кўзимга ярқ этиб чиғаноқнинг ички садафини эслатувчи кавак кўринди — бу таассуротни ўт-ўланлардан кўтарилган ҳовур кўзғатди, шекилли. Ёки, жувоннинг қўлтиғи кўзғатган бўлиши ҳам мумкин. Ўйнинг орқа томони шимолга қараган, деразалари тор, баланд. Жувоннинг хонасидаги деразага тутилган парда шу қадар қалинки, нур зўрға ўтади, — хуллас, уни кўриш умидим пучга чиқди. Шундай бўлса ҳам, мен кетмадим, қўрқа-писа дераза тагига бекинганча ниманидир кутяпман. Шамол сув қувурини ларзага келтириб устимдан катта-катта томчилар сочади — томчилар яшигимни чилдирма қилиб чертади. Бироқ унинг хонасидан ҳеч қандай жавоб бўлмайди.

Албатта, бор-э, деб, яшикни тарк этиб кетиш ҳеч гап эмас. Модомики, ҳеч гап эмас экан, уни бекордан-бекор тарк этиб кетишнинг ҳам кераги йўқ. Фақат, агар иложи бўлса, бирор кимсага қўл берсам дейман.

АЛОҲИДА УЧ ЯРИМ ВАРАҚДАГИ КИРИТМА

(Нафақат қоғозлар, биринчи марта авто-ручка билан ёзилган иероглиф расмлар ҳам яққол ажралиб турибди. Мабодо кимдир, қачондир бунини бошқа бир дафтарга кўчириб ёзса, ўшандагина қоғоз ҳам, дастхат ҳам бир хил бўлиши мумкин. Аммо ким ҳам бундай қалтис ишга қўл урарди.

«Шундай қилиб, кейин нима бўлди?»

«Томоғим қақраб кетди...»

«Ана, стакан. Фақат чатнаган».

«Ҳечқиси йўқ».

«Хўш?»

«Ечиндим. Келишганимиздек...»

«Хонада чироқ бормиди, деб сўраяпман?»

«Бошқа пиво йўқми?»

«Саволни яна қайтараман: хонанинг қоронғилиги қандай эди?»

«Жуда ҳам қоронғи эди. Азбаройи қоронғилигидан анча тимирскиланиб, сийнабандимни зўрға ечдим».

«Ёруғлик билан сийнабанд ўртасида, менингча, ҳеч қандай алоқа йўқ. Ҳар ҳолда, уни пайпаслаб ҳам ечиш мумкин».

«Тўғри, албатта, лекин...»

«Бўпти. Кейин-чи?»

«Унинг сабри чидамай, сийнабандингни ечишиб юборақолай, деди. Мен унамадим».

«Ажабо».

«Нега?»

«Ахир қоп-қоронғи эди-ку. Келиб-келиб, сен худди шу сийнабандингни ечолмаётганингни у қаёқдан билди?»

«Билмасди. Таваккалига...»

«Хуллас, ёрдамлашдимми?»

«Йўқ».

«Нега?»

«Биз келишиб олган эдик. Менга тегмаслигига... Қўлларимни қаранг, қандай узун. Орқамга бемалол етади...»

«Яхши. Шундай қилиб, сен қоп-қоронғида ечина бошладинг, ечиниб бўлгач, чироқни ёқдинг. Шундайми?»

«Худди шундай...»

«Хўш, укол-чи?»

«Қилдим, албатта».

«Яланғоч ҳолдами?»

«Илож қанча, ампулани пайпаслаб очиб бўлмайди».

«Яланғоч баданингни кўрсатишнинг ўзи кифоя эди. Қип-яланғоч ҳолда укол қилишга бало бормиди?»

«Нима, бари бир эмасми?»

«Бари бир эмас».

«Бақирманг».

«Бўпти. Ечиниш бутунлай тугагандан кейинги яланғочликдан кўра, энди ечина бошлагандаги яланғочлик кўпроқ қўзғатувчан бўлади. Буни ҳамма билади. Худди

шу ҳол уколга ҳам тегишли. Яланғоч пайтдаги ҳар қандай ҳаракат яланғочликни юз карра беҳаёроқ қилади. Бунчалигини билмасдим, демай қўяқол».

«Энди ҳаммаси тушунарли. Бундан буён биламан».

«Яна бир карра, қайта бошдан тартиб билан айтиб бер».

«Хуллас, ечиндим, чироқни ёқдим...»

«Бундан олдин чироқни ўчирган эдинг шекилли?»

«Хуллас, чироқни ўчирдим, ечиндим, яна чироқни ёқдим, кейин укол қилдим».

«Бари бир қандайдир ғалатиноқ қилиб айтиб бер-япсан. Наҳотки шунча вақт ичида бир оғиз ҳам гаплашмадинглар?»

«Йўқ, нега энди...»

«Хотиржам бўл, айтгинг келмаган нарсани айтма».

«Нималар тўғрисида гаплашмадик... Хўш-ш, дастлаб у об-ҳаво тўғрисида гапирди... Сочимга манавиндай тегиниб...»

«Тегиңмасликка келишиб олган эдинглар-ку?»

«Фақат сочимга...»

«Бари бир, қаерингга бўлса ҳам...»

«Ким билсин, балки тасодифан тегиб кетгандир...»

«Ёини олма».

«Мен бош томонда турган тунчироқни ёқаман, деб энгашувдим...»

«Тунчироқ?»

«У илтимос қилди».

«Нимани?»

«Тепадаги битта чироқда ҳамма нарсани кўриб бўлмайди».

«Бас қил. Қўйиб берса, нималар деб алжирамайсан».

«Яхши. Бошқа гапирмайман».

«Кейин у нима деди?»

«Ёмғир тўғрисида гапирди чоғи. Сочим жуда силлиқ эди...»

«Тердан намиққан-да».

«Ҳа, терлаган эдим».

«Йўқ, тўхта. Бундан чиқдики, у об-ҳаво ҳақидаги гапдан олдин тунчироқни ёқишни сўраган?»

«Ҳа, олдин тунчироқ ҳақида гап бўлди».

«Энди бутунлай чалкашиб кетдим».

«Кечирасиз. Мен жуда чарчадим. Фойдаси йўқ... Қаранг, тиззаларим қалтираб кетяпти — худди ишлаб турган кир ювиш машинаси устида ўтирганга ўхшайман...»

«Унда, кел, тиззамга ўтир. У кир ювиш машинаси-дан яхшироқ».

«Чекким келяпти».

«Тунда чекса тери бузилади».

«Лекин бу ечинишдан кўра яхшироқ».

«Гапни олиб қочма. Жирканч кимсага ечиниб кўриниш ҳақиқатан ҳам яхши эмас. Ахир ваннахонада сийнабандингни ўзинг ечасан-ку».

«Сиз ҳадеб шу битта гапни қайтарганингиз қайтарган, сэнсэй. Шилқим фикр хаёлингиздан нари кетмай қолибди. Ўсмоқчилаб, гўё ҳаммасини майда-чуйда тафсилотларигача билиб олмоқчисиз».

«Мен ҳақиқатни билмоқчиман, холос».

«Мен эса бўлиб ўтган ҳамма гапни унутмоқчиман».

«Демак, сен унутишни истаган нарсга бўлган экан-да?»

«Қанчалик қайғули бўлмасин, сиз фараз қилган нарсалардан, сэнсэй, бирортаси ҳам рўй берган эмас».

«Агар бу рост бўлса — жуда яхши».

«Рост. У шилпик кўзларини артгач, мени ҳар хил вазиятда туришга мажбур қилиб, худди қимматбаҳо тош излаётгандек, чақчайиб, бутун баданимни томоша қилди. Бироқ тезда укол ўз таъсирини кўрсата бошлади — кўзларида ғалати ифодаalar пайдо бўлди, люминесцент чироқ остига ўрнашганидан сўнг беш дақиқа ҳам ўтмади, менга эса, назаримда, бошқа эътибор бермай қўйди».

«Бу тўнғиз наҳотки сенга шилқимлик қилмаган бўлса?»

«Йўқ, шилқимлик қилмади. Аксинча, йиғлади. Нимадандир кўрқди. Йиғиси, назаримда, ёлғондакам эди. Нуқул оғзини қийшайтириб, ув тортди... Оғзидан чиққан сассиқ ҳид-чи... У қандай бижғимасин, чидадим, фақат нафас олмасликка тиришдим. У бўлса, роса тутақди».

«Ғазабини бирон нарсада кўрсатдимми?»

«Йўқ. Уколдан бўлса керак. Мен қилт этмай турдим. Ўзимни ўзим четдан тасаввур қилиб кўрдим. Жуда ғалати эди. Балки бу гипнозди?.. Мен доим кўз ўнгида бўлганимдан эмас, балки фақат унинг мени кўриш истаги борлигидан шу қўйга тушдим. Унинг нигоҳини тасаввур қилсам кифоя эди, дарров дармоним қурирди».

«Жирканч нусха».

«Сэнсэй, сиз жуда ошириб юбормаяпсизми?»

«Бўлиши мумкин».

«Илтимос, ўзингизни босинг. Мен, сэнсэй, буларнинг ҳаммаси мен учун бир чақа эканлигини сиз тушунинг, деб имкони борича ҳикоя қилиб бермоқчи бўлдим».

«Ундай бўлса, бу гапга нуқта қўямиз. Қани, бу ерга кел-чи? Нега хода ютгандай қаққайиб турибсан?.. Еч, пайпоғингними, бошқасиними...»

«Мен пайпоқсизман».

«Тезроқ кел... Менга қара, у ростдан ҳам сен қандай вазиятда туришинг кераклигини кўрсатиб берармиди?»

«Чироқни ўчиринг...»

ЕЗАЕТГАН МЕН БИЛАН БАЁН ҚИЛАЕТГАН МЕН УРТАСИДАГИ ҒАЙРИТАБИЙ МУНОСАБАТЛАР

Аъзойи баданимдан шовуллаб тер қуйилади, силлам қуриб, ҳансирайман. Кўнглим айнаб, ўқчийман. Ақл бовар қилмайдиган зўриқиш. Ҳаво етишмайди. Бунинг устига уйқуга тўймаганман.

Ҳар қалай, қачон, қандай қилиб етиб келдим бу ерга? Ўзимни ўзим чув туширдим. Соат учдан ўн саккиз минут ўтган. Т. портининг рўпарасидаги, кўрфазнинг қарама-қарши томонидаги шаҳар пляжи. Таркидунё қилган қисқичбақалар вишир-вишир судралиб юрган кимсасиз қумлоқ. Баланд бамбук шохларида ҳилпираётган, ёмғирда ивиган учбурчак яшил байроқчалар. Йўл гарчи эниш бўлса ҳам пастга осонгина сирғалиб тушгим келаверади.

Тўғриси айтганда, бундан бир ҳафта муқаддам, жароҳатимни даволатиш учун клиникага боришдан олдин, худди шу ерда ўзимнинг у ёқ-бу ёғимни тузатиб олган эдим. Агар яшик-одам ўз бошпанасини ими-жи-мида тарк этмоқчи бўлса, бундан ортиқ қулай жой топа олиши амримаҳол. Энг олдин чўмилиб, бошимни ювмоқчи, соқолимни қириб, кўйлагимни, ички кийимларимни чаймоқчи эдим. Осонгинасини кўзласанг, ҳар бир вокзал, ҳар бир бандаргоҳда бемалол фойдаланиш мумкин бўлган водопровод доим топилади. Тўғри, фақат кечгача атрофидан одам аримайди, аммо миянгни ишлатиб, қулай вақтини топсанг, инсон зотиға дуч келмасдан пардозхонадаги душда ювиниб олишинг мумкин.

Яшириниб юришим учун айтарли сабаб ҳам йўқ.

Мана ҳозиргина бу ишларнинг ҳаммасини қилиб бўлдим. Чўмилдим, соқолимни қирдим, бошимни, ички кийимларимни, кўйлагимни ювдим. Назаримда, бир оз шамоллагандекман, шу сабабдан, то ички кийимларим билан кўйлагим қуригунча яна яшикка кириб олдим — кўпи билан яна бир соат ўтираман, кейин умрбод уни тарк этаман. Ҳозир ҳам уни қарийб чала-ярим тарк этдим. Қўнғиз кемирган нарсани ташлаб юбориш учун унчалик жасорат талаб қилинмайди. Олдинда, аллақачон ер ости йўлидан чиқиш жойи кўриниб қолди. Агар яшик — кўчма ер ости йўли бўлса, у ҳолда, яланғоч аёл — ер ости йўли чиқаверишдаги кўзни қамаштирувчи нур. Гўё уни севиб қолишларига ундовчи вазият бу. Охирги уч йил мобайнида, назаримда, мен худди ана шундай тасодифни кутганга ўхшайман.

Сохта яшик-одам билан тасодифий учрашувни ҳам. Каравотда ўтирганча, яланғоч ҳолда тик турган (ночор ва фақат уни томоша қилишлари учун шундай вазиятни танлаган) аёлдан кўз узмаётган қиёфадошим. Яшик менга ҳали ҳеч қачон шунчалик жирканч бўлиб туюлмаган эди. Буларнинг ҳаммаси менга шифтга учиб чиққан руҳим ўз жасадимга тикилиб турган ўша машъум тушини эслатарди. Наҳотки бу яшикка ачиниш бўлса? Йўқ, ачиниш эмас — алам бу. Менга чиқиш жойи бўлган ер ости йўли керак. Ёзувларим эса — энг сўнгги сатригача йўқолиб кетса ҳам парво қилмайман.

Ўйлайманки, унинг яшикда ҳаёт кечира бошлаганига ҳали унча кўп бўлгани йўқ. Бир куни умумий ҳожатхона билан девор тўсиқ оралиғига уқувсизларча тикилган, қатлама картондан қилинган бўш, пачақ яшикни кўрган эдим. Эгасиз яшик ҳам — ташландиқ уйдайд гап, — у тезда ишдан чиқади, шамол ва ёмғир уни сўлиган узумнинг қизғиш-малла рангига киритиб қўяди. Бир қарашдаёқ бу кимнингдир ташландиқ бошпанаси эканлигини билдим. Яшикда ўйиб очилган дарча... ундан чиқиб турган полиэтилен парданинг бир бўлаги.. ён деворлардаги худди тери касаллигидан қолган асоратга ўхшаб дўппайиб-дўппайиб турган жойлар — чамаси, сув тегиб бўртиб чиққан майда эшитув тешикчалари бўлса керак, — шунга ўхшаш яра-чақалардан яшик хароб бўлиб ётар эди. Мен яшикнинг ён деворини йирта бошладим. Узимни гўё нам ямоқни кўчириб олаётгандек ҳис қилдим — яшикнинг ичи кўринди. Мен беихтиёр ташландиқ бошпанани ўткинчилар назаридан яширишга тиришиб, яшик тикилган оралиқни гавдам билан тўсдим.

Яшик ичида, унда яшаган одамнинг нишонлари (уни В. деб атаймиз) худди лойдаги қўл изларидек яққол ўрнашиб қолган эди. Масалан, озиқ-овқат қўйиш учун чўп ва изоляция лентаси ёрдамида маҳкамланган йиртиқ жойлар. Эндиликда қуш тезаги рангидаги ифлос доғга айланган, журналдан қирқиб олинган яланғоч қизлар сурати. Яшик чайқалиб қимирламаслиги учун уни белга бойлаб қўядиган қизил ип. Дарича остига ўрнатилган кичкинагина пластмасса қутича. Яшикнинг қарийб бутун ички сатҳини қоплаб олган сон-саноксиз ёзувлар. Бир пайтлар, шубҳасиз, транзистор, ашқолдашқоллар қутиси, чўнтак фонуси ва бошқа нарсалар қўйилган, ҳозир аслида йўқ, бири — каттароқ, бошқаси кичикроқ тўғри бурчакли ўринлар.

Ҳозир яшик ўлик. Бирдан уни ташлаб кетаётган В.нинг руҳи кўзимга кўриниб кетгандай бўлди. Сесканиб тушдим. Мен ҳали бирон марта ҳам ўз ўлимимни (яшигимнинг ўлимини) шундай яққол тасаввур қилиб кўрмаган эдим. Назаримда, вақти келиб, мен худди буғланиб кетган бир томчи сувдек оппа-осон, ном-нишонсиз йўқоладигандек туюлдим. Ахир, мана, ҳақиқатга дуч келиб турибман-ку. В.нинг ўлими қандай бўлган экан?

Турган гапки, яшикнинг ўлими, В.нинг ҳам жисман ҳалокатини билдириши шарт эмас. У шунчаки ер ости йўлидан қутулиб чиқиб, яшигини ташлаб кетворган бўлса ажаб эмас. Демак, қолган яшик — эркинликка ёриб чىққан капалакнинг ғумбаги. («Капалак» сўзи балки ҳаддан ташқари шоиронадир, уни бир кунлик ҳашарот ёки чирилдоқ деб аташ ҳам мумкин). Ҳар ҳолда, мен худди шундай деб ўйлагим келади. Бошқача ўйлаш оғир. Аммо шундай деб ўйлашга ҳам далил керак. Далил ахтара туриб мен ёзувларни диққат билан синчиклаб ўргандим. Бахтга қарши В. сувда ювилиб кетадиган фломастердан фойдаланган шекилли, ҳеч нарса тушуниб бўлмади. Пластмасса қутининг қопқоғи зичлаб ёпилган. Қалаванинг учи, шубҳасиз, ана шу қутида бўлади. Минг машаққат билан қопқоғни очган эдим, қутидан тугмалар отилиб кетди. Ундан иккита зўлдирли ручка, синиқ пичоқ, чақмоқтош, битта минутининг мили омон қолган ойнасиз соат ва ниҳоят, муқоваси йиртилган мўъжазгина ёндафтарча чиқди. Биринчи саҳифасида, бахтимга, шундай ёзув бор эканки, мен уни шоша-пиша яшигимнинг ички деворига кўчириб олдим (ўша пайтда ҳали унда бўш жой кўп эди),—

шунинг учун ҳам уни оқизмай-томизмай келтира оламан:

«Асабийлигим жуда ҳам ҳаддан ошиб кетди. Бир нафасга уйдан чиқишим билан, бирданига яшаётган хонам йўқолиб қолса-я, деб саросимага тушадиган бўлдим — уйни ташлаб чиқиш мен учун дўзах азобига айланди. Ашаддий уйбеги бўлиб қолдим. Тўрт девор ичида қамалиб ўтирганим-ўтирган, хонамни бир дақиқага ҳам ташлаб кетолмайман. Бора-бора очдан ўламан ё ўзимни ўзим осаман. Аммо ҳали ҳеч ким анави жасадни таний олмаганини билиб...»

Мен варақнинг орқасини ағдармоқчи бўлган эдим, ёндафтарча бармоқларим орасида худди намиққан қуруқ ширинкулчадай уқаланиб кетди, шунинг учун, ҳалиги яшик жасади нима маъно билдиришини то ҳануз аниқлай олишдан ожизман.

На илож, яшик билан видолашиш лозим. Лекин кўйлагим ҳам, ички кийимларим ҳам нима учундир яхши қуримаяпти. Ёмғир тинди, аммо пастга осилиб, сувга тўйиб, ҳурпайиб турган булут ҳеч қуримайди. Яхши ҳамки, яшик ичида ўтириш унчалик ёмон эмас. Бутун киримни эринмай тозалаб ювганим учун бўлса керак, баданим бардамлашиб кетди, ҳатто ҳозир ўзимни қучоқлаб ўтиришим ҳам аллақандай ёқимли эди. Бироқ доим шу аҳволда ўтириб бўлмайди-ку. Тонгги денгиз сукунати тугашининг ҳам ўзига яраша гашти бор. Қопқора намчил осмон ва то кўз илғайдиган ерга қадар у билан тутшиб кетган сим-сиёҳ денгиз. Денгиз осмондан ҳам қорароқ. Худди чироғи ўчиб қолган ҳужрадагидек қуюқ қоронғилик. Ҳатто агар кўзингни юмиб турсанг ҳам кўринадиган тубсиз қоронғилик. Денгиз гувиллаши қулоққа чалинади. Кўзингга ўз бош чаноғининг ичи ҳам кўринади. Кўзга кўринаётган керагаларни пана қилиб турган гумбазсимон парда. Худди самолётдан қарагандай. Доимий уйқусизлик қонни заҳарлаган, чакканг лўқиллайди, Уйқу босади. Яшикни тарк этишдан олдин икки соат ухлаб олмоқчи бўлдим. Аллақачон юмилган кўзларимнинг қовоқларини яна ҳам зичроқ қисаман. Кўзимга тўлқинлар кўринади. Худди жазварда чизилгандек тўппа-тўғри, оралари тўхтовсиз торая-торая мувозий чизиқлар ҳосил қилиб, бепоён денгиз томон кетаётган тўлқинлар. Ҳар бир тўлқиннинг ўз баланд парвози

ва юзтубан йиқилиши бор, парвозлари — ажойиб. Тўлқинлар орасида ҳосил бўлган жарликни кўришга интилаётиб, олдинга мункиб кетаман ва худди шу лаҳзада ҳар иккала кўзим қинидан сапчиб чиқади. Тўлқинлар йиқилган жойдан енгил ҳовур кўтарилади. Кўзларим бир-бирига тинимсиз туртила-туртила тўлқинлар орасида сирғаниб юради. Бирдан кўнглим беҳузур бўлади. Кўзимни очаман. Денгиз ҳам, осмон ҳам ўша-ўша симсиёҳ ва сокин. Қаттиқ, нам қум устида ўзимни аянчли ва ожиз ҳис қиламан. Мен учун фақат — кўзларимни очиб ўтириш ва шу ҳолда тасодифий уйқу ташриф буюришини кутиш қолди, холос.

Агар ҳатто озгина мизғиб ололмасам ҳам, бари бир вақти етганда, мўлжаллаб қўйган ҳаракатни бошлашимга тўғри келади. Ўзим тарк этган яшиқни бузиб ташлаб, соат саккизларда яна клиникага бораман. Беморлар у ерда соат ўндан қабул қилинади, демак, мен сал олдинроқ боришим керак. Бироқ жуда эрта бориш ҳам ярамайди, йўқса, уйқусини бузиб, бўлажак ҳамсухбатингнинг таъбини тирриқ қиласан. Шунини ҳисобга олиб, соат саккизда борадиган бўлдим, бу айни вақти — эрта ҳам, кеч ҳам эмас, — бировнинг уйқусини ҳаром қилмайман, бунинг устига, ҳар қалай, жуда кўп деб бўлмаса ҳам, музокара учун икки соат вақт қолади.

Тўғри, ҳамсухбатим музокара узилиб қолмаслиги учун беморларни қабул қилишни ҳатто бир кун орқага суриши ҳам мумкин. Ҳар ҳолда, музокаралар бир талай вақтга талаб қилиши тайин... аммо қайси музокаралар?

(Эсимдан чиқмаслиги учун ёзиб қўйяпман.

Ҳозиргина агар жувон билан учрашиб қолсам айтадиган қаттол бир фикр хаёлимга келди: «Турган гапки, устимдан кулишингни ёки менга жаҳл қилишингни истамайман. Аммо бошқа бирор кимса эмас, худди сен устимдан кулишингни ва жаҳл қилишингни афзал биламан».)

Умуман, ҳозир бу тўғрида ташвишланиб ўтиришим шарт эмас. Мавриди келганда ҳал қиламан. Агар биз музокараларимизни узиб қўймасак, эҳтимол, келишиб олиш насиб бўлар, агар келишиб олиш насиб қилмаса, у ҳолда, музокараларни узишдан бошқа чора қолмайди. Ҳозир эса соат саккизга улгуришим учун ишларимни қайси тартибда йўлга қўйишни ўйлаб олишим керак. «Йўлга қўйиш» деганим билан аслида бу унчалик қийин эмас. Уч-тўрт бўлакка ажра-

тиб, бурдалаганимдан кейин яшиқ оддий ахлатга айланади-қолади. Қанча имилламай, бунга беш дақиқадан ортиқ вақт кетмайди. Саёқлик ҳаётимда доимий ҳамроҳим бўлган шахсий мол-мулким, яъни барча майда-чуйда нарсаларни бирёқлик қилиш — арзимаган иш. Масалан, ҳозир мен ёзув столи сифатида фойдаланаётган пластмасса парчасини олайлик. Бу бор-йўғи эни қирқ, узунлиги қирқ беш сантиметр ҳажмдаги бирмунча қалин, яғири чиқиб кетган сутранг пластмассанинг бир бўлаги, холос, аммо бу менинг кундалик ҳаётимда ҳақиқатан ҳам биринчи галдаги зарур нарса. Аввало, у стол вазифасини бажаради. Овқатланиш ёки карта ўйнаш учун ҳам шунақа қаттиқ бир нарса керак. Овқат тайёрлаш пайтида эса у оштахта ўрнини босади. Изғиринли қиш кечаларида у билан дарчани бекитиб қўйиш мумкин, шамолсиз, иссиқ ёз оқшомларида эса — у елпигич. Зах ерга ўтирадиган бўлсам, у мен учун — кўчма ўриндиқ, териб олган тамаки қолдиқларини ёриб тозалаб, улардан папирос ўрайдиган бўлсам — иш столи.

Албатта, ҳар куни фойдаланиладиган нарсаларни шунчалик соддалаштириш учун анча-мунча вақт кетади. Яшиқда эндигина яшай бошлаган кезларимда қулайлик тўғрисидаги умумий тасаввурдан ҳеч қутула олмас ва назаримда, кёракли туюлган нарсаларнигина эмас, ҳатто қандай фойдаланишни тасаввур ҳам қилолмайдиган нарсаларни ҳам тўхтовсиз равишда ғамлаб қўяверар эдим. Тилла ҳалқадан ушлаб турган учта яланғоч қиз сурати, рангли қилиб нақшланган тунука қути (бирор нарсага албатта яраб қолади), ғалати тош (қадимги тош буюм бўлиши мумкин), ер ўлчайдиган ўрама тасманинг зўлдири (қўлингга оғир жисм керак бўлиб қолганда асқатади), инглизча-японча чўнтак луғати (пайти келиб керак бўлар), туфлининг олтин пошналари (уларнинг шакли қизиқ, бундан ташқари, улардан болғача ўрнида ҳам фойдаланиш мумкин), олти ампер, бир юз йигирма беш вольтлик штепсель розетки (керак бўлганда топилмаса, ёмон), эшикнинг мис тутқичи (агар унга чилвир бойланса, даҳшатли қурол бўлади), кавшарлагич (балки бирор нарсага яраб қолар), бир шода калит (бир қулфни очадиган бўлсам, ё униси, ё буниси тушар), тўрт ярим сантиметр йўғонликдаги темир мурват (ип бойлаб осилтирса, таппа-тайёр сейсмограф, фотопленкани қуритиш учун ҳам қулай оғирлик)... — шунга ўхшаш нарсалар роса кўп йиғилган экан, азбаройи оғирлигидан, яшиқни тўлдириб юборга-

нидан бир қадам ҳам юролмай қолдим, ниҳоят, кейин билсам, буларнинг ҳаммасидан воз кечишим керак эди. Яшик-одамга етти тиглик қаламтарош эмас, балки соқол қирадиган оддий пискадан ҳар хил мақсадларда фойдалана олиш уқуви керак. Мабодо у ёки бу нарсадан кун бўйи камида уч марта фойдаланмас экансан, ҳеч ачиниб ўтирмай, ундан воз кечиш лозим.

Аммо ташлаб юбориш осон эмас. Йиғиш қийин, ташлаб юбориш ундан ҳам қийин. Ҳаммавақт — агар нарсаларимга жон-жаҳдим билан ёпишмасам, улар елга учиб кетади, деган қўрқув бўлади. Масалан, жажжигина приёмник — овози тиниқ, юқори сифатли транзистордан жони кириб фойдаланадиган киши учун, фақат ўз юкини енгиллаштириш мақсадидагина ундан бамайлихотир воз кечиб юбориш осонми? Аммо мен шундай қила олдим.

Ҳа, мен унга радиоэшиттиришлар ҳақидаги анави воқеани албатта айтиб беришим керак. Агар лозим бўлса, сохта яшик-одамга ҳам айтиб бераман. Истагим шуки, ҳалиги иккови музокараларимиз бошланмасдан олдин ким билан гаплашаётганларини яхшилаб билиб қўйишсин.

Нима учун каллаи саҳарлаб келганимни сўраяпсизми? (Мен фақат жувонга мурожаат қиламан, врач эса ўзининг сохта яшигида хонанинг бирор бурчагида ўтираверсин). Одатдаги сайр. Эрталабки сайр. Соя заводидан бу ерга олиб келадиган йўл у қадар серманзара бўлмаса ҳам, мен уни яхши кўраман. Йўлқадаги ҳув анави барглари сийрак, серкўз, қари дарахтлар (қизиқ, уларнинг номи нима экан?) ёки япроқлар орасидан мўралаб турган манави учи ўткир томлар — устма-уст қандай ажойиб тарзда қалашиб ётибди. Сувоғи ёрилиб кетган деворлардан яққол ажралиб турган, янги бўялган тор, баланд деразалар, — шундай ҳолатдаки, гўё сен хатарли, даҳшатли ишга боряпсан... Ишонмаяпсизми? Ундай бўлса, бошқача қилиб айтаман. Келгим келганидан келдим — тўғри, фақат шунинг учун келганимни тасдиқлайдиган асосим йўқ... Яна бўлмайдимиз?.. Шу қадар муштоқлигим билинмаяптими? На илож, юзим асли туғма шунақа. Одамнинг кўзлари хира бўлса, юзи нохуш таассурот қолдиради. Хўп майли, гап бундай, мана ўша эллик минг иена (чидаб бўлмайдиган нафрат мени руҳлантриб юборди, пулни муолажа столи устига ташладим)... буни менга тиқиштирган эдиларинг,

лекин бу, мен пулни олишга рози бўлдим, деган гап эмас. Ҳозир мен худди шу вазиятни вужудга келтирган нарсалар тўғрисида бош қотирыпман. Тўғри, қилган илтимосларингни бажардим,— яшиқ билан хайрлашдим, бундан хотиржам бўлишларинг мумкин. Хуллас, бир-биримиздан қарзимиз қолмади, э, йўқ, мен бир оз қарздорман. Хўш, яшиқда қалай яшаяпсиз? (Сохта яшиқ дарчасига ошиғич бир қараб оламан-да, саволимга жавоб кутмасдан, яна жувонга мурожаат қиламан). Шартта иш масаласига кўчаётганим учун кечирасиз, бироқ менга ўхшаганларнинг кимлигини, қандай одам эканлигини билиб қўйиш учун, радиоэшиттиришлар ҳақидаги ҳикоямни эшитсангиз ёмон бўлмасди. Ҳа, радиоэшиттиришлар ҳақида. Мен анчадан бери янгиликлар оғуси билан заҳарланган эдим. Тушуняпсизми? Мабодо ҳали оҳори кетмаган энг сўнгги янгиликларни, доимий равишда, тўхтовсиз эшитиб турмасам, жуда ёмон аҳволга тушадиган бўлиб қолган эдим. Фронтлардаги ҳарбий вазиятлар доим ўзгариб туради, кино юлдузлари, қўшиқчилар тўхтовсиз уйланиб, ажрашадилар... Марсга ракета учади, ўзининг охириг SOSини жўнатиб, балиқчи кемалар гум бўлиб кетади... Ўт қўйиш васвасасига учраган ўт ўчириш командаси бошлигини қамайдилар, банан солинган идишдан заҳарли илон тутиб оладилар, савдо ва саноат министрлигидаги бир амалдор ўзини ўзи отиб қўяди, халқаро конференция ажойиб ютуқларга эришади ёки бузилади, уч яшар қизчани зўрлайдилар... бичилган каламушларни урчитиш жамияти тузилади, супермакет қурилишида бетон орасига қўшиб суваб юборилган бола топилади, дунёдаги барча армиялардан қочган солдатларнинг рекорд миқдори... Хуллас, дунё қайнаётган қозонни эслатади. Бир сония ғафлатда қолдингми — тамом, қарабсанки, ҳатто ер куррасининг шакли ҳам ўзгариб кетган бўлади. Булар мени охири шу кўйга солдики, бирваракай етти газетага ёзилдим, икки телевизор, уч радиоприёмник ўрнатдим, уйдан кўчага транзисторсиз чиқмайдиган, ҳатто наушник билан ётиб ухлайдиган бўлдим. Ахир, бир пайтнинг ўзида ҳар хил станция ҳар хил эшиттириш беради-да, шунинг учун кўнглингда доим у ёки бу шошилиш ахборотни эшитмай қолмай, деган хавотир бўлади. Қўрқоқ ҳайвонлар қулогини динг қилиб, теварак-атрофга сергак кўз ташлаб туради — шунинг учун, жирафанинг бўйни аста-секин чўзилиб ҳозирги ҳолига келган, маймун эса дарахтдан йиқилмайдиган бўлган. Ҳазиллаша-

ётганим йўқ, мен учун, яъни ўзи тўғрисида сўз кетаётган одам учун, булар — фавқулодда жиддий гаплар. Мен бир кеча-кундузнинг катта қисмини янгиликларни ўқиш ва эшитиш билан ўтказар эдим. Ўз тутқунлигим алам қилиб йиғлардим, бироқ радиоприёмник ва телевизордан бир қадам ҳам нари жилмас эдим. Бунинг устига мен қанча уринмай, бу янгиликлардан ҳақиқатни илғаб олиш у ёқда турсин, ҳатто унга яқин келиш ҳам мумкин эмаслигини жуда яхши тушунар эдим. Тушуна туриб, тарки одат қилишга юрагим дов бермасди. Чамаси, менга содир бўлаётган воқеаларни тушуниш ёки ҳақиқат эмас, балки янгиликларнинг бир қолипдаги иборалардан иборат шакли керак эди. Хуллас, мен янгиликлар оғуси билан тамомила заҳарланган эдим.

Аммо ажойиб кунларнинг бирида тузалдим. Кичкинагина бир ҳодиса зиддишаҳар чиқиб қолди, ҳодиса шу қадар кичик эдики, тузукроқ кўриш учун унга тиз чўкиб қарагинг келарди. Ҳодиса... чиндан ҳам қаерда рўй берди ўзи у?... Ҳа, худди банк билан метро станцияси ўртасидаги кенг кўча бурчагида... кундузи бу ерда жуда кам қатнов... менинг олдимда, кўринишидан хизматчи бўлган бир одам, бир маромда қадам ташлаб борар эди, бирдан унинг оёқлари чалишиб кетди-да, назаримда гўё тўппа-тўғри йўлгага чўка бошлади, кейин ёнбошига ағдарилиб тушдию қимир этмай қотиб қолди. Худди боласи билан айиқ-айиқ ўйнаб йиқилгандек. Олдига югуриб келган йигит, студентга ўхшарди, унга кинояли қаради. «Балки ўлгандир?», деди у менга саволчан жилмайиб. Мен билан гапни чўзиб ўтирмаслик учун, у истар-истамас, телефон қилиш учун бир неча уй наридаги тамаки магазинига қараб кетди. Қасбим тақозосига кўра, одатим бўйича дарров фотоаппаратимни қўлга олдим — менга ойида бир-икки марта маҳсулот рекламаси учун сурат олишни толаширар эдилар — ва, мурдани суратга тушириш учун гоҳ у, гоҳ бу томонидан тўғрилай бошладим. Бироқ фикримдан қайтдим, аппарат тепкисини босмадим — йўқ, асло ўлган одамнинг олдида ўзимни уятли ҳис қилганим, унга раҳмим келгани учун эмас. Шунчаки бу янгилик учун яроқсиз воқеа эканлигини фаҳмлаб қолган эдим.

Улим — ўзгаришларнинг ўзига хос занжири эканлиги шубҳасиз. Энг олдин тери оқаради. Кейин бурун ингичка тортади, ияк тиришади. Ичидан қип-қизил бўлиб ясама жағ чиқиб турган, қия очилиб қолган оғиз худди мандарин пўстидаги пичоқ кесган жойни эслатади.

Марҳумнинг ҳатто кийими ҳам ўзгаради. Асл мато шундоқ кўз ўнгингда фақат сиртдан қарагандагина асл бўлиб туюладиган арзон матога айланади. Албатта, бу фактларнинг ҳаммаси ҳам янгилик эмас. Булар бари бир янгиликка айланадими, йўқми, афтидан, ўлган одамнинг бу билан иши бўлмайди. Бутун мамлакат бўйлаб изланаётган хавфли жиноятчи қўлига тушган ўнинчи қурбон ҳам, олдингилари қандай ўлган бўлса, шундай ўлади. Сен ўзгарасан, сен билан бирга ташқи олам ҳам ўзгаради — бошқа ҳеч қандай ўзгаришлар мавжуд эмас. Бу ўзгаришлар шу қадар улканки, энг шов-шув кўтарадиган янгиликлар ҳам уларнинг олдида ип эшолмай қолади.

Шу фикр кўнглимдан ўтди-ю, дарҳол янгиликларга бўлган муносабатим кескин ўзгарди. Қандай қилиб бунини яхшироқ тушунтирсам экан... Ўзимга ўзим: «Сен ҳам янгиликларга барҳам беришинг керак!», деб буйруқ беришдан ўзга иложим йўқ эди. Биласизми, ҳар қалай... янгиликлар одамларга нима учун керак?.. Гарчи оламдаги ҳамма нарсанинг ўзгариши олдиндан маълум бўлса-да, эҳтимол, танг аҳволда қолмайлик, деб шайланиб туриш учундир? Илгари мен ҳам шундай деб ўйлардим. Лекин бу ёлғон. Одам янгиликларни фақат кўнглини тинчитиш учунгина эшитади. Ларзага соладиган қандай янгиликни хабар қилмасинлар, агар одам уни эшитаётган бўлса, демак, у тирик — мана, гап нимада. Дунёнинг тугаганидан дарак берувчи сўнги янгилик — чинакам даҳшатга соладиган янгиликдир. Уни эшитадиган ҳолатда бўлиш — ҳар бир одамнинг муқаддас орзусидир. Чунки бу охирачни кўра олиш насиб қилди дегани бўлади. Агар ўйлаб кўрилса, тасаввур қилишимча, менинг заҳарланишим ҳудди ана шу охириги эшиттиришдан ғафлатда қолмаслик учун бўлган интилиш меваси эди. Тўхтовсиз келиб турган янгиликларнинг эса ҳеч охири кўринмас, улар сўнги янгиликка айланмас эдилар. Янгиликлар бундан кейин ҳам давом этаверади — фақат сийқа иборалар яна ҳам қисқароқ бўлади. Утган куни кечаси Б-52лар Шимолий Вьетнам устига учиб бориб бу йил ҳисобидан энг катта босқинчилик қилдилар, шунга қарамай, сен эса тирик қолдинг. Газ заводида ёнғин рўй берди, саккиз киши оғир жароҳатланди, сен эса жабр кўрганинг йўқ, тирик қолдинг. Нарх-наво ҳаддан ташқари ошиб кетди, сенинг эса кунинг ўтиб турибди. Ишлаб чиқариш чиқиндилари таш-

лангани учун кўрфаздаги барча балиқлар ҳалок бўлди, шунга қарамай, сен тирик қолдинг.

«Бу қанақа ҳикоя ўзи?»

— Демак, бу ҳикоя янгиликларни эшитиш нақадар жонингизга теккани ҳақида...— Жувон тиззаларини олиб қочади (ҳавас билан қараб турганимни сезади, шекилли), сигаретасини янгилайди. Сохта яшик-одам эса маънос тўнғиллайди:

— Тушунмаяпман, ўз-ўзини мақташ нима керак...

«Янгиликларга қизиқмайдиган одамлар ичида жиноятчилар бўлмайди, демоқчисиз». Мен шу сўзларни врачнинг афтига шартта отдим-да, олдинги табассумим билан жувонга мурожаат қилдим: янгиликларга ишонмаслик — ўзгаришларга ишонмасликдир. Сиз эса менинг бу ерга ўзгаришлар олиб келишимга қаршисиз, бундай қилмаслигинг керак, деб ҳисоблайсиз.

— Ҳар ҳолда, биз мўлжалдан ошиқроқ бериб юбордик, сизга шундай туюлмаяптими?— деди сохта яшик-одам очикдан-очик, мен ундан буни кутмаган эдим.

— Мўлжалдан ошиқроқ бериб юбордик?

— Мен эллик минг иенани назарда тутяпман. Биз бу пулни, сизнинг яшик-одам билан яқинлигингизга ишониб, ундан биз учун яшик сотиб оласиз, деб бердик. Бундан чиқадики, биз мўлжалдан кўпроқ тўладик. Сиз ундан яшик сотиб оласизми-йўқми — биз қаёқдан билайлик.

— Сиз мен билан ўчакишяпсиз.— Унинг қарши ҳужумидан мен ҳатто довдираб қолдим.— Мен ҳам яшик-одамман — битта шахс, сиз буни жуда яхши биласиз.

— Мен қаёқдан билай?

— Ғирромлик қилиш керак эмас. Анча-мунча асосли далиллар бор.— Ҳовримдан тушиш учун бир неча марта чуқур нафас олдим.— Утган ҳафта эрталаб, ярамни боғлатиш учун бу ерга келганимда, сиз бор гапни тушунган бўлишингиз керак эди. Уқувсизларча олинган сочимдан... тилиб-шилиб ёмон қирилган соқолимдан... ўткир совун ҳидига қарамасдан, қўлимнинг, бўйнимнинг шамолда ёрилган, пўст ташлаган терисидан...

— Биласизми, фоторепортёрлар ичида ҳам афандилари кўп бўлади.— Менинг ўйинда ютқазганлигимга яққол гувоҳлик берувчи лоқайд оҳанг. Хулласи калом, жувон, афтидан, врач билан гапни бир жойга қўйган, улар мендан фойдаланишга келишиб олишган.

— Ахир ўшанда сен елкам елмилтиқ ўқидан яра-ланганини тан олган эдинг-ку?..

— Нима бўлти. Жуда кўпчиликда елмилтиқ бор. Сассиққўзанлар товуқхонага ёмон ўрганган, бошга битган бало бўлди.

— Яраланганимни тасодифан кўриб қолган бир раҳмдил одам шу клиникага келишимни маслаҳат берди. Бунинг устига у даволатиш ҳақини тўлашим учун пул ҳам инъом қилди. Уч минг иена, бу қоғозлардан сал-пал креозот ҳиди келади.— Мен жувоннинг кўзига тик қарадим. У осонлик билан рақибим томон оғиб кетиши хаёлимга ҳам келмаган эди. Ахир, у менинг фото-аппаратимда сурагга тушишга аниқ ваъда берган эди-ку. Сурагга тушаётганида ўзида рассомнинг нигоҳини ҳис этиб, роса завқланса керак. Шунақа ҳаяжонли ҳолатдамикан ёки... ҳозир шунчаки врачни яккаламаслик учун ҳаракат қилиптими... Врачнинг ҳозир бу ерда у билан сўз таллашиб қолиши менга ҳеч ҳам ёқмайди. Жувонни шунчалик қаттиқ таъқиб қилиш шартми — бу фақат унинг аҳволини ёмонлаштириши мумкин.— ...Энг янги қурилмадаги велосипед минган мини-юбкали аллақандай жувон... Эҳтимол, бу жувон... бахтга қарши мен уни фақат орқасидан кўрдим, аммо унинг оёқлари жуда чиройли эди. Бир марта кўрсанг — бир умр эсингда қоладиган оёқлар. Узоқ йиллар яшикда яшасанг, кўзинг фақат ўткинчилар гавдасининг қуйи қисмига тушади, сон-саноқсиз ҳар хил оёқларни кўравериш жонингга ҳам тегиб кетади.

Назаримда, жувон кулгисини босиш учун, лунжини шиширгандай бўлди. Аммо сохта яшик-одам бор овозда кулди.

— Турган гапки, яшикни кўриш бошқа, уни кийиш бошқа; фарқи катта.

— Шунинг эслатиб қўймоқчиманки, мен ҳали сизга яшикка эгалик қилиш ҳуқуқини берганимча йўқ.

— Ғоят катта фарқ,— деб қайтарди сохта яшик-одам, худди ниҳоят бу фарқ моҳиятини аниқ тушунгандек хотиржам оҳангда.— Мен кеча биринчи марта бутун тунни яшикда ўтказдим. Бундан завқли нарса йўқ. Ҳа, мен яшик-одам бўлишга беҳуда интилмаган эканман...

— Мен сизни бу йўлдан зўрлаб қайтармоқчи эмасман.

— Ўзим ҳам қайтадиганлар хилидан эмасман. Наҳотки тушунарли бўлмаса?

Сохта яшик-одамнинг дадил овозида масхараомуз

ифода яширин эди. Ҳам хушфеъл, ҳам ичи қора — менга ёқмади у. Ҳафсалам пир бўлди. Аввал-бошданок у билан дўстлашмоқ керак экан, шекилли. Аслида у мен билан жангга кирмоқчи эмас эди. Агар яшик-одам биринчи марта кўчага чиққанида унга энг керакли йўл-йўриқлар: овқат топиш усуллари, фойдаланишга яроқли эски нарсаларни қаердан топиш мумкинлиги, узоқ масофаларга текин бориш йўллари, дайди итлардан нарироқ юриш учун улар изғиб юрадиган жойлар тўғрисида сўз очганимда эди, у билан қизишмай, бемалол гаплашиб олишим мумкин бўларди. Ҳар ҳолда, яна битта яшик-одам билан бирга яшаш унчалик ёқимли эмас. Биламанки, у ҳақиқий яшик-одам эмас, бироқ ҳозир бу ҳақда гапириш сайил ўтгандан кейин хино қўйиш билан баробар. Агар мен шундай бўлишини олдиндан билганимда, яшик кийиб келиб у билан беллашган бўлар эдим. Мен жувонга, жиғига тегадиган қилиб гап қотаман:

— Хўш, менинг ўрнимда сен бўлганимда нима қилар эдинг? Уни йўлдан қайтарармидинг ёки кўнглига келган ишни қилиши учун йўл қўйиб берармидинг?

У менга муолажа столига енгилгина суяниб турган кўйи қовоғи остидан кўз ташлади. Лаблари сал-пал чўзилган, шунинг учун у кулаётгандек бўлиб кўринар, аммо кўзлари жиддий эди.

— Мен ҳозир, фақат: «Қабул йўқ», деган тахтачани осиб қўйсак, беморлар саросимага тушиб қолишса керак, деб ўйлаяпман.

Балки тўғридир. Унақасига ҳам, бунақасига ҳам тўшунсанг бўлаверадиغان икки маъноли жавоб. Бироқ мен ҳозирча ана шу жавобдан қаноатланиб туришим керак. Сохта яшик-одам хулоса чиқаргунча кутиб тураман.

Яшик менинг диққатимни тортувчи аллақандай овоз чиқарди ва сезиларли даражада қийшайди. Дарча пардалари йирилиб, кўзлар кўринди. Бирор ифодадан маҳрум, шунчаки қараб турган кўзлар. Мени ўзига қарашга мажбур этганидан мамнун эди улар. Бу усулни қачон ўрганиб улгуриш насиб қилди экан унга? Шубҳасизки, мен — намуна. Мен мағлуб. Кўраётган одам — мен; кўринаётган одам ҳам — мен.

— Минг вайса, бари бефойда. — Сохта яшик-одамнинг овози ингичка, унинг ташқи кўринишига мос эмас эди. — Аммо кўриб турибман, ишонмаяпсан.

— Нимага?

— Бу ердан сенинг ўрнингга мен чиқиб кетишимга

асло ишонмаяпсан. Кўнглингнинг бир четида ўзинг шуни хоҳлаб турибсан, лекин ишонмаяпсан.

— Аслини олганда ўзи бу ердан кетиш зарурати ҳам йўқ...

— Мен бир кичкина мурасага тайёрман.— Сохта яшик-одам йўталиб, томоғини қирди-да, мулозамат оҳангида давом этди:— Масалан, сен менинг мана бу таклифимга қандай қарайсан. Сен бу уйда кўнглинг тусаган ҳамма ишни қилиш имкониятига эга бўласан. Жувон билан қандай муносабатда бўлсанг — ихтиёринг, мен халақит бермайман. Халақит бермайман, миқ этмайман, кўзларингга ҳам кўринмайман. Фақат бир шарти бор. Мен сизларни кузатиш имкониятига эга бўлишим керак. Фақат кузатаман, вассалом. Албатта, яшикда туриб. Учаламизнинг ҳозирги муносабатимизни кўзда тутяпман. Менга манави бурчакдан туриб, нима қилаётганларингни кузатишга рухсат бўлса — кифоя. Бунга кўникиб кетганларингдан кейин мен сизлар учун ҳеч нимага, нари борса, қоғоз соладиган бир саватга айланаман-қоламан.

Мендан чиқиши керак бўлган бу таклифни қиёфадошим қилганлигини ҳис этдим. Бўлаётган воқеаларни кузатиб турган жувон гўё ўзини унутган ҳолда ипсиз «мушук беланчаги»ни ўйнаётгандек, панжаларини тез-тез юмиб-оча бошлади. У шошилмасдан оғирлигини бир оёғидан иккинчисига ташлади. Силлиқ дазмолланган оплоқ халатининг этаклари очилиб, мен орзуманд бўлган тиззалари кўринди, негадир уларни силагим келиб кетди. Бордию у халат ичида қип-яланғоч бўлса-чи? Назаримда, худди эҳтиётсизлик билан кичкинагина ҳаво пуфакчасини ютиб қўйдиму у тўсатдан ичимда шиша бошлагандек бўлди. Уни манави сохта яшик-одамнинг кўзи олдида ечинишга мажбур этишга наҳотки журъатим етса?

— Иккиланишнинг ҳожати йўқ,— деб қистади мени сохта яшик-одам.— Агар унинг қисматини дилингга яқин олмасанг, яшик-одам бўлишдан нима фойда? Шамолнинг эсиши чанг кўтарилишидан бошқа нарса эмас. Менинг ўз ҳаётимда шунга алоқадор фавқулодда қизиқ воқеа рўй берган. Бир кун мутлақо тасодифан туширилган аллақандай бир суратни ишлаётган эдим, кутилмаганда кадрда мен ҳатто кўришни ҳаёлимга ҳам келтирмаган бир тасвир пайдо бўлди. Қатлама картон яшик кийиб олган бир одам кўчада туртиниб-суртинмасдан, бемалол кетиб борарди. Мен сенга ўхшаган мута-

хассис эмасман, шунинг учун ҳам бор-йўғи арзон болалар фотоаппаратидан фойдаланаман. Ўшанда ўзи нимани суратга туширмоқчи бўлган эдим? Бунга анча бўлди, назаримда, дафн маросимини. Мен ҳар доим ўз беморларимнинг дафн маросимини суратга олишга ҳаракат қиламан. Мен ларзага тушган эдим. Яшик-одамни қандай қилиб пайқамай қолган бўлишим мумкин,— ахир мен уни жуда яқин масофадан суратга олган эдим-ку. Лекин уни ҳеч ҳам эслай олмайман. Асли кўзга чалинмайди, аммо кўринадиган шарпадек туюлади — демак, аксилмавжудот. Ўшандан буён, ҳа, ўшандан буён мен яшик-одамларга қизиқиб қолдим. Атай кузата бошладим ва кўча-кўйда худди мен ишлаган фотосуратдагига ўхшаш одамлар дайдиб юрганларини пайқадим. Яна шуни пайқадимки, уларга ҳеч ким эътибор бермас экан. Демак, уларни кўрган битта мен эмас эканман. Яшик-одам, айтилик, озиқ-овқат дўконига киради: Яшик тешигидан қўлини чиқаради-да, илинган нарсани бир бошидан олаверади. Помидор, сут, қуруқ соя лўяси — унча қиммат бўлмаса ҳам, ҳар қалай, озиқ-овқат. Энг кулгилиси шундаки, на харидорлар, на уларга хизмат қилаётган, шундоққина ёнида турган сотувчилар яшик-одамларни сўкиб ҳайдаш у ёқда турсин, ҳатто пайқамайдилар ҳам. Ҳа, у ғирт кўзга кўринмас одам. Ўзини худди товарга ўхшатиб яшикка солиб юради,— бу шунчаки ўзини шубҳали тутиш эмас, одамлар учун ҳақоратдан ҳам баттарроқ. Ҳар ҳолда, яшик-одамнинг мавжудлигидан ҳеч кимга зиён етмайди. Мабодо унга эътибор бермоқчи эмасмисиз, марҳамат — эътибор берманг. Сен ҳам менга худди ана шундай бефарқ муносабатда бўлишинг керак.

Сохта яшик-одам кутилмаганда хўрсиниб, худди сўнгги сўзларини ютиб юборгандек жим қолди, мен ҳам унинг орқасидан чуқур хўрсиндим. Балки унинг шартин чиндан ҳам унчалик ёмон эмасдир. Яшик-одамнинг мавжудлиги ҳеч кимга зиён етказмаслигини мен, ахир, ҳаммадан ҳам яхшироқ биламан. Жой, унчалик қулай эмас, лекин у ўз клиникасини очган экан, демак, шунга яраша жамғармаси ҳам бўлиши керак, яъни бу ноқулайлик биз учун, аксинча, одамлардан узоқроқ туриш имкониятига айланиши ҳам мумкин. Жувон бу гапларга қандай қарайди — ҳуллас, эндиги муаммо шу. Агар унинг розилигини олиш насиб этса, учаламиз ҳам ажойиб ҳаёт кечиришимиз эҳтимолдан холи эмас. Йўқ, учаламиз эмас, иккаламиз. Гарчи фараз қилиш қийин

бўлса ҳам, агар қоғоз соладиган саватни — ичига маймун солиб ётоқхонага қўйилган қафас деб тасаввур этсак, у ҳолда ҳаммаси жойида бўлади.

— Хўш, сен нима дейсан, розимисан?

— Мен?— Жувон менга тикилиб қаради, кейин нигоҳини сохта яшик-одамга ўгирди. Нигоҳини ўгирар экан, юзида менинг қаттиқ рашкимни келтирувчи табассум пайдо бўлди.— Бекорга сўраяпсиз... Мен ўлақолсам ҳам, кейин ҳамма айбни менга ағдарадиган қилиб жавоб бермайман... Ўзингиз ўйлаб кўринг — оёққа қайчини тушириб юбориш ҳам, бор куч билан стаканга ўтириш ҳам — бир, икки ўн беш — бир ўттиз... Ҳозир соат неча бўлди?

— Йигирма тўрт минути кам ўн,— деди шоша-пиша сохта яшик-одам, мен ич-этимни еб бораётган мужмаллик билан виждон азобини ҳис қилдим. Жувон эса ҳужумда давом этиб, узук-юлуқ сўз қотди:

— Менга қаранг, ёшингиз нечада? Фақат тўғрисиини айтинг.

— Гувоҳномам бўйича йигирма тўққиз, тўғриси эса ўттиз икки-ўттиз уч.

Тумшуғимдан илиниб, ўйламасдан, дарҳол жавоб қайтардим, аммо шу заҳоти жувон бу саволни қандайдир яширин мақсадда берганлигини сезиб қолдим. Мен жавоб беришга улгурмаёқ, у менга орқасини ўгириб, муолажа столини тартибга келтира бошлади. Чамаси, бу билан у қабулни қолдириш-қолдирмаслик масаласи ҳали ҳам ҳал этилмаганлигини, индамасдан, сўзсиз билдирмоқчи эди. Бу унинг қўлидан келадиган энг тўғри жавоб шекилли. Аммо у муолажа столини ҳам қўл учида тартибга келтирди. Асбоб-ускуналарни шунчаки бир жойдан иккинчи жойга олиб тахлади, шиша найчаларнинг ўрнини алмаштириб қўйди. Балки буни наридан бери розилик аломати деб тушуниш керакдир? Ёки, аксинча, норозилик деб баҳолаш лозим. Бироқ унинг вақтни атайлаб чўзаётганини, мени тайин бир қарорга келиб олишга мажбур этмоқчи бўлаётганини тушуниш мумкин эди. Чиндан ҳам, бир қарорга келишим лозимлигини ҳис этдим. Унга бир оғиз сўз айтишим, ечинишини илтимос қилишим биланоқ шундай саҳна рўй берадики... У халатининг садаф тугмаларини ечади, кейин икки сония ҳаяллайди ва... Мана, у қип-яланғоч. Мендан салкам уч метр нарида. Бу шундай масофаки, ҳаво ҳаракати унинг ҳидини бемалол димоғимга етказди.

Хўш, нима қилдик... аммо шу қадар мураккаб ролни худди мен истагандек ижро эта олармикан?

(Шу пайт тўсатдан бир нохуш воқеа эсимга тушиб қолди. Бу воқеа мактаб кечасида бўлган эди. Менда уқувнинг ўзи тугул сояси ҳам йўқлигига қарамай, азбаройи муносиб одам топилмаганидан, кичкинагина бир ролни топширган эдилар. Мен Қаллаварам деган от ролини ўйнашим керак эди, эсимда бор, азбаройи қувониб, ҳовлиқиб кетганимдан оёғим борлигини ҳам сезмай қолган эдим. Аммо саҳнага чиқишга чиқдим-у, нима учундир, ўзимнинг шу кичкинагина ролимдан бир оғиз ҳам сўз айтолмадим. Ночор аҳволда саҳнани ташлаб чиқиб кетаётганимда хўжайиннинг оти ролини ўйнаётган синфдошим, жаҳли чиқиб мени бор кучи билан тепиб қолди. Мен ҳам ғазабим қўзиб кетиб, яхшилаб бир тепган эдим, боши билан полга йиқилиб ҳушидан кетди. Кейин нима бўлди, спектакль қандай бузилди, у ёғи эсимда йўқ. Фақат шуни биламанки, ўша воқеадан кейин кўп ўтмай мен узоқни кўра олмаслик дардига чалиндим, ота-онам кўзойнак тақиб юришга мажбур этди. Бу — майда ҳарфда босилган китоб ва журналларни кўзимга яқин келтириб, нимқоронғи, овлоқ бурчакларда ўқишимнинг касофати эди. Менда ҳеч кимга кўринмаслик ва ҳеч кимга қарамаслик учун кўздан яшириниш истаги пайдо бўлди.)

Мен ўзимнинг хунуклигимни жуда яхши биламан. Лекин бошқаларга яланғоч баданимни намойиш этишдан ҳам тортинмайдиган даражада уятсиз эмасман. Албатта, битта мен хунук эмасман — тўқсон тўққиз фонз одамда қусур бор. Имоним комилки, одамлар баданини қоплаган тукни йўқотиш учун эмас, балки ўзларининг хунукликларини англаб, уни қийим ёрдамида бекитишга ҳаракат қилганлар, натижада, баданларида тук пайдо бўлган. (Биламанки, менинг даъвоим фактларга зид, аммо бари бир ўзимнинг ҳақлигимга ишончим комил.) Одамлар теварак-атрофдагиларнинг кўриш қобилияти яхши эмаслигига ва кўпинча чалғиб кўришларига умид боғлаганлари учун ҳам уларнинг нигоҳла-

рига тоқат қилиб яшашга кўникиб кетганлар. Одамлар бир-бирларидан ажралиб турмаслик учун турли-туман ҳийла-найранглар ўйлаб топадилар — иложи борича бир хил кийинишга, сочларини бир хил олдиришга ҳаракат қиладилар. Баъзилар эса, гўё мен ҳеч кимга очикдан-очик тик қарамасам, улар ҳам менга тик қарашга ботинолмайдилар, деб бир умр ерга қараб яшайдилар. Шунинг учун ҳам бир замонларда жиноятчини эл ўртасида шармандан шармисор қилганлар, бироқ бу ҳаддан ташқари шафқатсиз жазо эди, шу қадар шафқатсиз эдики, юксак маданият тараққиётига эришган жамият бунга барҳам берди. Мўралаб кўриш деб аталган ҳаракат одатда, таънали қараш маъносини билдиради — шунинг учун ҳам менга мўралаб қарашларини истамайман. Мўралаб кўрмаса бўлмайдиган иложсиз бир аҳволга солиб қўядилар-да, эвазига ундан тегишли товон талаб қиладилар — бу одат тусига кириб қолган. Ҳақиқатда ҳам, театр ёки кино кўраётганлар пул тўлайдилар, унда кўринаётганлар эса — пул оладилар. Бироқ ҳамма ҳам ўзи кўришни истайди, бировга кўришни истамайди. Тўхтовсиз равишда сотилаётган янгидан-янги мўралаб кўриш воситалари — радиоприёмниклар, телевизорлар эса — фақат тўқсон тўққиз фоиз одам ўз хунуклигини тушуниб етаётганини исбот қилади. Узоқни кўра олмаслик касали мени ресторанлардаги яланғоч раққосаларнинг доимий мижози бўлишга мажбур қилди, кейин фотосуратчига шоғирд тушдим... табиийки, сураткашлик билан яшиқ-одамнинг орасидаги фарқ бор-йўғи бир қадам.

(Қизил сиёҳ билан ёзилган яна бир эслатма. Эксгибиционизмга ўхшаш касалликларнинг мавжудлиги ўзини кўз-кўз этиш — ҳамма одамларда ҳам бўладиган оддий мойилликдир, деб ҳисобловчи бир муаллифнинг даъвосига қатъиян зид. Эксгибиционизмни кўпинча одатдаги қовушишдан қониқмайдиган даражада ўсиб кетадиган жинсий талаб билан чалкаштириб юборадилар, аммо ҳақиқатда эса, у жинсий талабни доимий тийиб туриш деган маънони билдиради. Масалан, бир бемор, эксгибиционизм касалига гирифторликнинг охирги муҳим шарти шуки, олдида сен ечинадиган киши қарама-қарши жинсдаги нотаниш одам бўлиши лозим, деб

эътироф этади. Иккинчидан, яқинлашув сен кўраётган ва айни пайтда, сени кўраётган одамнинг ўзаро муносабатларига путур етказмаслиги учун у билан сенинг ўртангда муайян оралиқ сақланиши керак. Учинчидан, шахслар бир-бирини фарқлай олмайдиган аҳволда бўлиши шарт. Ҳар учала шарт талабига ҳам қониқарли жавоб берадиган қулай, аниқ жой сифатида, бемор, мисол учун, хотинқизлар ётоқхонасининг қалин дарахтзор, ичкари ҳовлисини айтди. Бемордаги мойиллик шуни кўрсатадики, у умуман қарама-қарши жинсдаги айрим шахсга нисбатан муносабатда ғайритабиий уятчанликни бошидан кенирган. Агар юқорида айтилган муаллифнинг далилларига суянадиган бўлсак, буни ўз хуклигини фаҳмламоқ, деб изоҳлаш мумкин.)

— Йўқ, сен на қуш, на туясан,— деб гап бошлади яшик-одам хирилдоқ товушда.— Сенга шунақасини раво кўришсаю... сен бўлсанг, довдираб ўтирибсан... Ўрнингда мен бўлганимда, ўйлаб-нетиб ўтирмай, хўп, дердим.

— Сен эса кўзга тушган чўпдек бўлиб ўтираверасан.

— Нима қипти...

— Мен ўзим яшик-одам бўлиб кўрганман,— бунини сенга қараганда яхшироқ биламан. Кишилар яшик ичида қандай одам борлигини билмаганлари учун яшик-одамга эътибор бермайдилар. Мен эса сени беш қўлимдай биламан. Ҳатто ҳозир менга қандай нигоҳ билан қараб турганининг ҳам тасаввур қиламан. Ғашим келади. Биров мендан кўз узмай кузатиб туришига тоқатим йўқ.

— Ахир мен сенга эллик минг нена тўладим-ку.

— Менинг ўзим мўралаб кўришга ўрганганман, би-роқ мени мўралаб кўришларига ўрганмаганман...

Яшик-одам тўхтовсиз чайқалиб ўтирар эди. Бирдан олдинга кескин энгашиб, фараз қилиш ҳам қийин бўлган бир эпчиллик билан ўрнидан ғоз турди. Яшикнинг орқа томони деворни қириб юборди, одатда қақраб кетган қатлама картондан чиқадиган шифиллаган ёқимсиз товуш эшитилди. Хуллас, қалбакилик — қалбакиликдир. Уни узоқ вақт фойдаланиш натижасида бир оз намиққан ҳақиқий яшик билан асло солиштириб бўлмайди.

— Бўпти, валақлаб ўтириш етар,— деди оёқларини

кериб турган сохта яшик-одам хушчақчақ овозда. Яланг оёқлари сержун, сермушак. Наҳотки у иштонсиз бўлса?— Жуда ҳам оч эмасман-у, лекин бир-икки тишлам у-бу бўлса, йўқ демасдим.— Кейин у жувонни номини атаб чақириб, деди:— Менга қара, қани унга бир ялангоч бўлиб кўрин-чи?..

Мен гангиб қолдим. Балки жувон ҳам ечиниш ҳақида буйруқ бўлгани, устига устак оти айтиб чақирилганидан ноқулай аҳволга тушгандир. Мен унинг исмини ҳатто ҳозир бу ерда ёзишни ҳам эп кўрмайман. Бу жувон мен учун нақадар қадрли эканлигини мен яна қайтадан чуқур ҳис қилдим. Тасодифан бўлса ҳам, модомики у, менга ниҳоят учрашиш насиб этган қарама-қарши жинсдаги бирдан-бир одам экан, жинсларни фарқлашга имкон берадиган аниқ олмошлар мени тамомила қаноатлантирарди ва уни қиёслаб кўриш учун бошқа объектим йўқ эди.

— Ҳозирми?

Жувоннинг овозида мамнуният аломати сезилмади. Бу овозда ҳатто шубҳа қўланкаси ҳам йўқ эди. Худди ёғли кафт билан силанаётган тухумдек сип-силлиқ. Керак бўлса худди шундай уят-пуятни йиғиштириб қўйиб ечинишдан ҳам тоймайди. Мен эсанкираб миқ этмай ўтирардим. Азбаройи ансам қотганидан бирор луқма ташлашга ҳам ожиз эдим.

— Қаршимасмисиз?

— Қарши эмасман, лекин...

Иш юзасидан қисқа суҳбат.

— Гугурт йўқми?

Жувон сохта яшик-одамнинг ҳожатини чиқариш учун ёнимдан лип этиб, хонани кесиб ўтди. Ниҳоятда гўзал юриш, худди созлаб қўйилган механизмдай, зигирча бўлса ҳам чираниш сезилмайди. Жувон оппоқ халатининг чўнтагидан гугурт олиб, уни иккита бармоғи билан ушлаган ҳолда, яшик дарчасидан ташлади. Димоғимга гуп этиб аёл ҳиди урилди. У менга ерёнғоқ пайкалининг ҳидини эслатди, қачонлардир денгиз соҳилида шу ҳид димоғимга кирган эди. Юрагим гупуллаб кетди. Балки жувонни сохта яшик-одамдан рашк қилганим учун шундай бўлгандир? Жувон аввалги жойига қайтиб, шу заҳоти халатининг тугмаларини еча бошлади. Иккинчи тугмани ечиб бўлиб, ялт этиб менга бир қараб қўйди. Бу — ярим кунда нақ арши аълога бемалол учиб чиқа оладиган шундай тез, учқур нигоҳ эдики, мен ундан кўзимни олиб қочиш у ёқда турсин, ҳатто

киприк қоқишга ҳам улгурмадим. (Шуни қайд этиш муҳимки, у менга ҳар қанча қарамасин, мен унинг қараётганини деярли сезмасдим). У худди ички бир нурдан чарақлаб тургандек туюларди. Жувон ўта хотиржам, тишланган пастки лаблари тишлари орасида нам бўлиб кўринади. Чеҳраси очиқ. Балки у бу эшикларни мен учун очгандир? Учинчи тугма. Кейин тўртинчиси. Агар у мени чиндан ҳам охиригача билиб олмоқчи бўлса... агар ўзининг кеча сохта яшик-одамга намоён этган шу ҳолати билан мени ушлаб олишга уринаётган бўлса... у ҳолда менда яшикнинг йўқлиги — айни муддао. Яшириши лозим бўлган хунукликдан маҳрум одамларнинг кўзига бошқалардаги хунуклик кўринмайди. Агар яшик-одам «мўралаб кўриш» бўйича мутахассис бўлса, у ҳолда, аёл ўз табиатига кўра «мўралаб кўрилувчи» объектдир. (Мени бир нарсa безовта қилипти: шундай аёл билан ёнма-ён яшаётган врачни яшикка қамалиб олишга нима мажбур этди экан?) Ниҳоят, охириги тугма.

Хайрият, ҳалат яланғоч баданга кийилмаган экан, мен енгил нафас олдим. Ҳалат тагида зарғалдоқ рангли калта кўйлак — блузка бор эди. Худди шундай рангдаги майда тугмачалар бамисоли митти мевачалардек пастга югуриб тушган. Биқинига айланаси икки сантиметрча келадиган учта қора тугма қадалган калта сариқ юбка. Яшик ичида гугурт чақилди. Жувонни ўзимча оқбадан деб ўйлаб юардим, аммо ҳозир унинг баданини сариқ юбка билан солиштира туриб, фикрим ўзгарди, у кўпроқ қорамағизга мойил эди. Бироқ юбка тугмаларини ечишга киришган бармоқлари чиндан ҳам оппоқ эди. Мана, ҳозир унга қараб туриб, ўзи аслида қанақа одам экан, деб хаёл суряпман. Юбка устидаги бармоқлар, худди фикридан қайтгандек, кутилмаганда таққа тўхтади, кейин калта кўйлакдаги мевачаларни тера бошлади. Албатта, олдин ўшаларни ечиш керак. Ечиши қанча узоқ чўзилса, менга шунча яхши. Тамаки ҳиди таралди. Мабодо мен ўтган ҳафтада уни, худди қудратли кийим тозалаш агрегати доғни йўқотиб юборганидек, болага ўхшаб, ҳеч шубҳаланмасдан бир қанот қоқишда бутун мажбуриятларни ўчириб ташлаган жувонни бир марта учратган эканман, менга у билан яна бирор жойда учрашиш насиб этиши эҳтимолдан холи эмас. Унга ҳам, кун кеча мен мўралаб кўрган, худди кўрга ўхшаб, бировнинг хунуклигига чидаб келаётган, нимасидир чанқоқ босувчи қурилмани эслатадиган, бамисоли ароқ ёки нашадек кишини ўта беқадрлик туйғу-

сидан халос этадиган жувонга ҳам бир кунмас-бир кун мен билан қайта учрашиш насиб этади. Ана шу икки фазилат қоришиб кетган характер ҳақиқатда ҳам борлигига ишониш қийин. Тўғри, мен жувонни танқид қилиш ҳуқуқига эга бўлиш даражасида яхши билмайман. Шундай бўлса ҳам танқид қиламан. Ҳар қалай, ўнг кўз орқали кўриб билинган нарса билан чап кўз орқали кўриб билинган нарса ўртасида, чамамда, фарқ йўқ эмас. Энг муҳими — ишонч, фақат биргина нарсага ҳатто ўзлигинини ҳам унутган¹ ҳолда диққатни жалб этиш имконини берадиган ва ҳаммамизнинг умумий мулкимиз бўлган нарсага нисбатан қизиқишимизни тамоман табиий қиладиган ишонч. Учинчи мева-тугма ечилди. Қалта кўйлак — блузка, чамаси, яланғоч баданга кийилган. Тамакининг ҳиди келаётган бўлса ҳам тутуни кўринмайди. Бунақа чекиш ярамайди. Шу пайт яшик дарчасидан, барча тирқишлардан тутун бурқсиди — демак, ичкаридаги тутундан кўзни очиб бўлмайди.

— Сен ҳам тайёрланишинг керак, а лаббай? — деди сохта яшик-одам тантанали оҳангда. — У... қара, менга заррача ҳам эътибор бераётгани йўқ.

Бешинчи тугмачани ечаётиб, жувон нимтабассум қилди. Одатда беҳосдан қоқилиб тушганда шундай табассум қиладилар. Яна етти та мева-тугма қолди.

— Суратга олмоқчи бўлсангиз, марҳамат, олаверинг.

Ўсал бўлдим. Дарвоқе мен у билан, сени суратга тушираман, деб келишиб қўйган эдим. Жувон ечинияпти, аммо бу мутлақо унга қўшилиб мен ҳам ечинишим керак деган маънони билдирмайди. Эҳтимол, ечинарман ҳам, лекин нега энди ҳозироқ. Чамаси, мен бунинг оқибатидан қўрқар эдим. Ўнғайсизликни суваш учун фотоаппаратим турган йўлтўрвага қўл чўзиб, уни олмоқчи бўлдим-у, бироқ фикримдан қайтдим. Негаки, мен фотоаппаратимни олиб, уни жувонга тўғриласам, бу менинг сохта яшик-одам билан бирга яшаш учун индамай рози бўлганимни билдирар эди. Тўғри, мен ечинишдан кўра фотоаппаратимни тўғрилашни афзал билардим, лекин бу ўз уйингнинг иккинчи калитини бировга бериш билан баробар бўлар эди.

— Қара, қандай жанговар қиёфа...

Жувон еттинчи тугмасини еча туриб, деворга қараб ярим ўгирилди. Қалта кўйлагининг олди очилиб, сийнабанди кўринди. Регби¹ тўлига ўхшаб нурсимон баҳя-

¹ Регби — футболнинг бир тури, бунда ўйинчилар тўпни бемалол қўл билан ушлашлари мумкин (Таржимон).

ланган кўмир рангдаги сийнабанд. Чиндан ҳам жанговар қиёфада, шекилли. Қайнатиб тозаланган тиббий асбоблар турадиган ойнаванд шкафча. Беморларни ётқизиб кўриш учун қўйилган ингичка, узун юмшоқ курси. Ингичка темир оёқлари йириб қўйилган тагкурси устида турган сирли тоғора. Тиш врачларникига ўхшаган, бироқ нимаси биландир ундан фарқ қиладиган қаттиқроқ медицина креслоси. Қизиқ, бу нимага керак экан? Бу терма буюмларда, худди дўзах манзарасидагидек, аллақандай шахвонийлик бор эди. Суратга олиш учун бундан яхшироқ жойни ўйлаб топиш қийин — қуёш сал юқорироқ кўтарилса борми, чиқиллатиб юбориш истагидан қочиб қутулиш даргумон бўлиб қолади.

— Хоҳласанг, мен жойимни ўзгартиришим мумкин. Хув нарёққа кетаман...— деб илтифот билан таклиф этди сохта яшик-одам.

— Аксинча, керак эмас. У ҳолда нур орқадан тушадди.

Жимлик, жимлик... Ҳозир менинг ҳар қандай қўпол-лигим мағлубиятга олиб келади... Жувон тўққизинчи тугмага қўл урди — яна учта қолди, кейин қўйлак ечилади...

— Пайқашимча, бу ерда сендан суратга олиш эмас, ундан кўра қатъийроқ ҳаракат кутилмоқда.— Сохта қувноқлик. Сохта яшик-одам менинг индамаслигимдан пайдо бўлган ёриқ-тирқишларни ўз валдирашларидан лой қориб, сувашга киришди.— Агар мендан биров сўраса, худди ана шу ҳаракатни танлаган бўлардим. Фақат ёлғон гапирма, жувон мени қўзғатолмаяпти, деб. Суратга тушириш қочмайди, истаган пайтингда, истаган нарсангни тушираверасан. Бордию менга ноқулай бўлади, деб андиша қилаётган бўлсанг, кўнглингни тўқ тут. Мен ўзимнинг барча ҳақ-ҳуқуқларимдан воз кечганман. Тахминан бир йил олдин. Ҳомиласини олдираман деб келган куниёқ уни севиб қолганман. Уни операция қилдим, у эса пинагини ҳам бузмай: пулим йўқ, истасангиз, ишлаб бериб қарзимни узаман, деди. Чеҳрасидаги соддалик... мени таслим қилди. Шу заҳотиёқ рози бўлдим. Табиийки, ошнасининг отини ҳам, ота-онасини ҳам суриштириб ўтирмадим. Ўтмишига эътибор бермадим, шу йўл билан уни ўзимга жалб этдим.

— Сўрасангиз, айтардим.

— Бу — атайлаб ҳеч нарса сўрамадим, деганим эмас.

— Ҳар ҳолда, сўрамаганингиз ҳам яхши бўлди.

— Олдинги ҳамшира унча кўзга яқин эмасди. Бу эса очиқ, пухта бўлиб кўринди.

— Аслида қанақа эдим?

— Дастлаб ўта одамови бўлиб кўринган эдинг. Кейин билсам, аксинча, ўта кўнгилчан экансан. Ўта беихтиёр ҳаракат қиласан. Биров сени сўкса, ҳеч қийналмай, кечирим сўрай оласан. Кечирим сўрасам, ҳар қандай гуноҳим ҳам унутилади, деб қаттиқ ишонасан, шекилли.

— Сизни ҳам анча ташвишга қўйдим.— Жувон охирги тугмага қўл урди.

— Ҳечқиси йўқ, кечиранман. Бошида ўтмишингни суриштирмаганим ҳозир ўзимга аҳмоқона енгилтаклик бўлиб туюляпти. Хуллас, сенга қорни кечиб ўтиб, изсиз йўқолиш насиб этди.

Жувон лабларини сал қочириб, қисқагина кулди, тугмалари ечилган калта қўйлагини юбкаси этагидан тортди-да, силлиқ ҳаракат билан уни ечиб олиб, узун, юмшоқ курсининг бир чеккасига ташлади. У ўгирилганда белида бир қанча нозик қатламлар ҳосил бўлди. У жуда ҳам озгин кўринмас, аммо териости ёғлари ҳам чамаси, унчалик қалин эмасди. Тери қатламлари ниманидир ёдга соларди. Нимани? Эсладим — объективни артадиган, буғу терисидан қилинган юмшоқ чармни.

— Ҳар қалай, ишимиз унчалик ёмон бўлмади, тўғрими?

— Ҳаддан ташқари яхши,— деб масхараомуз пўнгиллади сохта яшик-одам.— Аммо мен даҳшатли даражада ўзимга бино қўйган эдим. Нимани хоҳласам, шуни қиламан, деб ўйлардим, негаки, менда жувонни тутиб туриш имкони бор эди... Пасткашлик. Худди ярамас восвосга ўхшаб, кунига икки марта — ҳам эрталаб, ҳам кечқурун соқол қирар эдим... Бу билан гўё врач ва унга мурожаат қилувчи беморлар ўртасидаги муносабатни ҳам силлиқламоқчи бўлардим. Кейин тортиш қонуни, яъни Ньютон олмаси тарихи бошланди. Шу орада, ҳеч кутилмаганда олдинги медицина ҳамшираси ҳам кетиб қолди...

(Ҳошнияда қизил сиёҳ билан қўшимча қилинган ва унинг қаерга тегишли эканлиги чизик билан кўрсатиб қўйилган.

— У бунинг хотини эканлигини қаёқдан билибман, дейсиз...

— Мабодо билганингда ҳам, ҳеч нарса ўзгармасди. Роль ўйнашга мажбур бўлиш

Ўзининг ҳам жонига теккан-да, бор-э, деб кетиб қолган.)

— Одамни ярадор қилишларига гувоҳ бўлишни ўлгудай ёмон кўраман.

— Бу билан нима демоқчисан? Эсингдами, бир куни мен сендан: тасаввур қилки, ер курраси ҳалокатга учрай-учрай деб турибди, энг сўнгги дақиқаларингни мен билан ўтказишга рози бўлармидинг, деб сўраган эдим. Сен эса: агар иложи бўлса, ёлғиз ўзим денгизга қараб ўтирардим, деб жавоб бергансан.

— Ёлғон. Бошқа жавоб берган эдим: вокзалдами, универмагдами... хуллас, бирор гавжум жойда кўпчилик билан бирга ўтиришни хоҳлайман, деган бўлишим керак.

— Ҳа, шунга ўхшаш бир гап айтувдинг.

— Ҳар қалай, ер курраси шундай осонгина ҳалок бўлмайди.

— Ҳар ҳолда, мендан қарзи борлар қарзини узди. Энди мендан ҳеч кимнинг бир чақа ҳам қарзи йўқ...

Сариқ юбка ҳалқа бўлиб оёқлари остига тушди. Жувон чап оёғини юбканинг устидан ошириб ташлади-да, уни ўнги билан илиб олиб, юкорига чаққон улоқтирди. Юбка ҳайрон қолдирарли даражада маъюс ҳаракатланиб, узун, юмшоқ курси олдига, полга бориб тушди. Бир-бирига урилган тугмалар худди биров босиб олган чиганоқчаларга ўхшаб овоз чиқарди. Ҳаддан ташқари тор, кичкинагина, оч зангори лозимча сонларига маҳкам ёпишиб турибди. Жувон тиззаларини сал букиб, икки кафтини икки сонига тиради. Шу туришда у худди сувга шўнғимоқчи бўлиб турган қизни эслатар, авзойидан бир жиннилик қилмоқчидек эди. Унинг ҳар бир ҳаракати бўшлиққа чизиқ чизар, уни зиддиятли, ўзгарувчан қилар, қандайдир алоҳида бир олам суратини солар эди. Менда бирдан таассуф уйғонди — тумов теккан буруннинг қитиқланишини эслатувчи ачиниш. Балки, бундай воқеани биринчи бор кўраётганим учун ана шундай ғалати туйғуни кечираётгандирман.

— Шошмай тур,— деб тўхтатди қўлини лозимчаси резинасига олиб борган жувонни сохта яшик-одам. У нигоҳини менинг бошим оша аллақандай узоқ нуқтага қадаганча қотиб қолди.— Сен нима учун жувонга яхшилаб қарамаяпсан? Ахир, у сен учун ечиняпти. Уни кўзларинг билан еб юборишинг керак. Умрингда ҳеч сунъий марварид қандай қилинишини кўрганмисан? Менга унинг бўйни, елкалари худди ана шундай марвариддан қилингандек туюляпти... Бамисоли қотиш

олдидан туганмас оқим бўлиб қуйилаётган марварид... Белидан бошлаб сонларига қараб кетган манави эгиклик менга жуда ёқади. Терисининг ёшлиги ҳам — пўст эмаски, уни илонга ўхшаб ташласанг,— ҳали ўз тароватини йўқотгани йўқ...

— Хусусан, мени оёқлар қизиқтиради. Менингча...— Шундай деб мен иягимни тириштирдим ва тишимни тишимга босдим. Қовоқларим оғирлашиб кетди, уларни кўтариб қизнинг юзига қарашга кучим етмади. Қизиқ, ҳозир унинг юзида қандай ифода бор экан? Ажабо, яшикдан тутун сизиб чиқмаяпти, сохта яшик-одам эса ҳатто бир марта ҳам йўталмади.— Ҳа, хуллас, мен бу ишларга тушунмайман. Яхши оёқлар, ёмон оёқлар... Бу — одамни нотаниш бир чет тилидаги китобни ўқишга мажбур қилишдай гап... Нега энди унинг оёқлари диққатимни тортди, ўзим ҳам билмайман.

— Эҳтимол, оёқлар сени ҳаяжонга солаётган ҳалиги жойга жуда ҳам яқин бўлгани учундир.

— Асло. Агар фақат шугина бўлганда, оёқларнинг фарқига бориб ўтирмас эдим. Балки улар ҳаракатчан оёқлар бўлгани учун диққатимни тортгандир? Ҳамиша ҳаракатчан оёқлар кетидан одамнинг қувғиси келади...

— Бу очиқдан-очиқ вақтни чўзишдан бошқа нарса эмас. Биласанми, гап нимада? Гап шундаки, оралиқ жуда катта. Сен ҳатто ярим қадам ташлашга ҳам журъат қилолмайсан, шунинг учун ҳам бошингни кўтаришга ожизсан. Нима учун шу ярим қадамни ташлашга ҳам журъат қилолмаяпсан? Ҳозир тушунтириб бераман.— Сохта яшик-одам гап оҳангини ўзгартирди ва девордан бериноқ сурилиб, мен билан жувонни боғлаб турган чизиқ асос бўлиб хизмат қилаётган тасаввурдаги тенгёнли учбурчак чўққисидан жой олди.— Балиқлар ҳам, қушлар ҳам, ҳайвонлар ҳам жуфтлашишдан олдин алоҳида муҳаббат маросими ўтказадилар. Мутахассисларнинг фикрича, бу маросим, кўпинча, ўзида таҳдид ёки ҳужумнинг бир ҳолдан бошқа ҳолга ўтишини ифодалайди. Хуллас, ҳар бир жонли мавжудот ўзининг аниқ белгиланган, хусусий майдонига эга ва у чегарасини бузиб ўтган тажовузкорга беихтиёр ҳужум қилиш учун доим шай туради. Бироқ ҳаммасига бирваракай ҳужум қила туриб, жуфтлашишнинг иложи йўқ. Бунинг учун чегара бузилган, эшиклар эса очиқ бўлиши керак. Худди ана шу пайтда бир қарашда ҳужумга ўхшаб кетган, аммо ундан фарқ қиладиган нарса пайдо бўлади: бутун кўринишлари билан алоҳида санъат туғилади, ўзининг тан ҳаракатлари билан ҳарифининг туғма мудофаа

шаштини сусайтиради. Одамларда ҳам худди шундай. Қўнгил овлаш — фақат либос кийгизилган, пардоз берилган ўша туғма ҳужумкорликнинг ўзидир. Ҳар ҳолда, ҳайвоннинг ҳам, одамнинг ҳам охирги мақсади битта — чегарани бузиш ва бостириб кириш. Ўз тажрибамдан биламанки, одамларнинг чегараси икки ярим газ келадиган доира ичида ўтади. Мабодо сергаклик билан қўриқланаётган ана шу чегара чизигидан ўтишга эришилса, бас, — хоҳ кўндириш йўли билан, хоҳ кучли электр чироқ ёрдамида чекинишга мажбур қилиш йўли билан — хуллас, бунда қайси усулни қўллаш муҳим эмас — рақиб ғолиб чиқади. Гарчи бундай яқин масофадан рақибни яхшилаб кўриб олиш мумкин бўлса ҳам, унинг кимлигини аниқлаш қийин. Бу ерда фақат ҳид сезиш ва тан сезиш қобилияти иш бериши мумкин.

— Хуллас, нима демоқчисан?

— Демоқчиманки, агар яна ярим қадам қўйсанг, худди ана шу чизикқа кирасан.

— Кейин нима бўлади?

— Йўқ, сен чиндан ҳам на қуш, на туясан. Ахир сен унга ялиниб-ёлвориб, қўриқланаётган чизикдан бемалол ўтиш учун рухсат олдинг. Яна ярим қадам қўйсанг, бўлди, истасанг-истамасанг, сендан ўтиш учун ана шу рухсатномани кўрсатиш талаб қилинади. Турган гапки, бемалол ўтиш учун рухсатнома. Аммо, у ҳолда, табиийки, ҳамма ҳуқуқларингдан, шу билан бирга ўз яшигингга қайтиб кириш учун барча важ-корсонлардан ҳам воз кечишингга тўғри келади. Сен кўпроқ ана шуни тан олишдан қўрқасан. Шунинг учун ҳам вақтни чўзясан. Жувоннинг ҳам қўл-оёғини боғлаб қўйдинг. Вақтни тўхтатдинг.

Тўғриси айтганда, у ҳақ. Жувон ҳали ҳам лозим-часи резинасидан ушлаганча ўша ҳолда, қилт этмай, иккиланган вазиятда турар эди. Менинг бошим устида худди нимадир ахтараётгандай бўшлиқда дайдиб юрган кўзлари, бамисоли сунъий кўзлардек катта-катта очилган эди.

— Нима қилиш керак бўлмаса?

— Янгиликни ёмон кўрадиганлар ичида жиноятчилар бўлмайди... — Сохта яшик-одам жумлани узиб, бурнини қоқди. — Сен, ўзгаришларга ишонмайдиган одам, ўзинг ялиниб-ёлворган нарсанинг амалга ошишидан қўрқиб, ўзингга ўзинг қарши чиқиб ўтирибсан, вақтни ҳам тўхтатдинг...

— Афтидан, бундай таваккал иш қўлимдан келмайди.

— Мен ўз маъшуқасини тулупга айлантириб, ўша тулуп билан бирга яшаган бир одам ҳақида ўқиган эдим. Тирик маъшуқага қараганда, тулуп содиқроқ, албатта.

— Афсуски, мен бунга мойил эмасман.

— Бўпти, яхши. Хулоса ўз-ўзидан келиб чиқади. Мутлақо аёнки, сен ўз яшигингдан чиқмоқчи эмассан.

— Яшиқни бузиб ташладим, дедим-ку...

— ...Ундай бўлса, бир савол: сен ҳозир, шу дақиқада қаердасан ва нима қилипсан?

— Кўриб турибсан. Шу ерда, сен билан валақлашиб ўтирибман.

— Яхши... Ундай бўлса, бу ёзувларни ким, қаерда ёзипти? Зеро, уларни соҳилдаги пардозхона шифтида осилиб турган қаллоқсиз чироқнинг ғира-шира ёруғида, яшиқда ўтириб Ҳечким ёзмайптими?

— Балки, шундай дейиш ҳам мумкиндир. Аммо, у ҳолда, сен ҳам менинг тасаввурим меваси эканлигингни тан олишинг керак бўлади.

— Умуман, тўғри.

— Сўзсиз.

— Чиндан ҳам, аслида битта одам мавжуд. Мана шуларни ёзаётган Ҳечким. Ҳаммаси шу Ҳечкимники. Мени ноҳақ, деб кўр-чи, дея олмайсан. Модомики, Ҳечким жаноблари ўз яшигига шу қадар жон-жаҳди билан ёпишиб олган экан, демак, у ўз ёзувларини умрбод давом эттирмоқчи.

— Мунча гумонсирамасанг. Ички кийимларим қуришини кутиб ўтирибман, холос. Улар қуриши билан йўлга тушаман. Ўзим ҳам роса эзиб ювиндим, қаттиқ шамоллаганга ўхшайман. Фақат бир мақсад — шамолдан қутулиш учун вақтинча яшиқка бекиндим. Асло ёзувларимдан ажралгим келмагани учун эмас. Мана шу охирги сатрни ёзиб тугатаман-да...

— Сен чиндан ҳам, кийимларинг қуригач, бу ерга, биз билан учрашувга келишга тайёрланияпсанми?

— Нима ҳам тайёргарлик кўрардим? Деярли ҳеч вақо йўқ менда. Очигини айтганда, яшиқни ташлаш учун... фақат бир нарсан... зарур...агар у бўлмаса — яшиқдан чиқолмайман... биласанми... шим. Шим... Шиминг бўлса, бемалол оломонга қўшилиб кетаверишинг мумкин... Ҳатто агар оёқ яланг ёки белингдан тепаси яланғоч бўлса ҳам, аммо шиминг борми — демак, ҳаммаси жойида... Аксинча, агар энг сўнгги урфдаги ботинка, қимматбаҳо костюм кийиб, лекин шимсиз кўчага чиқсанг, бу ҳам ҳай-ҳув кўтариб юборади. Мада-

ниятнинг юксак тараққиётига эришган жамият — ўзига хос шимли жамиятдир. Яхши ҳамки, ана шундай кўнгилсиз ҳодисаларнинг олдини олиб, энг сўнгги урфдаги шимдан ғамлаб қўйганман. Уни биринчи марта ўтган ҳафта даволаниш учун клиникага кийиб борган эдим. Яшиқ шифтидаги шим осадиган илгакни тахлаб қўйиш мумкин — кўп жой эгалламайди. Асосий иш қуролим — фотоаппаратни ва унга тегишли ҳар хил майда-чўдаларни ҳам оламан... Қолган нарсаларнинг менга унча кераги йўқ, агар улар халақит берадиган бўлса, ачинмай ташлаб юборавераман. Балки ташлаш керак эмасдир? Балки уларни сенга берганим маъқулдир? Ювиниш ашёлари, писка, гугурт, қоғоз стаканлар, қулоқ тиқин, термос, автомобиль кўзгуси, сув ўтказмайдиган резина боғич... Манави кўз дориси ва бошқа дори-дармонларни ташлаб юбораверсам бўлади — улар ўзингда бор... «Энг яхши яланғоч тийнатлар фотосуратлари янги тўплами»нинг иккинчи жилдидан қирқиб олинган олтита фотосурат, ана шу фотосуратларни кўриш учун махсус қуурак... Қууракдан фойдаланишни ўрганиш қийин эмас — уни қўлга олиш кифоя... Ниҳоят, чўнтак фонуси, зўлдирли ручка, бир парча пластмасса, бир ўрам сим ва ҳар куни фойдаланишга тўғри келиб турадиган бошқа ҳар хил нарсалар, ҳатто кўпларининг номини ҳам билмайман... Арзимас нарсалар бўлиб кўринган билан, аслида, улар ҳаёт учун энг зарур анжомлар, уларсиз яшиқда ҳаёт кечириш мумкин эмас. Миннатдорчилик таъма қилмайман — булар менинг янги яшиқодамга эсдалик совғаларим бўлсин. Дастлабки пайтларда, транзистор олиб юрилса, эҳтимол, яхши бўлар. Агар худди менга ўхшаб янгиликлар заҳарига қарши кураш қобилияти пайдо бўлса, у ҳолда бошқа гап, лекин то кўниккунингча ҳар замон, ҳар замонда ёлғизлик туйғуси сени ўз гирдобига тортиб туради...

— Ювиб қўйган кийим-кечакларинг охири бир кун қуришига сал-пал бўлса ҳам умидинг борми?

— Ёмғир ҳозиргина тинди, ҳаво нам. Шунга қарамай, ички кийимларим анча селгиб қолди, эрталабга яқин шамол йўлини ўзгартириши билан дарҳол қурийд.

— Бундан чиқдики, ўтирган жойинг қоронғи экан-да?

— Ҳозиргина уфқда нимадир ялт этди. Чамаси, каракатица¹ овлайдиган кема яқинлашяпти. Қайтиш вақти бўлди. Демак, ҳадемай тонг отади.

¹ Каракатица — юмшоқ танли денгиз моллюскаси.

— Кийимларим анча қуриб қолди, деяпсан, инжиқлик қилиб ўтирмай, кийиб олсанг бўлмайдами? Баъзан иштонингни жиндак ҳўллаб қўйганингда — бирпас сабр қилсанг, ўз-ўзидан қуриб қолади-ку. Тезроқ қимирла, йўқса, сени кутавериш жонимизга тегади.

— Бир оз шамоллабман. Тўйиб ухламаганимдан бўлса керак, жунжикиб кетяпман, оёқларимдан ўт чиқяпти... Оёғимни қумга тикқан эдим — ўзимни анча яхши ҳис қилдим... Аммо баттар совуқроқ бўлиб қолди... Шубҳасиз, душнинг тагида жуда узоқ туриб қолдим. Ўтган ҳафта бу ерга келганимда ярам зирқираб оғриб турган эди, шунинг учун ювинмаганман, ҳозир эса, ниҳоят баданимдаги уч йиллик кирни ювиб ташлашга жазм этдим... Бир кулча атир совунни ишқаб тугатдим. Қанақа кулча совунлигини бир кўрсанг эди. Махсус буюртмага кўра тайёрланган... Ўзи ҳам совун бўлганига пушаймонлар еди, десам лоф бўлмайди. Шу ҳафта ичи жуда кўп нарсаларни ўйлаб кўрдим, шунинг учун... ҳатто совундан аёл гавдасини ясашга ҳам уриндим. Оддий аёл гавдасини. Мен уни жувоннинг гавдасига ўхшатмоқчи эдим, аммо қўлимдан келишига кўзим етмади. Зеро, ҳаддан ташқари ҳаётий қилишга уринсам ҳам, аёл эмас, аллақандай қурбақа бўлиб чиқди. Ҳа, юқори сифатли эканлигини тасдиқловчи савдо белгиси бўлган бу совун ҳайрон қоларли даражада ёқимли шаклга эга эди. Бошда душ тагида узоқ туриб, киримни юмшатдим, кейин губка қўшиб калта иштонимни совунладим, бор кучим билан баданимни ишқадим. Киримни аъзойи баданимни оғритиб тирнаб, эринмай қирдим, кейин яна устимдан сув оқиздим. То баданимдан типтиниқ сув оқиб тушгунча, тўрт марта ана шу тахлит ювиндим. Тўртинчи мартадан кейин сочларим худди кўпикка ўхшаб пахмайди. Энди ювинишни бас қилсам ҳам бўлади. Узоқ вақт ванна қабул қилгандан кейин одамнинг бадани худди жило берилган стакандай сипсиллиқ бўлади, мен ҳам ҳозир баданим ана шундай силлиқ сезилишини кутган эдим... Қайда!.. Бор совунни ишқаб тугатдим, азбаройи ҳолдан тойганимдан қўлимни қимирлатишга ҳам мажолим етмади, баданим худди териси шилиб олингандек ачишар эди... Назаримда, гўё ичак-чавоғим ағдариб ташлангандек эди... Чиндан ҳам бир кулча совун билан уч йиллик кирдан халос бўлишга ишониш ғирт гўллик. Чамаси, фақат тошдек қаттиқ кир парчаларига айланган суякларимнигина қолдирган эдим... Қайтиб, яна қумда ўрмалаётганимда,

тепамдан гуруллаган овоз эшитилди, назаримда, чағир тош ортилган самосвал нақ менга қараб учиб келаётгандек бўлди. Нимасидан қўрқаман, ишлаб турган насос экан. Гап шундаки, мен панд ебман — худди шу ерда, соҳилда қазилган қудуқнинг шўр сувига чўмилибман. Бу сувда хоҳ уч йил ювин, хоҳ суягингача терингни шилиб ол — оқариб бўпсан, совундан ҳам фойда йўқ...

— Қизик, ўзинг валақлаганингда тез чарчармикансан ёки бировнинг валақлашини эшитганингдами?

— Ҳали шунақамисан! Мана энди билдим кимлигингни. Ҳақиқатга ёлғон-яшиқ қўшади, фактларга ҳаддан ортиқ сертакаллуф ёндашади, деб ўйлабсан-да, мени. Бироқ у ёки бу факт уйдирма бўлмаса, унинг мартабаси ошмайди. Сен ҳам, жувон ҳам, манави муолажа хонаси ҳам, яшигим деворларидаги ёзувлардир, холос. Оддий ёзувлар. Ўз яшигингга ўтириб, сен буни ҳатто тасаввур ҳам қила олмайсан — мана, ҳақиқий нарсалар билан, қалбаки нарсалар ўртасидаги фарқ нимада. Ҳозир мен у ёқ-бу ёққа қараб яшаб турган ер бир одамга мўлжалланган панажой... Мени ҳеч ким кўрмайди, шунинг учун муғамбирлик қилишимнинг ҳожати йўқ — ҳаммаси юзимга ёзиб қўйилган... Оғзимдан чиққан ҳовур билан тердан ошланиб кетган картон яшигимнинг деворлари ёзувларимдан ола-була бўлиб ётибди... Булар менинг мемуарларим... У ерда емиш топиш мумкин бўлган кўчалар тарҳи ҳам, эсда сақлаш учун қўйилган белгилар ҳам бор... Шундай рақамлар, расмлар ҳам борки, уларнинг маъносини ўзим ҳам тузук-қуруқ тушунмайман... Хуллас, бу ерда энг керакли далиллар тўпланган.

— Ҳозир сенинг соатинг неча бўлди?

— Саккиз минути кам беш...

— Сен ўз ёзувларингни роппа-роса учдан ўн саккиз минут ўтганда бошлаган эдинг. Акс соат экан. Ушандан бери бор-йўғи бир соату ўттиз тўрт минут ўтганини кўрсатапти.

— Булар фақат менинг ёзувларим эканлигини эслаб қўйсанг ёмон бўлмасди. Нима, сен мени яшикка ҳаддан ташқари боғланиб қолган, деб ўйлайсанми? Маслаҳатингга амал қилиб, яшик билан хайрлашган заҳотим, бу ёзувлар йўқолади, уларга қўшилиб сен ҳам.

— Оббо, сен ҳам бинойидек некбин экансан-ку.

— Устига устак, сенинг шарофатинг билан бинойидек ўз-ўзимдан нафратланадиган ҳам бўлиб қолдим.

— Кел, ҳисоблаб кўрамиз. Ёзувларинг ҳаммаси бў-

либ эллик тўққиз саҳифа. Бир соату ўттиз тўрт минутда — эллик тўққиз саҳифа... Нима десанг дегин-у, лекин ақлга сиғмайди... Аҳмоқона гапларни кўп алжирайверма, деб неча марта танбеҳ бердим сенга. Илгариги тажрибангни бир эслаб кўрсанг, ёмон бўлмасди. Бир соатда ўртача неча саҳифа ёза оласан? Ўртача бир саҳифа ҳам ёза олмайсан. Ҳатто ҳеч ақл бовар қилмайдиган тезликда ёзсанг ҳам, нари борса, тўрт саҳифани қоралайсан. Бироқ у ҳам ғирт ажи-бужибўлади.

— Йўқ, мен баъзан кўпроқ ҳам ёзганман.

— Яхши, кел, соатига беш саҳифадан ҳисоблаймиз, розимисан? Эллик тўққизни бешга бўламиз, ўн биттадан тегади, яна тўрт қолдиқ ҳам бор... Ўн бир соату эллик минут, тўғрими?.. Лўнда қилиб, ўн икки соат деймиз. Яъни, ейиш-ичишга чалғимасдан, бош кўтармай ёзиб турганда, ўн икки соатда аранг улгуриш мумкин. Демак, агар сен ёзишни кечаси соат учда бошлаган бўлсанг, ишни кундуз соат учдан олдин тугатолмас эдинг.

— Кечирасан, бироқ булар менинг ёзувларим. Хаёлимга келган нарсани бемалол ёзиб кетаверганман.

— Муайян вазиятда мумкин. Айтайлик, сен мабодо, қандай махфий мақсадда эканлигини билмайман, ҳар ҳолда, сафсата ёзишни ният қилган бўлсанг, ёки мабодо шундай кўзга кўринмас бир ҳалокат рўй бериб, натижада ер куррасининг айланиши секинлаб қолган бўлса — бошқа гап эди. Бироқ шу қадар бемаъниликка боргандан кўра, умуман, бошқа бир фаразни илгари сурган маъқул. Худди сени ёзувларнинг муаллифи деб ҳисоблашга ҳеч қандай зарурат йўқ. Бу ёзувларнинг муаллифи сен эмас, аллақандай бошқа одам, деб фараз қилсак, ким нима дейди?

— Етар энди тирноқ остидан кир қидириш. Буларни мен ёзганман. Денгиз ҳидига чулганган қоронғи соҳил. Пардозхонадаги тепамда осилиб қизариб турган қалпоқсиз чироққа майда чивинлар бамисоли тутундек ёпирилади. Бирдан яшиқда худди ёмғир томчилагандек нимадир қитирлади, билсам, ўйлаганимдан ҳам каттароқ ҳашарот экан. Ҳозир мен лабимга сигарета қистирдим... гугурт чақдим... алангаси яланғоч тиззаларимни ёритди... сигарета чўғи тиззаларимга яқинлашди... иссиғини сездим... Ҳар қандай шароитда ҳам бу фактга шубҳа қилиб бўлмайди. Мабодо ҳозир шу ерда мен ёзувни тўхтатганимда, навбатдаги нероглиф ҳам, навбатдаги жумла ҳам пайдо бўлмасди.

— ...Қандайдир бошқа одам, қайсидир бошқа бир жойда ёзаётган бўлиши мумкин.

— Ким?

— Масалан, мен.

— Сен?

— Ҳа, худди мен ёзаётган бўлишим ҳам эҳтимолдан холи эмас. Шу нарса эҳтимолдан холи эмаски, ўзини мен деб тасаввур қилиб ёзаётган сени мен деб тасаввур қилиб ёзаётган мен бўлишим ҳам мумкин.

— Нима учун?

— Балки, яшик-одамни фош этиш учундир, ахир сен у ҳақиқатда ҳам мавжуд деган тасаввур яратмоқчисан-ку.

— Аммо бундан бутунлай қарама-қарши натижа чиқади. Мабодо сени муаллиф деб ҳисобласак, у ҳолда, яшик-одам ўша заҳотиёқ сенинг хаёлинг мевасига айланиб қолади.

— У ҳолда, яшик-одам уйдирма эканлигини исботлаш учун, сен у ҳақиқатдан ҳам мавжуд эмас, деган таассурот ҳосил қилмоқчи бўласан.

— Ўзим ҳам шунга ўхшаш бир нима ўйлаб топасан, деб тусмоллаб турувдим. Аммо қанча қувлик қилма, бу билан ҳеч нарсага эриша олмайсан. Менда инкор қилиб бўлмайдиган ашёвий далиллар бор. Сен билан музокарага киришишдан олдин, огоҳлантириб қўйсам бўлар экан. Агар менинг баъзи бир ғамлаб қўйган нарсаларим борлигини билганингда, ўзингни бунчалик эҳтиётсиз тутмаган бўлармидинг... Йўқ, мен бундан ёмонлик учун фойдаланмоқчи эмасман. Агар шундай қилиш ниятим бўлса, уни аллақачонлар амалга оширардим. Маслаҳатим шуки, музокараларда ўзингни яхши тут. Ашёвий далилларни эса хоҳлаган пайтимда беришим мумкин сенга.

— Жуда ғалати, бироқ мен нимага шама қилаётганингни тушунолмаяман.

— Тинч қўй мени, шусиз ҳам ўзи ҳеч уйқуга тўймайман, доим тажанг юраман. Майли, айтсам — айта қолай. Мени елмилтиқ билан отган ким? Ҳаммаси мана шу ерга ёпиштириб қўйилган.

— Хўш, нима бўпти. Жуда кўпчиликда елмилтиқ бор. Сассиққўзанлар товукхоналарга ёмон ўрганишибди, бошга битган бало бўлди, — деб қайтарди жувон кутилмаганда, мен ундан олдин ҳам эшитган гапни.

Ҳайрон қолдим — демак, ҳар ҳолда, вақт ўтиб турибди. Мен жувонни хафа қилмоқчи эмасдим, бироқ

унинг сохта яшик-одамга ён босиб кетишига ҳам йўл қўйиб бўлмасди.

— Минг афсус, лекин инкор қилиб бўлмайдиган далил бор. Менга қараб ўқ узилган ўша пайтда, касбим тақозоси билан фотоаппаратим тепкичасини босган эдим. Плёнкани ўша кунгёқ ишладим. Сурат жуда ажойиб чиқди. Зеро, орқасидан кўринса ҳам, елмилтигини қўлтиғига қисганча, қуролини пана қилиш учун уч букилиб қия йўлдан юқорига ўрлаб қочиб бораётган одам. Сочи ўзига хос олинган, букрилигини билдирмаслик учун буюртма қилиб тиктирилган костюм, қимматбаҳо матодан бўлса ҳам ғижимланиб кетган шим ва ниҳоят, мокасин типигаги ёнлари тешик-тешик тайпоқ ботинка...— Мен товушим оҳангини кескин ўзгартириб, фақат жувоннинг ўзигагина мурожаат қиламан:— Кел, ким тез фаҳмлари ўйнаймиз. Соч олдиришидан кўриниб турибдики, бу одам теvarак-атрофдагилар билан ҳисоблашмайди, моддий жиҳатдан таъминланган, кўп ўтиришига тўғри келади, ишининг табиатига кўра пойабзалини тез-тез кийиб-ечиб туради... Сен нима деб ўйлардинг? Масала унча қийин эмас. Ҳар қандай одамнинг ҳам хаёлига беморларни қабул қиладиган врач, деган фикр келади. Бунинг устига фотосуратдаги қия йўл соя заводи ёнидан ўтади, бу ерга, пастга...

Шу пайт вазият кескин ўзгаради. Сохта яшик-одам, ҳа, шу маҳалгача бамисоли оёқ ўсиб чиққан қоғоз соладиган саватга ўхшаб, бемалол бамайлихотир турган худди шу сохта яшик-одам, аллақандай нохуш овоз чиқарди ва яшигини бир чайқатиб олди. Дарчани бекитиб турувчи полиэтилен парда йирилиб, у ердан узун таёқ чиқди. Елмилтиқ. Милтиқ чап кўзимни мўлжалга олган эди.

— Йиғиштир... — деб танбеҳ бердим ҳазиломуз, бепарво оҳангда.— Мен ингичка, узун нарсалардан қўрқаман — бу заиф томоним...

— Плёнкани берасанми?

— Уни олиб келиш ҳақида ўйлаганим ҳам йўқ. У, ахир, менга сен билан теппа-тенг туриб гаплашиш имконини берадиган ягона далил.

— Тинтиб кўр уни,— деб кескин буюрди жувонга сохта яшик-одам.

Жувон тараддудланди. Менга жавдираб қаради. Орқа ёқасини тузатмоқчи бўлиб, қўлларини кўксига қовуштирди ва мувозанатини йўқотиб, олдинга эгилди. Янги дазмолланган оппоқ халатининг этаклари (уни кийиб олишга қачон улгурди экан?) очилди. Атиги бит-

та — юқориги тугмаси қадалган. Халат яланғоч баданга кийилган эди. Ўзим ҳам шундай бўлса керак, деб ўйлаган эдим, бироқ тахминим тўғри чиққанидан кутилмаганда довдираб қолдим. Халат остидаги яланғочлик қип-яланғочликка қараганда яна ҳам тортувчанроқ бўлади. Халат халатга ўхшамасди — у қурбонлик келтириш учун кийиладиган дабдабали либосга айланган эди. Ички бир босимдан таранг тортиб, дўмпайиб турган жой қандай ишлатилиши номаълум бўлган аллақандай механизмни эслатади — одамни йўлдан уради. Фақат кичкинагина ияк ва қориннинг пастки думалоқ қисми болаларча ҳимоясиз кўринади. Мен ўз хотирамни кавлаштира бошлайман. Худди бировнинг чамадонини титкилаётгандай ундаги ҳамма нарсани ағдар-тўнтар қилиб юбораман. Жувон ўз мувозанатини сақлаш учун чап оёғини олдинга ташлайди. Худди шу заҳоти кўриш майдоним торайиб, менда жанговар руҳ уйғонади. Сабабини ўзим ҳам тушунолмайман.

— Яхши. Ўзимни ўзим тинтиб кўрсатаман, сен овора бўлиб ўтирма.— Бориб, эшик ёнидаги илгакдан тоғ-поққа чиққанда фойдаланиладиган ҳалиги йўлтўрвани олиб, очаман-да (йўлтўрва Америка босиб олган вақтларда сотиб олинган бўлиши мумкин), ундан ўйинчоқ тимсоҳни оламан.— Ҳар эҳтимолга қарши, менинг олдимда виждонингиз пок эмаслигига имоним комил бўлди. Бир қарашдаёқ билиниб турибди бу. Ўзим ҳам ўйловдим, бу одам қўшиғини жуда ширин айтяпти, деб...

Қўлимдаги яшил ўйинчоқ тимсоҳнинг узунлиги ярим газга яқин, эни ўн олти сантиметр келарди, қип-қизил жағи очиқ, елкасидаги ўрқаччалари ҳамда панжаларининг учи маллатоб рангда: тишлари, кўзлари эса оқ пластмассадан қилинган. Бу жўн, кўримсиз ўйинчоққа кўзи тушган ҳар қандай киши дабдурустдан бўшашиб, шаштидан қайтиб қолади. Болаларнинг ўтакасини ёриб юборадиган бу ўйинчоқ катталарда кўрқув уйғотмайди, фақат улардаги душманлик ғаразини сўндиради. Турган гапки бу, оддий ўйинчоқ эмас эди. Бу сўйил-таёқни унга руҳан таъсир ўтказиш мақсадида ўзим ясаб олган эдим. Йўқ, у ўйинчоқ эмас эди, балки безорилар ҳам, маҳфий полиция ҳам қўллаб туришни жон-дилидан яхши кўрадиган қотиллик қуроллари ичида машҳур бўлган ҳақиқий сўйил-таёқ эди. Одатда уни ичига таранг қилиб тиқилган губка билан қипиқни тўкиб ташлаб, худди бўш қопчиқдек шалпайтириб олиб юраман. Аммо бугун эрталаб кўнглим бир ёмон нарсани сезиб, ичини денгиз қумига тўлдириб олган эдим. Бу тимсоҳ жони-

ворни думидан ушлаб, бошинг устида айлантурсанг борми, ҳар қандай одамнинг ҳам ўтакаси ёрилиб кетади. Агар келиштириб урсанг — бошини ёриш ҳам ҳеч гап эмас. Турган гапки, мен бунақа беаёв ҳамла қилмоқчи эмасман. Сўйил-таёқнинг яна бир қулай томони шундаки, у билан деярли ҳеч қандай из қолдирмасдан рақибни ўлар ҳолатга келтириш, яъни, унга жуда қаттиқ зарба бериш мумкин. Иш битгандан кейин, яхшиси, тимсоҳнинг қорнидаги тиқинни олиб, ичидаги қумни бирор ҳовли-повлига тўкиб ташлаш керак. Мабодо бирон кор-ҳол рўй бериб қолса, оддий латта қопчиқ ажал қуроли бўлиб хизмат қилгани ҳеч кимнинг хаёлига ҳам келмайди.

Шундай қилиб, истар-истамас, ўзимча, сохта яшик-одамга латта тимсоҳни кўрсатаётган бўлиб, кучим борича елмилтиқни тагидан юқорига қараб урдим. Зарб ҳаддан ташқари кучли чиқди, чамаси, бу ҳаракатимдаги кескинлик шарофати эди. Милтиқ дарчанинг юқориги четини ўйиб кириб кетди, яшик сапчиб тушди. Тўсатдан панд еган врачнинг дарғазаб ингроғи эшитилди. Айни пайтда, худди мих кириб автомобиль шинаси ёрилгандек, ўқ овози янгради. Ўқ шифтга қараб учди, аммо унга қандай бориб урилганини эшитмай қолдим. Милтиқни юлқиб олдим. Врач бўш келмай, дарчадан қўлини узатиб, кутилмаган куч билан, худди нонга ёпишгандек, менинг ўнг юзимга чанг солди. Қум тўлдирилган тимсоҳ билан оёғига бошлаб урдим. Худди жонли дарахтга болта санчилгандек, чип этган оғир товуш эшитилди. Врач ўқирганча қўлини тортиб олди. Ҳамма унли товушлар қоришиб кетган бу ғайритабиий ўқириқ аъзойи баданимдан тер чиқариб юборди. Овозини ўчиртирмоқчи бўлиб, яшик оша бошига тушириш учун хезланиб қўл кўтардим-у, иккиланиб қолдим. Яшикни аядим. Энди мен унинг оёғига аниқ мақсад билан ура бошладим (оёғини уриб синдирганим учун унинг бу ерда қолиши мени қизиқтирмас эди), врач яшигида ғужанак бўлиб, яна қоғоз соладиган саватга айланиб олди. Яшикдан худди оқаётган водопроводни бураб тўхтатиб қўйган пайтдагига ўхшаш товуш эшитилар — ичида одам борлигини тасаввур қилиш ҳам ҳатто қийин эди. Мен умримда биринчи марта яшикка тамомила бефарқ қарадим. Қуёшнинг дераза ойнаси орқали ўтаётган заиф шуъласи — соат эндигина ўн бўлди, — оҳакка бўялган деворларни нурга кўмиб, хонани ёритиб юборган, яшик эса худди ана шу деворда ўйилган кавакка ўхшаб кўринар эди.

Мабодо ҳозир бу ёзувларни мен ёзмаётган бўлсам (сохта яшик-одам томонидан қайд этилган ва қ т да ги қарама-қаршиликни мен ҳам эътироф этмасдан қололмайман), •ким ёзаётганидан қатъи назар, ҳикоя ниҳоят бефойда чиқяпти. Ҳар эҳтимолга қарши навбатдаги саҳна фақат шундай бўлиши мумкин: ўгирилиб, жувонга қарайман. Ёзаётган одам унга нисбатан қандай муносабатда бўлиши керак? Яшикни бузиб ташласам, нимани йўқотаман ва нимага эришаман — буни, истасам-истамасам, фақат жувоннинг муносабатига қараб ҳал этишимга тўғри келади. Масалан, у мени халатининг тугмаларини ечган ҳолда қабул қиладими ёки бошдан-оёқ кийинган ҳолдами... Йўқ, тугмалар аёсий мезон бўла олмайди... Азбаройи қўрққанидан тугмаларини қадашни эсидан чиқариб қўйиши ҳам эҳтимолдан холи эмас ёки аксинча, яна шу нарса эҳтимолдан мутлақо холи эмаски, у тугмаларнинг ечилиш маросимини мураккаблаштирган ҳолда, мени тантанали вазиятда қаршилашга ҳаракат қилиб, ҳамма тугмаларини қадаб олиши ҳам мумкин. Ундан икки ярим газ берида турсам ҳам, шубҳасиз, юзидаги ифодаларни пайқай оламан. Мабодо юзига ҳатто зўрма-зўраки бўлса ҳам осойишталик ёйилса, демак, у билан врачнинг ораси бузуқ ва мен уни врачнинг исканжасидан, зулмидан халос этганман, мабодо у, аксинча, қўрқса, демак, бошданоқ уларнинг тили бир экан ва мен мўъжиза билан омон қолганман.

Бас, етар. Булар бари гапириб ўтиришга ҳам арзи-майдиган бемаъни ишлар. Энг ёмони — мен ҳикоя қилиб берган воқеанинг ишонарсиз чиқиши эмас, балки, унинг ҳаддан ташқари ишонарли чиқиб қолиши. Худди айрим парчалари кўчиб тушган қурама сурат — мозанкага ўхшаш узук-юлуқ, парча-пурча, у қадар силлиқ бўлмаган воқелик. Ҳар қалай мен бўлмаслигим мумкинлигини эътироф эта туриб, ҳалигача мени тирик сақлаб туришдан унга нима маъно бор экан. Балки такрор айтаётгандирман — қотиллик қиламан десанг, яшик-одам сен учун энг беминнат қурбон бўлади. Агар врачнинг ўрнида мен бўлганимда, ўзим билардим: меҳмонимга дарров бир пиёла чой қуйиб берар эдим. Унинг касбидаги одам учун чойга бир қатра заҳар томизиб юбориш нима бўпти. Ёки бўлмаса... Бордию... у менга заҳарли чой ичирган бўлса-чи? Эҳтимолдан холи эмас. Бемалол мумкин. Аслини олганда ҳам, ҳозир менинг тирик эканлигимни исботлайдиган бирорта далил йўқ.

ЕЗМА ГУВОҲЛИКЛАР

Қуйида айтадиган гапларимнинг ҳаммаси — соф ҳақиқат. Сиз мендан қирғоққа денгиз бўйидаги Т. хиёбонига чиқариб ташланган мурда билан боғлиқ маълумотларни сўрагансиз. Мен ўз хоҳишим билан, ҳеч нарсани сир тутмасдан, бор гапни батафсил айтиб бераман.

Исмим — С.

Яшаш жойим — (чизиқча).

Касбим — ўз ҳолимча врачлик (санитар).
Туғилган вақтим — 1926 йил, 7 март.

С. менинг ҳозирги исмим. Бу, асли, уруш йиллари армияда санитар бўлиб хизмат қилиб юрган кезларимда менга командирлик қилган ҳарбий врач жанобларининг исми, мен унинг ижозати билан санитария-гигиена станциясида уни ўз исмим сифатида расмийлаштириб олганман ва ўз ҳолимча врачлик билан шуғулланиб келганман.

Жиноий жавобгарликка тортилмаганман, полиция ҳамда прокуратурада шубҳали шахс сифатида сўроқ қилинмаганман.

Шу кунгача давлат идораларида бирор мансабда банд бўлмаганман, мукофотларим йўқ, пенсия ва бошқа нафақалар олмайман.

Бўйдоқман, бирон оилавий аҳволимни майда-чуйдасигача очиқ ёзиш лозим бўлса, шуни қайд этишим керакки, ўтган йилгача фалончи билан никоҳсиз ҳаёт кечириб келганман. У менга ишимда медицина ҳамшираси сифатида ёрдам берар ва барча молиявий ишларни юритиб турар эди. Бу аёл, мен номидан фойдаланиб, ўз ҳолимча врачлик билан шуғулланиб келган ўша ҳарбий врач жанобларининг қонуний хотини эди. Биз у билан ҳарбий врач жанобларининг ижозати ва розилигига кўра бирга умр кечирганимизни ҳисобга олиб қўйишингизни сўрайман — яъни, бу масалада менга ҳеч қандай эътироз бўлиши мумкин эмас. Яқин-яқинларгача у билан менинг орамда жиддий келишмовчилик бўлмаган эди, бироқ ўтган йили ўргамчик ҳамшира (Ёко Тояма) ёллаганимдан кейин, у ач-

чиқлаб менга ажралишни таклиф этди. Мен розилик бердим ва бу аҳвол ҳозирги кунгача давом этиб келмоқда.

Уруш йиллари ҳарбий хизматни санитар сифатида ўтадим, тўплаган тажрибаларимдан фойдаланиб, ўз ҳолимча врачлик билан шуғулландим — беморлар мендан жуда хурсанд эдилар, яна шуни қайд этишим керакки, мен қўлида дипломи бўлган ҳарбий врач жанобларининг маслаҳат ва ёрдамларига бирор марта ҳам илтифотсизлик кўрсатган эмасман. Жарроҳлик, масалан, кўричакни операция қилиш — менинг ҳунаримни алоҳида маҳорат билан кўрсата олган сеvimли соҳам ҳисобланади. Мабодо сиз қонунга ҳилоф равишда ўз ҳолимча врачлик билан шуғулланганим учун мени айбдор деб топар экансиз, у ҳолда, мен бировнинг номини ноқонуний ўзлаштириб олганим учун қаттиқ пушаймон эканлигимни изҳор этаман ва эътиборан шу дақиқадан бошлаб, ҳар қандай ўз ҳолича врачлик қилишни йиғиштириб қўйишга ваъда бераман, барча гуноҳларим учун чин дилдан узор сўрайман.

Сиз мендан сўраган мурда билан боғлиқ масалага келсак...

С.ГА НИМА БЎЛГАН ЭДИ

Энди сен ёлғизсан.

Шифтдаги чироқ ўчирилган, фақат стол устидаги чироқ ёниб турган нимқоронғи хона. Ўзинг ёза бошлаган «Ёзма гувоҳликлар»дан ҳозиргина бош кўтариб, чуқур хўрсиндинг. Вазиятингни ўзгартирмасдан бошингни бир оз ўнгга эгасан, кўзинг столнинг ўнг бурчаги ёнидаги ингичка нур тасмасига тушади. Бу даҳлиздаги чироқнинг эшик тагидаги тирқишдан сизиб кираётган нури. Мабодо эшик орқасида биров турган бўлса, унинг сояси албатта ўша нур тасмасида акс этиши шарт эди. Сен кутяпсан. Етти сония, саккиз сония... Эшик орқасида эса тирик жон йўқ. Вақт ўз изини муҳрлаган оқ эшик, ундаги тирналган, қирилган ғадир-будур жойларни қалин қилиб устма-уст суртилган бўёқ ҳам яшира олмайди. Кўзларингни эшикка тешиб

юборгудек қадаганча ўйга чўмиб ўтирибсан. Кутилмаганда диққатингни тортган товуш нима бўлдийкин? Балки қулоғингга шундай чалингандир? Йўқ, эшитдинг... аниқ, эшитдинг... Афтидан, у бу ердан ўтмади... Деразага ўгириласан. Девор ёнида каравот устида қатлама картондан қилинган худди яшик-одамники сингари кўчма уй. Балки сени эртами-кечми, ҳақиқий яшик-одам келади, деган фикр безовта қилаётгандир? Йўқ, эркак киши қадамни бундай майда ташламайди. Ит ҳам. Ҳар қалай, бу ўша товуққа ўхшайди. Товуқ ҳам шунчалик зарарқунанда бўладими, анчадан бери кечаси санқийдиган қилиқ чиқарган. Ҳар кеча дон ахтариб шу ерга келади. Товуқнинг кечаси санқиши — қизиқ, бу онда-сонда рўй берадиган ҳодисами ёки тез-тез учраб турадими? Кечалари ўз инларидан хотиржам ўрмалаб чиқадиған қурт-қумурсқаларни бемалол чўқилаб еб юрадиган шундан бошқа товуқ йўқ, демакки, унинг озиқ-овқати керагидан ортиқ, шундай бўлса ҳам, негадир у оч арвоҳдай озғин, ҳеч семирмайди. Ҳар қандай имтиёз учун ҳам ҳақ тўлашга тўғри келади. (Энди сенда насиҳат қилиш истаги пайдо бўлди).

Пивоси яримлаб қолган стаканни оғзингга олиб борасан. Лабингга теккизасан-у, ичмайсан. Шу қадар эзилгансанки, томоғингдан пиво ҳам ўтмайди. Столга ўтирганингга тўрт соатдан ошди. Сентябрь охирлаб қолган бўлса ҳам, ҳавонинг авзойи бузуқ. Спирт шимдирилган юмшоқ пахтада пешонангдан қўйилиб келаётган терни артасан, ёпишқоқ лабларингни ялайсан; елпарак ҳам салқин бермайди. Йўқ, қадамлар ҳар қанча шарпасиз бўлмасин, сен уларни эшитмаслигинг мумкин эмас. Юрагингни шубҳа кемиради.

Столда қалин ойна. Унинг устида — тугамаган «Ёзма гувоҳликлар». Ҳали рўй бермаган ва умуман рўй бериши номаълум бўлган воқеалар тўғрисидаги «Ёзма гувоҳликлар». Уни бир четга суриб қўйиб, дафтарни оласан. Оқиш-малла чизиқли оддий дафтар... Во ажабо! Худди меникига ўхшаган дафтардан ғамлаб қўйганинг ҳатто хаёлимга ҳам келмаган экан. Бўйсунмаётган қўлларинг билан дафтарни очасан. Биринчи бет мана бу жумла билан бошланади:

«Бу ёзувлар яшик-одам тўғрисида.

Мен бунга яшик ичида ўтириб ёза бошладим. Қатлама картондан қилинган, бошга кийганда белгача келадиган яшикда.

Бу гал яшик-одам — менинг ўзим».

Ун бет варақлаб, тоза саҳифани очасан. Қўлингга зўлдирли ручкани олиб, ёзишда давом этмоқчи бўлдинг-у, аммо фикрингдан қайтиб, соатингга қарадинг. Кеча қоқ ярим бўлиши учун яна тўққиз дақиқа бор. Сентябрнинг охирги шанбаси тугай-тугай деб турибди. Қўлингга ручка-дафтар билан ўрнингдан турасан. Каравотга келасан. Яшикни ётқизиб, ичига кирасан. Яшик кийган ҳолда каравотнинг четида ўтирасан. Яшикка кириб-чиқишга одатланиб қолганинг ҳар томонлама кўриниб турибди. Яшикни ўгириб, дарчасини иш столингдаги чироққа қаратасан. Бироқ ёзиш учун ёруғлик етарли эмас. Сен яшик дарчаси тепасига маҳкамланган чўнтак фонусни ёқасан. Олдиндан тайёрлаб қўйилган пластмасса тахтачадан стол ўрнида фойдаланиб, ёзишга киришасан:

«Воқеалар моҳиятининг энг умумий белгилари қуйидагилардан иборатдир. Воқеа содир бўладиган жой — Т. шаҳри. Сентябрнинг охирги душанбаси...»

Чамаси, сен ҳали рўй бермаган, фақат эртадан кейинги куни рўй берадиган воқеа тўғрисида, гўё рўй бергандек қилиб ёзмоқчи бўляпсан. Шошилишнинг нима кераги бор? Ёки ўзингга бўлган ишончнинг бир неча чимдими мадад беряптими? Бўлажак ҳаракатлар режаси аллақачон рўй берган воқеалар қиёфасига кирди — демак, сен тепкини босдинг. Ва айрим истиснолар билан, учаётган ўқнинг олдиндан мўлжалланган ҳаракат йўлидан ўзиб ўтиб, ўқ бориб тегиши керак бўлган нуқтани ҳам кўриб турибсан. Ёзувларнинг қолган қисмини ҳам тезроқ ўқишимни истайсан. Менингча, охирги мақсад, ўлимдан бошқа бирор нарса бўлиши мумкин эмас.

«...Денгиз бўйидаги боғнинг одам сийрак юрадиган олис адоғига туташ соҳилда таниб бўлмайдиган бир мурда ётарди. Унга белигача келадиган чуқурликдаги қатлама картондан қилинган яшик кийгизилган ва камари ёрдамида гавдасига маҳкам чандиб ташланган эди. Афтидан, сўнгги пайтларда шаҳарда пайдо бўлиб қолган яшик-одам каналга қулаб тушгану оқим уни қирғоққа чиқариб ташлаган. Ёнидан ҳеч қандай ашёлар топилмади. Ичи ёриб кўрилганда маълум бўлдики, ҳалокат бундан ўттиз соат олдин рўй берган».

Ўттиз соат олдин... Сен қилни қирқ ёрган одамсан.

Мурда душанба куні эрталаб ёриб кўрилган, деб тасаввур қилайлик. Агар ана шу ўттиз соатни орқага қайтарадиган бўлсак, бу айни ҳозирги дақиқаларга тўғри келади. Ёки бор-йўғи бир неча соат кечроқ. Афтидан, сен аллақачон қатъий хулоса чиқариб қўйгансан. Қутилмаганда дафтарни ёпиб, каравотдан сирганиб полга тушасан. Яшиқнинг каравотда қолган орқа қисми баланд. Яшиқ ичидаги нарсалар бир-бирига урилиб кучли шовқин чиқаради. Саросимага тушганча яшиқни ушлаб қолмоқчи бўлиб, ўгириласан. Бошингни буриб, иккинчи қаватда нима бўлаётган экан, деб қулоқ соласан. Қўрқув мўйқалами юзингга қулочкашлаб бўёқ суртади. Шу заҳотиёқ қуриган бўёқ юзингда майда ажинлар бўлиб жимирлайди. Ҳаддан ташқари асабийлашасан. Сен сал ўзингни босиб олишинг — воқеликка яқинроқ бўлишинг керак. Хоҳ чиран, хоҳ чиранма, қўлингдан келганини қиласан, бошқасига кучинг етмайди.

Эшик томон ўгирилиб, қатъий бир вазият эгаллайсан. Юрасан. Бармоқларингни сал қисганча қўлларингни таранг қилиб ёнингга туширасан... Уч қадам ташлаб, бўшашасан. Орқангга қайтиб, стол ёнига келасан. Ўтириб, бошингни чангаллайсан. Бир қўлингдан дафтар столга шарпасиз тушади. Анча фурсат ҳеч нима қилмасдан, чуқур ўйга ботиб ўтирасан.

Ҳозир сен столинг устидаги қалин ойнадан кўз узмай қараб турибсан. Масофани яшириб турган тиниқ мовийлик. Билинар-билинемас кўк нуқси урган беҳад чексиз мовийлик. Қочишга даъват этадиган хавфли ранг. Сен ана шу мовийликка шўнғийсан. Агар сен унга бутунлай сингиб кетсанг, назарингда, абадий сузиб кета оладиганга ўхшайсан. Мовийликнинг ана шу даъватини илгарилари ҳам бир неча бор ҳис этганинг ёдингга тушади. Кемалар паррагининг кетидан кўпириб, мавжланиб қолувчи тўлқинлар мовийлиги... Ташландиқ олтингугурт конлари ўрнидаги қўлмак сув... Попукқандга ўхшатиб тайёрланган мовийранг маргимуш... Бошинг оққан ёққа кетиш мақсадида биринчи электрикани кутатуриб кузатганинг — бинафшаранг тонг... «Ўз жонига қасд қилувчиларга ёрдам жамияти» — агар бу ном хунукроқ жарангласа, уни бошқачароқ аташинг ҳам мумкин — яъни, «Роҳатижон ўлим клублари» томонидан юбориладиган муҳаббат кўзойнагининг рангли шишаси... Тажрибали усталар бу шишаларни зўр ҳафсала билан қаҳратон қишнинг

қуёшидан шилиб олинган нафис пардага айлантирадилар. Фақат ана шу кўзойнакни таққанларгина борсакелмас олисларга олиб кетувчи поезд жўнайдиган станцияни кўришга муяссар бўладилар.

Балки сен ўз яшигингга жуда ҳам берилиб кетгандирсан ва дастлаб дардингга малҳам бўлган яшик энди сени заҳарлай бошлагандир. Мен, яшик ҳам — хавфли мовийликнинг пайдо бўлиш манбаи, деган гапни эшитган эдим.

Бева-бечорани шамоллатиб қўядиган ёмғир ранги... Ер ости магазинлари ёпиладиган пайтдаги вақт ранги... Дорилфунунни тугатиш шарафига совға қилинган, гаровхонадан сотиб олинмаган соат ранги... Ошхонадаги зангламайдиган ювғич машинага урилиб чил-чил синадиган рашк ранги... ишсиз қолган кун эртасидаги тонг ранги... кераксиз ҳужжатлардаги сиёҳ ранги... ўз жонига қасд қилмоқчи бўлган киши томонидан охирги марта сотиб олинган кино билетининг ранги... ва бошқа ранглар — думалоқ хат муаллифи, қишки ланжлик, азоблардан қутулиш воситаси бўлган ўлим ва ниҳоят, кучли ишқор — яъни, вақт ўйиб емирган туйнуклар ранги...

Нигоҳингни бор-йўғи бир неча сантиметр буриш кифоя қилди ва сен йиқилиб тушишдан омон қолдинг. Минг уринма, минг тиришма, гапнинг қисқаси, сен бор-йўғи сохта яшик одамсан. Бари бир, ўзингни ўзинг ўлдириш қўлингдан келмайди. Мана, энди ойна остидаги доригарлик фирмаси чиқарган календарни кўздан кечиряпсан. Очсариқ тусдаги Гиппократ суратини гир айлантириб аллақандай лотинча ҳикматлар битилган фирма марқасининг икки ёнида шундай ёзув бор эди: чап томонида — «С» витамини ва картизон мавсуми», ўнг томонида — «September — ўз асабларинг устидан назоратнинг сусайиши» ва ҳар ойга оид тиббий маслаҳатлар. Кейин диққатингни, афтидан, чап бурчакдаги қизил иероглифлар жалб этди. Сентябрьнинг сўнгги якшанбаси. Худди ўзи — бир кун олдин... эртасига... йўқ, бугун, мўлжалингга кўра, яшикка тиқиб қўйилган, сувга бўктириб ўлдирилган манави одам денгиз бўйи боғининг овлоқ қисмидаги қирғоққа элтиб ташланишидан бир неча дақиқа олдин. Сен тиниқ чоп этилган иероглифларга қарамасликка минг ҳаракат

қилганинг билан, улар худди беморларни қабул қилиш бўйича эски усулда тузилган жадвалингга ўхшаб йўқолмайди. Қўлларингни елканг кенглигида ёйиб, стол қиррасига ташлайсан. Ҳа, шуниси маъқул. Мабодо қўлларга суяниб, оғирлик маркази олдинга кўчирилса, дик этиб туриш осон бўлади. Тепкини босдингми, бас, ундан кейин ҳеч қандай эҳтиёт чораси виждонни азобдан қутқазмайди.

Ҳар ҳолда, ёза бошлаган «Ёзма гувоҳликлар»нинг сенга ҳеч қандай хизмат қилмайди. Сендан илтимосим шуки, столдан турмасингдан олдин уни йиртиб ташлаб юбор. Агар ҳамма иш тузган режангга мувофиқ ҳолда амалга ошса, бу қоғозлар мутлақо фойдасиз ва ҳеч кимга керак бўлмай қолади, мабодо режаларинг барбод бўлса, у ҳолда, энг ишончли гувоҳликлар ҳам қутқазолмайди.

ЁЗМА ГУВОҲЛИКЛАР. ДАВОМИ

Сиз мендан сўраган мурда билан боғлиқ масалага келсак, шунини тўла ишонч билан тасдиқлайманки, у, шубҳасиз, ўз ҳолимча врачликни бошлашим учун мен исмидан фойдаланган ҳарбий врач жанобларининг жасади эди. Мен уни ҳарбий врач жаноблари деб атаётган бўлсам, бу асло эски хуруфий табакалар таъсири эмас, азбаройи кўп йиллар мобайнида унга шундай деб ҳазиллашиб юриб, оғзим ўрганиб қолганидан, назаримда, бу унинг ўзига ҳам мойдек ёқар эди. Ҳарбий врач жаноблари ўз жонига қасд қилмаса эди, деб анчадан бери хавотирланиб юрдим, минг афсус ва надоматлар бўлсинки, вақтида кўз-қулоқ бўлиб туролмадим, фожианинг олдини олиш қўлимдан келмади. Шу муносабат билан буни кенгроқ ва батафсилроқ тушунтиришимга имконият беришингизни ўтиниб сўрайман.

Уруш тугашидан бир йил олдин мени ҳарбий врач жаноблари ёнида майда-чуйда топшириқларни бажариб туриш учун Н-чи дала госпиталига жўнатдилар. Ўша пайтда ҳарбий врач жаноблари пўстлоқ билан ўзак оралигидаги ёғочдан қанд ишлаб чиқариш

имконияти устидаги ишга боши билан шўн-
ғиб кетган, деярли барча беморларни даво-
лаш менга қолган эди. Бахтимга, зеҳним ўт-
кир, қўлим енгил эди. Шу тариқа ҳарбий
врач жанобларининг раҳбарлиги остида ун-
ча-мунча мураккаб операцияларни ҳам ба-
жара бошладим. Ҳарбий врач жаноблари
олиб бораётган тадқиқот масаласига келсак,
маълумки, уруш даврида қанд мутлақо
етишмас ва унга талаб катта эди. Агар да-
рахтнинг пўстлоқ билан ўзак ўртасидаги қис-
мидан қанд ишлаб чиқариш усули топилса —
бу дунё аҳамиятига молик кашфиёт бўлар
эди. Ҳарбий врач жанобларини қўйларнинг
қоғоз ейиши қизиқтириб қолган эди, қоғоз
учун эса, ҳаммага маълумки, хомашё сифа-
тида дарахтнинг пўстлоқ билан ўзак ўрта-
сидаги қисми хизмат қилади; демак, унинг
назарида, ҳайвонларнинг ичагида целлюлоза-
ни крахмалга айлантириб берувчи актив
ферментлар бўлиши керак; у кечаю кундуз
шу ферментларни топиш ва уларни ажратиб
олиш устида бош қотирар эди.

Кунларнинг бирида бахтсиз ҳодиса рўй
берди — билмадим, қўйларнинг ичагида бўла-
диган юқумли бактериялар таъсириданми
ёки қайта ишланган ёғочдан узлуксиз олин-
ган намуналар заҳарладими, ишқилиб, ҳар-
бий врач жаноблари қаттиқ оғриб қолди. Уч
кеча-кундуз роса иситмалаб ётди, кейин қан-
дайдир ғалати ҳодиса рўй бера бошлади:
ҳар учинчи кун итқири мушак оғриғи хуруж
қилиб, гоҳ ғужанак бўлиб олар, гоҳ ҳушдан
кетиб қолар эди. Ҳарбий врач жанобларининг
ўзи диагноз қўйишга ожизлик қилар, бошқа
врачлар, унинг ҳамкасблари ҳам бу ишнинг
уддасидан чиқа олмас эдилар. Мен кейин-
чалик кўп марта, ҳар гал шу ҳол қайта-
рилганда, китобларга мурожаат этдим, аммо
ҳанузгача бу касалликка ном топа олганим
йўқ.

Ҳарбий врач жанобларининг маънавий
фазилатларига мен катта ҳурмат билан қа-
раб келдим ва бор кучимни аямасдан уни
парвариш қилдим. Вақт ўтган сари унинг

дарди оғирлашиб борарди, мен ҳарбий врач жаноблари тортаётган азоблардан кўз юмиб, унинг қатъий талабларини кўнгилчанлик билан бажарганим ва кўкнор ширасидан олинган, оғриқ босувчи морфийдан тўхтовсиз укол қилиб турганим учун ўзимни ҳали-ҳали кечиролмайман. Урушнинг охирига келиб, у ғирт банги бўлиб қолди. Мен ҳарбий врач жанобларини ўз ҳолига — тақдир ҳукмига ташлаб қўя олмас эдим, шунинг учун у билан биргаликда ҳарбий хизматдан бўшадим.

Хизматдан бўшаганимиздан кейин ҳарбий врач жаноблари билан иккаламиз биргаликда клиника очдик, мен унинг ассистенти сифатида клиника ишларини юрита бошладим ва беморларни қабул қилдим. Вақт ўтиб борар, аммо ҳарбий врач жанобларининг соғлиғи яхшиланмас эди, бора-бора у беморларни қабул қилолмайдиган бўлиб қолди. Фақат беморларнинг касаллик тарихи билан танишиб чиқар ва менга кўрсатмалар бериб турар эди. Нима учун ўз ҳолингча врачлик билан қонунга хилоф равишда шуғулланаётганингни била туриб, бу ўзбошимчаликни тўхтатмадинг, деб сўрарсиз, ҳойнаҳой, майли, бу тўғрида ҳам ҳеч нарсани яширмасдан айтиб беришга тайёрман.

Биринчидан, мен ҳарбий врач жанобларини морфий билан таъминлаб туришга мажбур вазиятда эдим. Маълумки, ҳозир олий ва паст табақалар йўқ, турган гапки, ҳарбий врач жаноблари ҳам мени, бундай қилма, деб зўрламади. Мен бу ишни, содир бўлган фалокат олдида ўзимни бир қадар жавобгар ҳис этганимдан, азбаройи дўстона бир туйғу билан қилар эдим. Сиз унга чинакам дўстлик қилмоқчи бўлган экансиз, уни даволаб бангиликдан халос этиш чораси тўғрисида нега ўйламадингиз, деган савол туғилиши мумкин ва мен бунга қуйидагича жавоб бераман. Врачни даволаб бангиликдан халос этиш — деярли бефойда иш, тузалиш даражаси нулга яқин. Бу — организмнинг пировард-натижаси ўлимга олиб келадиган аста-секин заҳарланиши эканлигини фаҳмлаб,

мен ҳарбий врач жанобларини ўз ҳолига — тақдир ҳукмига ташлаб қўйишга журъат қила олмадим.

Иккинчидан, мен ҳарбий врач жанобларининг номидан фойдаланиб, ўз тирикчилигини таъминлай олганим тўғрисидаги фактини рад этиб бўлмайди. Аммо мен ҳарбий врач жанобларининг заифлигидан ғаразли, мақсадларда фойдаланганим йўқ. Барча молиявий-ишлар жиловни унинг умр йўлдоши қўлида эди. Кейинчалик бу аёл билан менинг ўртамда яқин муносабатлар қарор топди, буни ҳарбий врач жанобларининг ўзи вужудга келтирди, негаки, уни ташлаб кетишимдан хавфсираб, умр йўлдошини мен билан шундай мулоқатларда бўлиб туришга зўр бериб қистай бошлаган ва буни, мени қўлдан чиқариб юбормасликнинг бирдан-бир воситаси, деб билган эди.

Бу — бангиликнинг сўнгги босқичида тез-тез учраб турадиган ҳодиса — психознинг бир тури эди.

Учинчидан, ўз ҳолимча врачлик билан шуғулланишни давом эттирганимнинг яна бир сабаби, кундан-кун шуҳратим ошиб, маҳоратимнинг кенг тан олиниши натижасида ўз қобилиятимга нисбатан пайдо бўлган ишонч эди. Тўғри, ўз ҳолича врачлик қилиш санъатини аниқ баҳолайдиган холис мезон мавжуд эмас. Афтидан, шунинг учун ҳам қонунга хилоф равишда врачлик қилиш ҳеч қачон жиноят сифатида англабмайди. Бундан ташқари, тиббиётга бўлган қизиқишим тўхтовсиз ўсиб борди, медицинага оид китоб ва журналлардаги энг янги маълумотлардан ҳам доимий равишда баҳраманд бўлиб турдим. Йигирма йиллик тажриба, ҳалоллик ва илмий ғайрат-иштиёқ, назаримда, врачлик дипломи билан боғлиқ муаммони чиппака чиқарадиган дадил ишончга айланади. Чиндан ҳам, илгари бошқа клиникаларда довланган беморларни текшириб кўрарканман, университет томонидан масъулиятсизлик билан, нотўғри қўйилган анча-мунча диагнозларга дуч келдим. Турган гапки, бу далил-

лар ўзим йўл қўйган жиноятни оқлайди, демокчи эмасман. Қонунга хилоф ишни ҳеч нарса оқлай олмайди.

Саккизинчи йили жиддий ўзгаришлар содир бўлди. Бунга қадар ҳарбий врач жаноблари менга врачлар конференцияларида иштирок этиш ва ташқи муносабатлар ўрнатиш каби ишларни ҳам топширар эдики, пировардида, хунук гап-сўзлар пайдо бўлди, гўёки у ақлдан озган деган бўҳтондан иборат мишмишлар тарқала бошлади. Бу мишмишлар бизга ҳам етиб келди. Уша пайтда ҳарбий врач жаноблари истеъмол қиладиган мукаййифот миқдори одатдагига нисбатан сезиларли даражада ошиб кетди ва мен бунинг устидан қатъий назорат ўрнатишга мажбур бўлдим. Мен устимизда қора булут — жиддий хавф пайдо бўлганини фаҳмладим, ҳарбий врач жаноблари билан маслаҳатни бир жойга қўйдик-да, клиникани ёпиб, мана шу шаҳарга кўчиб келишга қарор қилдик. — воқеалар энг охириги дамга қадар шу тарзда ривожланди.

Ана шу кўнгилсизликлар туфайли ҳарбий врач жанобларининг руҳий аҳволи кескин ёмонлаша бошлади, унда мизантипия — яъни, одам иси ёқмаслик касали авж олди ва ўз жонига ўзи қасд қилишга интилийш нишонлари яққол кўринди. Умр йўлдошининг таклифига биноан, биз ҳарбий врач жанобларининг ташқи олам билан ҳар қандай алоқасини узиб қўйишга келишдик ва мен ҳарбий врач жанобларига айланиб, клиникани ўз номимга ўтказишга қарор қилдик. Зеро, бу билан аҳвол расмий жиҳатдангина ўзгарар, аслида эса ҳаммаси эски ҳолида қолар эди. Ҳарбий врач жаноблари ҳам бизнинг таклифимизга бажонидил кўнди. Гарчи, жиноят қилганимни тушуниб турган бўлсам ҳам, бахтимни қарангки, бу шаҳарда ҳам беморлар ишончини қозондим, шуни комил ишонч билан қайд эта оламанки, бировга шикаст етказганим тўғрисида устимдан ҳеч қандай шикоят йўқ. Зеро, қонунни бузиш мумкин, деган ақидам бўлмаса ҳам, бир нарсани ай-

тишни истар эдим: модомики, ўзининг қурбон эканлигини тушуниб етмаган қурбон — қурбон ҳисобланмас экан, демак, мен ҳам ўзимнинг жиноятчи эканлигимни тушуниб етмаганман, яъни, жиноятчи эмасман. Модомики, мамлакатимиз фуқароси сифатида менинг ҳам ҳаётим ва мол-мулким қонун ҳимоясида экан, қонунга қарши бориш мумкинлигини исботлашга уринмайман.

Утган йили мен янги ўргамчик медицина ҳамширасини ишга қабул қилдим, бу эса, ҳали айтганимдек, фалонча билан бошқа-бошқа яшашимизга сабаб бўлди. Аммо мен унга барча кирим-чиқимлар тўғрисида илгаригидек ҳисобот бериб турдим ва иккаламиз ҳам ишни илгаригидек баҳамжиҳат олиб бориш ҳуқуқига рози бўлдик. Шу боисдан, менинча, бу ерда ҳеч қандай муаммо туғилгани йўқ. Айти пайтда у фортепьяно чалишни ўргатиш синфи очди ва болаларни ўқита бошлади — истардимки, сиз буларнинг ҳаммасини ўша аёлнинг ўзидан батафсил суриштириб аниқласангиз ва гувоҳликларим мутлақо тўғри эканлигига ишонч ҳосил қилсангиз.

Ҳарбий врач жаноблари нима учун клиникани ташлаб кетди ва ўлишга аҳд қилди, бунинг бевосита сабаби нима — мутлақо ақлга сиғмайди. У иккинчи қаватдаги хонада яшар, қачон ётиб, қачон туриши номаълум эди. Кўпинча хонага кириш ёки ташқарига чиқиш учун хуфя йўл зинапоясидан фойдаланарди — худди шунинг учун ҳам мен унинг барча хатти-ҳаракати учун жавобгарликни бўйнимга ололмайман. Яқиндагина рўй берган бир кичик тўқнашувни айтиб беришим мумкин: у дарахтнинг пўстлоғи билан ўзаги ўртасидаги қисмидан қанд олишга алоқадор ўзининг ўша тадқиқотини қўмсаётганини арз қилиб, ширинликка ниҳоятда ўч бўлиб бораётганидан нолиди, мен эса унинг саломатлигидан ташвишланиб, ширинлик танаввул этишини таққиладим, шунда у мендан қаттиқ ранжиди. Бироқ худди шу факт унинг ўлимига сабаб бўла олиши мумкин, дея олмай-

ман. Маълумки, марҳум картон яшик кийган, шу нарса эҳтимолдан холи эмаски, ҳарбий врач жаноблари ўлмоқчи бўлмаган, шунчаки тўғонда сайр қилиб юрган, бундай ғайри-одатий «либос»га ўрганмаган одам оёғи остида нима борлигини кўра олмайди ва кеча кунни бўйи ёққан сирпанчиқ ёмғирда қоқилиб тушган бўлиши ҳам мумкин.

Нима учун у қатлама картондан қилинган яшик кийган деб сўрашингиз мумкин.— мен бу хусусда ҳеч қандай тасаввурга эга эмасман. Бир неча ойдан буён шахримизда картон яшик кийган бир дайди сандирақлаб юради, уни кўплар кўрган, агар сиз мендан, ўша дайди ҳарбий врач жаноблари бўлмаганмикан, деб сўрасангиз, у мендан яширинча яшик кийиб кўчага чиқиш эҳтимоли йўқ эди, деб қатъий рад эта олмаган бўлур эдим. Тўғрироғи, у ҳуқуқларига қўшиб исмини, келиб чиқишини ва шахс сифатида ўзини ҳам менга бергани, ўзи эса йўқ нарсага айланиб қолганига қатъий ишонч ҳосил қилган. Бунинг устига у одамлардан даҳшатли даражада нафратланадиган бўлиб қолган эди ва мен у кўчага чиқар экан, ҳаммадан қочиб яшикка бекиниб олишга ҳаракат қилганини — унинг ана шу аҳволини жуда яхши тушунишим мумкин. Экспертиза натижаларидан мурданинг иккала билаги ва сонларида сонсаноқсиз укол излари борлиги яққол маълум бўлди. Модомики, унинг организми шу қадар катта ҳажмда заҳарланишни кўтара олган экан, унинг хатти-ҳаракатларидаги ғайритабиийлик ҳам фавқулодда ҳайрон қолдириши даргумон.

Яшик-одамнинг клиникага кириб-чиқиб юрганини кўрган кишилар бор, ўшаларнинг гувоҳликларига ва мурдада аниқланган сонсаноқсиз укол изларига асосланиб, яшик-одамнинг клиникага алоқаси бор, деб шубҳаландингиз ва ҳатто мени сўроққа ҳам яқирдингиз. Аммо, мабодо — далиллар шундай яққол кўриниб турмаганида, яшик-одамнинг мурдасини таниб бўлмаганида эди, очиқ тан олишим керакки, мени ўзини ҳеч нарсани бил-

маганга солиб, ўз ҳолича врачлик билан шуғулланишни давом эттираётган киши сифатида айблашга ҳатто қилча ишора сезганимда ҳам ўзимни ниҳоятда таҳқирланган ҳисоблар эдим. То ўзи қўнғироқ қилиб чақирмагунча, мен ҳам, медицина ҳамшираси ҳам ҳарбий врач жанобларининг хонасига кирмасликка келишиб олган эдик. Илгарилари ҳам шундай бўлиб турарди, у бизни ярим кунлаб, баъзан ундан ҳам кўпроқ вақт ичида чақирмасди, шунинг учун бирор кор-ҳол рўй бермадимикан, деган шубҳада унинг хонасига фақат якшанба куни тун оғганда кирдим. Ҳатто тонг отгандан кейин ҳам у уйга қайтмагач, зеро, бунинг оқибатида менинг қонунга хилоф равишда врачлик қилишим фош бўлиб қолишига ақлим етса ҳам, иложим йўқлигидан ўзимни руҳан шайлаб, уни қидиришларини сўраб полицияга илтимоснома бердим.

Ўз ҳолимча врачлик қилишни йиғиштириб қўймоқчи бўлганимда ҳарбий врач жанобларининг ўзи ҳаммадан кўп қаршилиқ кўрсатган. У мени ҳадеб мақтайверар, авраб-қизиқтириб, ҳатто қутуртириб юборар, айни пайтда, ўзимни ўлдираман, дея қайта-қайта кўрқитар эди. Банги одамларнинг мукаййифотга эришиш учун қандай қайсарлик ва телбалик қилишлари ҳаммага маълум. Ҳарбий врач жанобларининг ўз жонига қасд қилиш эҳтимоли борлиги мени чиндан ҳам қаттиқ ташвишга солар эди. Аввало, ўлим тўғрисидаги справкаларни тўлғазиш пайтида унинг ҳам, менинг ҳам исму фамилиямиз бир хиллигини кўрсатишга тўғри келарди, мен эса шаҳар бошқармасига бундай ҳужжат кўрсатишни истамас эдим. Шунинг учун ҳарбий врач жанобларига, нима қилсангиз қилинг, фақат ўз жонингизга қасд қилиш фикридан қайтинг, деб неча марта ялиниб-ёлворишимга тўғри келган. Ҳарбий врач жаноблари жуда ҳам ҳаддидан ошиб кетди: вақтинча ўз жонига қасд қилмай туриши учун, мукаййифот миқдорини кўпайтиришимизни, янги ёлланган ўргамчик медицина ҳамширасини

(Еко Тояма) ечинтириб қўйиб, кўнгил очишига рухсат беришимизни очиқдан-очиқ талаб этдики, пировардида, мен ниҳоятда ёмон аҳволга тушиб қолдим. Бироқ мен унга кин сақламадим. Бемор соғлом кишилар учун номаълум бўлган азоб-уқубатга йўлиққан экан, назаримда, тишини тишга қўйиб чидаш керак.

Модомики, ҳарбий врач жаноблари менга муҳтож эмас экан, энди мен одамларни алдаб, бундан буён ҳам ўз ҳолимча врачлик билан шуғулланишни давом эттиришим шарт эмас. Ҳарбий врач жанобларининг фикрича, бемор моддий ёки жисмоний шикаст топсагина, ўз ҳолича врачлик қилиш қонунга ҳилоф ҳисобланади, модомики, ҳеч ким ундан озор кўрмаган экан, бу ишга жинойт сифатида қараш мумкин эмас. Лекин шунга қарамасдан, мен қалбаки врач бўлишнинг ўзиёқ жинойт деб биламан ва ўз хатти-ҳаракатимни ҳам худди шу нуқтаи назардан баҳолайман. Ҳозир менга ҳамма гуноҳларимни очиқтан олиш имконияти туғилди ва мен юрагимдан ана шу узоқ йиллик юкни олиб ташлашга қарор қилдим.

Айтган гапларимнинг ҳаммаси соф ҳақиқат.

ЖАЛЛОД — ЖИНОЯТЧИ ЭМАС

...Афтидан, ўйлаб қўйган ишингни ниҳоят бошлашга тўғри келаётгани сени безовта қилмоқда. Ҳозиргина беозор маъдан товуши эшитилди — сен шприцни стерилизаторга солдинг. Бу товушни мен ҳар қандай масофадан ҳам эшитаман. Дала сичқони сувнинг ҳидини ўн чақирим наридан ҳам сезади. Ғўриллаб кирган шамолдан зинапоя майдончасидаги дераза зириллаб кетди... Ҳа, шубҳасиз.. У фақат сен турган хона эшиги очилганда ёки ёпилганда шундай товуш чиқаради. Эшитяпман... даҳлизга тўшалган матода оёқ яланг юриб келяпсан... Сен жуда секин, ҳар сонияда бир қадам ташлаб яқинлашаяпсан... Албатта, яшиқ кийиб олгансан... Ун биринчи қадамда бошқача товуш эшитилди — гўё нам рух устида юраётгандайсан. — чунки энди зинапояга оёқ қўйдинг. Қўтариляпсан. Бир поя, яна бир

поя... одимларинг борган сари суст... ниҳоят, майдончага етасан, тўхтайсан... Иккинчи қават майдончаси ихоталанган, устунчалари кунгурадор қилиб ишланган зинапоя панжараси бўйлаб юрасан, шундоқ рўпарангда чоғроқ хона. Тор даҳлизнинг бор энига баравар девор билан қарийб қўшилиб кетган махфий эшик.

Уликхона.

Гўёки мурдаларни асло таҳқирлаш мақсадида эмас, шунчаки клиника беморлари ўлимга нисбатан ўта таъсирчан бўлишларини (бу ҳодиса кўп кузатилган) эътиборга олиб, марҳумлар учун кўздан йироқ, холироқ хонани танлаганлар. Бунинг устига хона хуфя йўлнинг ёнгинасида, мурдаларни олиб чиқиш ҳам ўнғай.

Аслини олганда, мен ҳали мурда эмасман. Тўғри, тирик дейиш ҳам қийин, лекин ҳар ҳолда, мурда эмасман. Ҳали ўлмасдан туриб, ўликхонада ётибман — мен буни сенга алоҳида таъкидлаб айтиб қўйишим керак, йўқ, менга худди мурдага муомала қилгандек муомала қилганлари учун эмас, мени бунга сен мажбур этганинг учун. Бу хона менга ёқади. Аввало шуки, унинг деразаси йўқ. Бу эса менинг ҳозирги аҳволимга мос келади. Анчадан бери қорачиқларим ёруғликдан таъсирланиш қобилиятини йўқотган, кундузлари ҳам кўзларим худди қум тиқилгандек ачишади. Бундан ташқари, хонанинг узунаси энига қараганда икки ярим баравар катта, нақ тобут билан теппа-тенг, қисқаси, одамларга хос бутун ҳимоя таъсироти кўринишлари: нафрат, норозилик, кек, қаҳру ғазаб туйғуларини йўқотган мендек бир киши учун энг шинам, қулай жойдир.

Даҳлиздан шарпа ҳам эшитилмай қолди — сен тўхтадинг. Мен эшик тирқишидан сенинг нима қилаётганингни илғаб олишга қандай уринаётган бўлсам, сен ҳам эшик тирқишидан менинг нима қилаётганимни илғаб олишга шундай уриняпсан. Агар эшик ақлли мавжудот бўлса эди, қорнини ушлаб қаҳқаҳ уриб юборишдан ўзини тийиб туrolмасди. Аммо сен ҳам ўзингга яраша иккиланасан. Биз бир-биримизни кўндиришга қанча ҳаракат қилмайлик, жаллодлик вазифасини бажариш, бари бир, сенинг зимманга тушади. Табиийки, ичингни ит тирнаяпти — қийналяпсан. Агар мен сенинг ўрнингда бўлсам, афтидан, иккиланиб, нима қилишимни билмай қолардим. Ўлдирилиши керак бўлган одамгина ўзининг ўлдирилишини аниқ билади. Мен,

эхтимол, ўзининг ўлдирилишини билиб турган одамни қийнаб, у билан кераксиз нарсалар тўғрисида гаплашиб ўтириш учун ҳеч қачон журъат қила олмаган бўлардим. Агар кераксиз суҳбат ўрнига у билан биргаликда ўлим муаммосини муҳокама этсак, ўзимни бирмунча хотиржам тута олишим мумкин бўларди. Йўқ, чамаси, бу мавзу ҳам ярамайди. Бу, нари борса, жуда қўпол ҳазил бўлиб чиқарди. Агар бир-бирига сўзсиз қараб ўтириладиган бўлса, асаблар таранглашиб, чирсиллаб кетади-да, чақин чиқади — оқибатда кучли куйиш рўй беради.

Мен учун ҳозир энг яхшиси — ухламоқ. Уйқуда тинчгина бошқа оламга кўчиб ўтишдан ҳам ёқимлироқ нима бор? Банги одам қушуйқу бўлишини ҳам яхши биласан. У доим карахт, доим мудроқ, шу боисдан кўнгилдагидек мизғий олмайди. Сен эса менга қаттиқ уйқу тиламайсан — шу қадар бераҳмсан. Ухламай ўтирибман. Каравотга ўтирганча тез-тез ёзипман. Фасад бойлаб кетаётган кўзларимни вақти-вақти билан борат кислотасида ҳўлланган пахта билан артиб қўяман — бу қилиқларим сенинг ғашингни келтиради. Лекин ўтинаман, тинчлан. Ҳали қўлинг эшик тутқичига тегмай туриб... биринчи қадам шарпаси эшитилиши биланоқ... дарҳол ўзимни уйқуга солиб ётаман. Сен, албатта, ўзимни уйқуга солиб ётганимни биласан, бироқ ростакамига ухлаганимдан кўра, сенга кўпроқ шуниси маъқул, кўнглинг хотиржамроқ бўлади. Агар мен чиндан ҳам ухлаётган бўлсам, у ҳолда, уйғониб қолишим хавфи бор, агар ўзимни уйқуга солиб ётган бўлсам, бу хавф йўқ, ташвишланмайсан. Истасан, дафтаримни атай полга ташлаб, диққатингни жалб этишим мумкин, шунда мутлақо онгли равишда ўзимни уйқуга солиб ётганимни билиб оласан. Ўлимимнинг бош айбдори — ўзим, сен фақат шериксан, холос. Бутун жавобгарликни ўз устингга олишинг ҳам мутлақо керак эмас. Бўладиган ишнинг бўлгани маъқул, қани, бошла. Ҳозир, шу дақиқада бўлса ҳам, майли. Сен кўнглингдаги ишни бошлаган заҳоти менинг ёзувларим ҳам адо бўлади.

Икки энлик бўлса ҳам сенга хат қолдиришимни истайсанми? Хатга зарурат туғилмаслиги ҳам мумкин, бироқ, ҳар ҳолда, кўнглинг тинчроқ бўлади. Ўз жонига ўзи қасд қилишда иштирок этганлик учун жавобгарликка тортиш — аҳмоқлик. Тўғри, баъзан чувалган битта ип бутун бошли нимчани титиб юборади. Қуйида келтирилган сатрларни қирқиб олиб (қоғоз ивимаслиги

учун полиэтилен пакетга сол,) мурданинг бармоғига боғлаб қўй. Тўхта, бармоққа боғлаш ярамайди, уни менинг ўзим боғлай олишим мумкин бўлган бошқа бир жой топиш керак... Ё найча қилиб ўраб бўйнимга осиб қўйсангмикан? Йўқ, ахир сен менинг ўлимим бахтсиз ҳодиса туфайли содир бўлгандек таассурот қолдиришини истайсан, шунинг учун, то эпчил полиция бу ерга етиб келгунча, балки хонанинг у ер-бу ерига яшириш керакдир, масалан, бир қарашда сезилмайдиган каравот қувурлари бир-бирига уланган жойга; агар полиция нимадандир шубҳаланса, синчиклаб текшириб, албатта топиб олади. Келтирилган сатрларни қирқиб олиб, турган гапки, дафтарни албатта ёқиб юбор.

Ўлимни мен ўзим танладим. Агар биров томонидан ўлдирилган деган таассурот кутилгандан зиёд мураккаблашадиган бўлса, бу фақат ўзимнинг уқувсизлигим туфайлидир...

Йўқ, сунъий чиқди, кимнидир аяётганим яққол билиниб қоляпти. Демак, аксинча, шубҳа уруғини сочшим керак. Яхшиси шамасиз, рўйирост ёзганим маъқул.

Мен ўлишга қарор қилдим. Мунофиқлик билан менга ишонмоқ керак эмас. То ўзинг оғзингга солиб, шимиб кўрмагунча ҳар қандай новвот ҳам тошдек қаттиқ туюлади. Агар оғзингга солсанг, дарров тишлаб синдиргинг келади. Тишлаб синдирдингми, бас, энди у ҳеч қачон бутун бўла олмайди.

Менга ҳали ҳам ачинапсанми? Сен беихтиёр ўз ҳақиқий қиёфангни маълум қилдинг. Таъвишланишнинг кераги йўқ. Минг ачинма, ачиниш — фақат ачиниш, холос. Ақлим башорат қиляпти: мен ортиқ яшашим керак эмас. Ҳар ҳолда, ақлимнинг ҳали ҳам ўзимда тургани жуда муҳим. Аммо бу ақл ҳам денгиз бўйидаги тўлқинлар ювиб кетган қумқурғонга ўхшаб бебақо. Яна икки-учта катта тўлқин келса — ундан асар ҳам қолмайди. Айни шу лаҳзаларда мен, чамаси, ўз сўзимдан қайтишга ва ҳаётга жон-жаҳдим билан тармашишга тайёрман. Ҳаётга сурбетларча таклиф қилишга, агар у таклифимни рад этса (рад этишига имоним комил), уни ўлдиришга ҳам тайёрман, бу эса менга роҳат бағишлайди. Мен тушимда бир неча марта уни қандай еяётганимни кўрдим. Унинг мазаси мол гўшти билан

илвасин гўшти ўртасидаги бир таъмни эслатарди. Назаримда, ҳаётга бўлган туйғуларим қайнаб тошгандек эди ва ниҳоят, улар айнаб, очлик туйғуларига айланиб қолди. Агар бу очлик бундан кейин ҳам кучайиб кетар-верса, истасанг-истамасанг, уни хомлайин ейишга тўғри келади. Ҳозирча ақлим жойида экан, мен буларнинг ҳаммасини бартараф этмоқчиман. Ўз жонига қасд қилиш эътиборга лойиқ ҳаракатлар сирасига киради, модомики, у ҳаракат экан, уни ёлғиз ақл ва истак ёрдамида амалга ошириш мумкин эмас. Акс ҳолда, ҳар қандай пушаймон, ҳар қандай туйғу иккиланиш учун баҳона бўлади. Бироқ ҳозирча ақлим ҳушёр экан, ҳар ҳолда, ўзимни сен ёрдамга чўзган қўлни силтаб ташлаётган қилиб кўрсатмаслигим керак. Ягона илтимосим шуки,— ҳозирча менда ушлаш истаги бор экан,— қўлингни чўз менга. Бундан—ҳам сенга фойда, ҳам менга.

Сенга нима бўлди? Нима учун иккиланасан? Ахир биз келишган эдик-ку: мен ўзимни уйқуга солиб ётаман. Нега қимир этмайсан? Бунақада тош ёки тўнкага айланиб қолиш ҳам ҳеч гапмас. Наҳотки, мени эшитмасин, деб шарпасиз юриб қайтиб кетаётган бўлсанг? (Мумкин эмас. Бу ерга қандай шарпасиз келган бўлсанг, ундан ҳам шарпасизроқ пусиб чиқиб кетолмайсан бу ердан).

«Менга қара, шу ердამисан?.. Агар шу ерда бўлсанг, жавоб бер... Қўрқма, киравер».

Бу — мен, овоз пайларимни кучим борича таранг тортиб, эшик ортидан мен қичқиряпман. Жавоб йўқ. Бирор ҳаракат шарпаси ҳам сезилмайди. Фақат тун сукунати, худди биров болға билан пўлат сандонга аниқ-аниқ ураётгандек, оғриқ бўлиб қулоққа чалинади. Балки булар бари менга шундай туюлаётгандир? Зина-поядаги деразанинг зириллашига ҳам, худди пол ювадиган ҳўл латта суртилаётгандек йўлакдаги пол тахталарнинг ғижирлашига ҳам, эҳтимол, уч кун сурункасига ёққан ёмғирдан сўнг тоғдан кутилмаганда ёпирилиб келган қуруқ шамол айбдордир. Вазият шу қадар чигаллашдики, шошилинич келган хулосалардан қутула олмадим. Уша кеча сен уни ёнимга жўнатдинг. Унинг яланғоч бадани — ўлимимни бир оз кечиктириш эвазига йўлланган мутлақ зарурий шароит эди. Сен яшикни (менинг тобутимни) тайёрлашга киришганингга

Ўн кун бўлди, ўшандан бери ундан дарак йўқ — иложим қанча, тан олиш керакки, аллақачон ҳаммаси шай, мен ўлимга маҳкум этилганман. Ҳа, ҳа, майли, эшик орқасидаги шарпалар — миямнинг чалғишидан бўла қолсин, аммо сенинг келишинг — фақат вақт масаласи, холос.

Қўп ўтмай, чиндан ҳам эшик оҳиста очилди. Мен дарҳол ўзимни уйқуга солдим. Сендан бошқа ҳеч ким эшикни бу қадар сассиз оча олмасди, шунинг учун ҳам айниқса мен ухламай ётганимни эътироф этишим керак эмас. Мен ўзимни уйқуга солиб ётавераман. Қўланса ҳидга кўниқиш учун сен бир зум нафас олмай турасан. Яна нафас олишдан олдин тупугингни ютасан. Кўксингда қотиб қолган, катталиги ўрта қўлдай келадиган муз атиги бир неча сантиметр пастга силжийди. Пластмассада ишланган сувдонни полга қўйиб, яшиқдан чиқасан-да, деразасиз, узун ва ингичка хонани кўздан кечириб, тагин завқланасан: чиндан ҳам тобутнинг ўзи. Хонани шифтдаги ёлғизгина кундузги ёруғлик чироғи ёритади. Унда худди атиргулга ўхшатиб ўралган пашша тутқич осилиб туради. Унинг тагида эса, хона ўртасида, худди ҳалиги атиргул ўзагига ўхшаб касалхонанинг темир каравоти турибди. Ана шу каравотда қовушиқсиз жойлашиб, мен жимгина ухлаяпман. Муз эриган халта бирор нарса текканда қандай диркилласа, ҳар нафас олганда мен ҳам шундай диркилламан. Худди балиқ дўкони токчаларида харидор кутиб ялпайиб ётган денгиз иблисига ўхшайман. Йўл-йўл пижамамнинг олди очилиб кетган, сарсабил ўсимлиги мураббоси рангига ўхшаган қорнимни унниқиб кетган гулчин сочиқ бекитиб туради. Сочиқ остида қиқиб, осилиб ётган оёқларим худди териси шилиб олинган каракатицага ўхшаб деярли юнгсиз ва ҳўл. Ҳавони бурним билан олиб, юмуқ оғзимдан чиқарганим учун лабларим худди йўғон резина клапан сингари титрайди. Бу клапанда метан ёки аммиак кристаллари қотиб қолган ва у бамисоли раққосалар трикосига ўхшаб, ялт-юлт қилади. Ҳар ухлаганимда ичимдаги у ёки бу аъзойим ўлади. Агар тез сасиш бўйича мусобақа ўтказиладиган бўлса, ҳақиқий мурда ҳам менинг олдимда ип эшолмас эди. Сен бурнимни қисдинг, кўзларимдан ёш чиқди. Кўзларим шўртанг тердан ачиб сасийди. Тоқатинг тоқ бўлади. Ахир мен сенга илгари ҳам сабр қилиш керак эмас, демаганмидим. Айни пайтда, ўлган одамга унчалик қайғурмасдан сасиш жараёнини тўхтатиш учун шу тўғрида ўйлашнинг ўзи кифоя.

Елкамга оҳиста қўл теккизасан. Мен ўзимни уйқуга солганча ётавераман. Резина чирмов солиб, қўлимни сиқиб бойлайсан. Ништар билагимга осонгина кириб кўктомиримни топади. Қўлим терисида яра-чақа ўрни бўлмаган соғ жой йўқ — нинанинг киргани ҳам сезилмайди. Азбаройи баданим оқариб кетганидан қон ҳам кўринмайди. Бармоқларингда намни шимиб оладиган пахтани сиқиб туриб, кўктомирни ушлайсан ва унга нина тиқасан. Шприц ичига қоп-қора қон сизиб киради. Поршень йигирманчи бўлаккача, то охиригача олиб келинган, аммо шприцда бор-йўғи уч куб сантиметр нордон-шўртоб морфий бор. Чирмовни бўшатиб, сен энг аввал ана шу уч куб сантиметр морфийни кўктомирга юборасан. Сен укол қилаётган вақтда мен уйғондим (бошданоқ ўзимни уйқуга солиб ётибман, уйғонишим учун ҳожат йўқ эди) ва ҳарсиллаб нафас ола бошладим, шунинг учун сен морфийдан яна битта укол қилишга жазм этдинг — хуллас, ўзингни оқлаш учун кўнглингга сиққанча баҳона ўйлаб топишинг мумкин. Шундоқ кўз олдингда нафас олишим янада оғирлашди, қоқчакак юзларим яна ҳам баттарроқ ичига чўкиб кетди, оғзим эса худди ўликникига ўхшаб очилиб қолди. Сен поршенни сиқишда давом этасан. Энди кўктомирга фақат ҳаво киради. Кўктомиримнинг очилиб қолган бир бўлаги қавариб шишиб чиқади ва балиқ пуфаги шаклига кира бошлайди. Игнани суғуриб оласан, жароҳат атрофини ёпишқоқ бирикма суриб ишқалайсан, бармоқларинг билан маҳкам эзасан. Мақсадинг — мени даволаш эмас, шунинг учун нина ўрни газак олиб кетишининг олдини олиш тўғрисида ташвишланмасанг ҳам бўлади, сен илгаридан йўл қўйиб келаётган шунга ўхшаш пала-партишликларга, яхшиси, эътибор бермайлик. Бунинг устига, мен, афтидан, аллақачон қаттиқ уйқуга кетдим. Мабодо ҳозир биров бармоғимни кесиб олса ҳам, бу менга қичишган кўктомиримни қаттиқ тишлаб тортгандек туюлиши мумкин. Кутилмаганда нафас олишим яна издан чиқди. Ҳансираб, ҳарсиллаб нотекис нафас ола бошладим, бўғзимдан мушукникига ўхшаш пихиллаш отилиб чиқди, кейин умуман нафасим ичимга тушиб кетди.

Туш кўрдим: улкан нурафшон шаҳарга кираверишда — узоқ-узоқларга юриб кетаётгандек сон-саноксиз чақноқ деразалар қаршисида турганмишман. Қаҳқаҳамдан силкина-силкина югуриб ичкарига кираман ва вужудим ҳавога қўшдек енгил кўтарилади. Соя ҳам, шу билан бирга оғирлик ҳам йўқолади.

Бу дақиқаларда мен каравотда ётганча тишларимни ғижирлатар, ғужанак бўлиб типирчилар эдим (худди қармоққа илинган балиқдек). Каравот ҳам тишларини ғижирлатади. Гулханда ёнаётган йўғон, қуруқ шохларга ўхшаб юзлаб пружиналар ҳар хил овоз чиқарганча қасир-қусур ноласига қоришиб кетади ва менинг мотам маршимга айланади.

Тиззаларимни қучоқлаганча осмонда учар эканман, ҳайрон қоларли даражада ҳам қувноқ, ҳам мунгли эдим. Йиғлаётган аёлнинг махсус мен учун йирик кўринишда олинган сурати. Қиш нафаси ёш қарағай учун айни муддао бўлади. Мен қўлларимни чўзиб, бармоқларим билан ҳавони тешаман. Тешиклардан қўланса ҳид ёпирилиб киради. Тушим қоронғилаша-қоронғилаша узилади. Мен ўламан.

Сен жасадим устига чиқасан. Қўлингда сув тўла сувдон. Кўкрагимга ўтирасан-да, бор оғирлигингни ташлаб, ичимдаги ҳавони сиқиб чиқарасан. Қолган-қутган ҳаво худди балиқ увилдириғидек ғичирлаб, енгил қулқуллаб чиқади. Кучинг борица ўпкамни маҳкам босиб туриб, оғзимга каттакон воронкани тикқасан-да, унга сувдондаги сувни қуя бошлайсан. Айни пайтда катта босим эзиб турган кўкрагимни аста-секин бўшатасан. Сувдон денгиз сувига тўлдирилган. Воронка ичида кичкинагина гирдобча ҳосил бўлади. Төшикка бир парча бақатўни тикилиб қолади. Уни тортиб олсан, худди тиш ковагидан симирилган ҳаводек ғалати товуш чиқади,— балки бу ичим тўлиб кетиб, ортиқчаси оғзимдан тўкилаётган денгиз сувидир? Чамаси, яна бир оз кўтарилиб, кўкрагимни бўшатишинг керак. Сен устимдан бутунлай тушганингда икки литрли сувдоннинг ярми бўш эди.

Шу тариқа мени сувга чўкиб ўлганга чиқариш учун олиб борилган тайёргарлик ишлари ниҳоясига етди.

(Албатта, сен ҳаммани, жумладан суд медицина экспертизасини ҳам алдай олмас эдинг. Суд одам ҳақиқатда ҳам сувда чўкиб ўлган, деган аниқ хулоса чиқариши учун, ўпкасидан ташқари унинг бошқа ички аъзоларидан ҳам денгизда яшовчи ҳайвон ва ўсимлик организмлари намуналари топилиши керак. Денгиз сувининг фақат ўпкадагина бўлиши, бу иш минг усталик билан қилинмасин, аксинча, шубҳа уйғотади. Хуллас, менинг мурдам шубҳаланиш учун кўп асослар

беради. Ичига сув тўлган мурда хоҳ пуфак-дек шиширилган бўлсин, хоҳ бирон жойини балиқ юлиб кетган бўлсин, бари бир, жасадда шундай излар қоладик, уларни пайқамаслик мумкин эмас. Қўлларни — елқадан то бармоқларга қадар, оёқларни — чотдан то тиззага қадар нина излари, қизаринқираб, бўртиб-бўртиб турган яра-чақалар қоплаб ётибди. Булардан беморнинг узоқ йиллардан бери сурункасига мукаййифот истеъмол қилиб келадиган банги эканлиги бир қарашдаёқ аён бўлади. Бундан ташқари, мукаййифот олиш учун ишончли махфий йўллар лозим бўлганлигини гапирмай ҳам қўя қолайлик; шундай кичкинагина маҳаллий шаҳарчада доимий равишда шу қадар катта миқдорда мукаййифот олиш имкониятига эга бўлган одамлар, турган гапки, бармоқ билан санарли. Бундай одам, аввало у ёки бу врачнинг кўнгилчанлигидан усталик билан фойдалана оладиган қандайдир товламачи ёки ўзи врач бўлиши мумкин. Дарҳақиқат, гиёвандларнинг касб-корини ҳисобга олган статистика маълумотларига қараганда, уларнинг энг катта қисмини медицинага алоқадор кишилар ташкил этади. Мабодо истеъмол қилинган мукаййифот миқдори аниқланадиган бўлса, сенинг танг аҳволда қолишинг тайин. Сен ўз «Ёзма гувоҳликлар»ингни қайси аҳволда тайёрлаганингни тушуниб турибман. Бироқ кечикдинг. Энди қўлингдан келадиган ягона иш — кейинги тайёргарлик кўришларда ортиқ хатога йўл қўймасликдир. Майли, ҳечқиси йўқ, ҳаммаси жойида, бундан ортиқ бўлмайди. Ичимга сувни қандай қилиб қуйганинг тўғрисида ёзган эдим, бироқ ишингга аралашиш учун имкониятим йўқ. Сен аялақачон яшик кийиб юрган дайди тўғрисида полициячиларга гапириб берган бўлишинг керак, аммо менингча, ҳалокат сабабини аниқлаш мақсадида ўлиб кетган дайдининг ичини ёриб кўриш учун давлат маблағини сарфлаш — йўл қўйиб бўлмайдиган бемаъниликдир.)

Шундай қилиб, сўнгги тайёргарлик ишлари. Мени зинапоядан пастга судраб тушиш осон эмас. Сенга ўхшаган нимжон киши учун бу — ғирт машаққат. Бунинг

устига агар мени елкалаб оладиган бўлсанг, ўпкам қисилиб, ичимдаги сув фаввора бўлиб энсанга тўкилади. Шунинг учун бошимни сочиқ билан ўраб-чирмаганинг маъқул. Кейин яшиқни олиб келиш учун орқангга қайтасан. Сувдонда қолган денгиз сувни тўкиб ташлашни ҳам унутма. Зиғирча хато машъум оқибатларга олиб келиши мумкин. Кейин жасадимга яшиқни кийгизиб, камаримга чилвир билан маҳкамлаб боғла. Эҳтимол, буни мурдани аравага ортиб бўлганингдан кейин қилганинг маъқулдир. Шим билан ботинкани эса жасадни яшиқка тиқмасдан олдин кийгизиш керак. Шу билан барча тайёргарлик ишлари тугайди. Энди йўлга туш. Балки, ҳар эҳтимолга қарши, мурда устига латта-путта ёпиш керакдир? Йўқ, оқ латта кўзга тез ташланади. Йўлда битта-яримтасига дуч келиш хавфи ҳам қарийб йўқ. Мабода дуч келиб қолсанг ҳам сал четга буриласан — тамом-вассалом. Йўл эниш, арава ғилдираги ҳам бошлаб ёғланган, хуллас, уни ҳеч қийналмай итариб кетаверасан. Фақат итни илакиштирмаслик керак. Шилқим ит орқангдан илакишса, бундан ёмони йўқ. Шунинг учун йўлга чиқишдан олдин уни занжирга боғлаб кетишни унутма.

Энди мурда ташланадиган жой масаласи — мен ўша илгари ўзимиз келишиб олган жой — соя заводининг орқасига ташлашни таклиф ётаман. Аравани у ерга осонгина итариб бора оласан, дея олмайман, бироқ бу жойнинг афзаллигини ҳам назардан қочирмаслик лозим, — тўлқин кўтарилганда сув тўппа-тўғри ўпирма жарликкача келади, ташлаган заҳотинг оқим мурдани олиб кетади. Сен то бу ишларнинг уддасидан чиққунча соат бир ярим бўлади. Кечи билан соат учгача ҳамма ишни тугатиш керак. Акс ҳолда, тўлқин қайтиши тугайди, каналда оқим тўхтайдди, қарабсанки, туни бўйи қилган ҳамма ишларнинг чиппакка чиқади. Бу жирканч ишни эртага қолдириш эса, фақат...

(Жумла номаълум сабабга кўра узилган).

ШУ УРИНДА ЯНА, БУ САФАР ОХИРГИ ҚУШИМЧА

Ниҳоят, бор ҳақиқатни очиш вақти келди. Ниятим шуки, яшигимдан чиқиб, олдингда ўз асл қиёфамда турмоқчиман ва бу ёзувларнинг ҳақиқий муаллифи кимлигини, унинг асл мақсади нимадан иборат

эканлигини фақат сенга, битта ўзингга очиқ айтиб бермоқчиман.

Сен менга ишонмаслигинг мумкин, аммо шу пайтгача ёзилган гапларда бир қатра ҳам ёлғон йўқ. Ҳа, тасаввур меваси — лекин ёлғон эмас. Ёлғон ўзига ишонган одамни чалғитиб, ҳақиқатдан узоқлаштиради, тасаввур эса, аксинча, уни энг яқин йўл билан ҳақиқатга олиб келиши мумкин. Шундай қилиб, мана, биз ҳам ҳақиқатга яқин келдик — унга қўл чўзсак етади. Мана шу жуда қисқа, охирги қўшимча бор гапни ойдинлаштириб бериши керак.

Турган гапки, мен ҳақиқатни очишим шарт эмас. Худди шундай, сен ҳам менга ишонишинг шарт эмас. Гап сен билан менинг нималар қилишимиз шарт ёки шарт эмаслиги, яъни бизнинг мажбуриятларимиз устида кетаётгани йўқ, балки мутлақо аниқ, ҳақиқатда эришилган ва йўқотилган нарсаларга ўралашиб, чигаллашиб қолган муаммолар хусусида боряпти. Менга сени алдашимдан ҳеч қандай маъно йўқ. Фақат сендан бир илтимосим шуки, — менинг ёзувларимни ичида кўп фикрлар бўладиган саргузашт роман деб тушунма.

Тўғри, назаримда, кейинги вақтларда саргузашт романларда энг нобоп фикрларни илгари сурмоқдалар, — бу ялпи касалликка айланиб кетди. Ҳозир худди шу гапларни ёзиб ўтирсам, миямга муҳлат системасини кенг жорий этиш ҳақидаги фикр келиб қолди. Энди худди ўтмишдагидек уколдан қўрқадиганлар йўқ, шунингдек, муҳлат билан сотиб олишга журъат қилмайдиган одамларни ҳам жуда камдан-кам учратиш мумкин. Муҳлатга таяниш — қарзни тўлашингга кафолат берувчи гаров сифатида ўзингни ҳам, касб-корингни ҳам, уй-жойингни ҳам кўз-кўз этиш демакдир. Модомики, ҳақиқий касб ва ҳақиқий номга эга бўлган ва булардан гаров сифатида фойдаланиб келаётган одамлар ҳозирги кунда бениҳоя кўпчиликни ташкил этар экан, табиийки, бу жинойтчилар, изқуварлар ҳамда қоровуллар миқдорининг камайишига олиб келади. Ҳозирги даврда муҳлатнинг қулайлигига қарши чиқаётган ниқоб гадолари партизанлар ва яшик-одамлардир. Мен ҳам ана шундай яшик одамман. Муҳлат душманларидан бириман. Умумий фикр ва ғояларга қарши чиққан ҳолда ўз ёзувларимни ҳаққоний ҳикоя билан тугатмоқчиман.

Дарвоқе, сен азоб-уқубатдан қутулиш воситаси бўлган ўлим тўғрисида қандай фикрдасан? 1963 йил-

нинг февралда Нагон Олий суди томонидан эълон қилинган суд қоида-сабоқларини изоҳ тариқасида келтираман:

1. Ўлим киши бедаво касалликка чалинган пайтда муқаррардир.

2. Бемор чеккан дард атрофдагиларни қийнаб юборса.

3. Мақсад — беморни азобдан қутқазиб бўлса.

4. Беморнинг эс-хуши тамоман жойида бўлса-ю, у ўз илтимоси ва ихтиёрини изҳор этса.

5. Бу ишни врач қилса. Ёки бемор билан келишиш учун етарли асос бўлса.

6. Ўлдириш воситаси мантиқан оқланса.

Мабодо мендан фикр сўрасалар, мазкур суд қоида-сабоқларида жисмоний хусусиятлар билан боғлиқ сабабларга ҳаддан зиёд катта аҳамият берилган, деб жавоб қилган бўлардим. Инсон моҳиятини тушуниш жиҳатидан олиб қараганда, бу қоида-сабоқлар менга бе-мазалик ва юраксизлик оқибати бўлиб туюлади. Чамаси, инсоннинг руҳий азоблари ҳам жисмоний шикастлари сингари атрофдаги кишиларни жонидан тўйдириб юборадиган ҳоллар ҳам бўлади. Бироқ бунга ҳеч қандай эътибор берилмайди. Агар кишилар қонун қўли етмайдиган панароқ жойда бўлсалар, ҳар бир қотилликка азоб-уқубатдан қутулиш мақсадида содир бўлган ўлим, деб қараш мумкин.

Урушда ўлдириш ёки жаллод томонидан ўлим ҳукмининг ижро этилиши жиноят ҳисобланмайди, худди шунга ўхшаб, яшик-одамнинг ўлдирилишига ҳам жиноят, деб қараш керак эмас. Бунга исбот тариқасида юқорида келтирилган қоида-сабоқдаги «бемор» сўзи ўрнига «яшик-одам» сўзини қўйиб қайта ўқиб чиқиш кифоя. Сен шу нарсани пухта ўйлаб тушуниб олишинг керакки, яшик-одамнинг мавжудлиги ўз-ўзидан душман солдати ёки ўлимга маҳкум этилган кимса мавжудлигига ўхшайди ва олдиндан чиқарилган ҳавойи хулосалар қонуний ҳисобланмайди.

Мана шунинг учун ҳам мен яшик-одам асли ким бўлганлигини эмас, балки ким яшик-одам бўлганлигини аниқлаш — ҳақиқатга яқин келишнинг бирмунча осон усули деб биламан. Яшик-одам фақат яшик-одамгина муҳокама эта оладиган тажрибага эга, бу яшик-одамгагина хос тажриба, уни муҳокама қилишга сохта яшик-одам мутлақо ноқобилдир.

Масалан, яшик-одамга айланган киши биринчи марта дуч келадиган ёз кунларини олайлик. Ёз — яшик-одам тўқнаш келадиган синовларнинг бошланиши. Кечаги куннинг ҳар бир хотираси энтиктиради, нафасни бўғади — яшикни тирноқларинг билан тилка-тилка қилиб ташлагинг келади. Мабодо бу фақат иссиқ туфайли бўлса (кошкийди) — бир амаллаб чидаш мумкин. Тоқатинг тоқ бўлса — ер ости йўлларидаги хоҳлаган барнинг эшигига бор, у ерда ишлаётган кондинционер салқингина ҳаво пуркаб қўяди. Энг ёмони, билчиллаган тер, у қуриб улгурмасдан олдин кўчадаги ҳамма чанг-ни ўзига тортиб, қалинлаша-қалинлаша охири қатлам-қатлам шилимшиқ лойга айланади. Моғор ва бактериялар учун ана шу кирдан созроқ озуқа муҳитини ўйлаб ҳам топа олмайсан. Шўртанг кир қатлами тагида димиқаётган тер безлари эса, сув пасайган саёз жойларда қолган моллюскаларга ўхшаб, зўрға ҳансираб нафас олади. Ҳар қандай ички оғриққа чидаш мумкин, аммо терини емираётган бу қичишишга бардош бериш қийин. Яшик-одам арава мойнга белаб ташланган кишининг тортган азоблари ёки баданини олтин рангига бўяган бир раққосанинг ақлдан озиб қолгани тўғрисидаги ҳикояларни эшитганида, гўё ўзига буларнинг алоқаси йўқдек, парво қилмайди. Пўсти арчилган термевадаги покизалик тозалик намунаси сифатида яшик-одамга тинчлик бермайди. Неча марта худди анжир пўстини арчгандек, устимдаги яшикка қўшиб, баданининг терисини ҳам шилиб ташлагим келди.

Бироқ пировард-натижада яшик билан боғлиқлигим ғолиб чиқди. Беш-олти кундан кейин баданим ифлосликка қўниқиб қолди, шекилли, ҳар қалай, энди қийналмадим. Ё балки, аъзои баданим терининг нафас олиши учун зарур бўлган ҳавони кам миқдорда истеъмол қилишга мослашиб қолгандир. Ўтган ёзнинг охирига келиб бир марта қаттиқ терладим-у, қайтиб деярли терламай қўйдим. Киши токи терлар экан, у ҳали чинакам яшик-одам эмас.

Энди нишончалар тақиб юрадиган бир гадо тўғрисида гапириб бераман. Яшик-одам дуч келган нусхалар ичида энг жирканчи ана шу гадо. Бу — шляпасига, худди туғилган кунларда қилинадиган пирогага суқулган шамлардек, жажжи-жажжи байроқчалар қадаб олган, ҳамма ёнига балиқ тангачаларига ўхшаш нишончалар, ўйинчоқ орденлар, медаллар ва бошқа темиртақлару тумтумақларни тақиб ташлаган бир жулдурвоқи

гадо эди. У ҳар дуч келганда ўкирганча менга ташла-
ниб қоларди. Одатда мени ҳеч ким пайқамасди, бунга
қўникиб кетганимдан парвойифалак юраверар эдим,
бир куни у кутилмаганда ҳамла қилди, азбаройи бе-
парволигимдан ғафлатда қолдим. Гадо бир балолар-
ни гўлдираб ўкирганча, сапчиб яшигимга ёпишди-да,
унга ниманидир ғарч этказиб санчди. Санчган нарсасини
зўрға қайириб, минг машаққат билан суғуриб олдим,—
шляпасини безаган байроқчалардан бирининг дастаси
экан.

Мен қаттиқ ҳаяжонланган эдим. Байроқчаларнинг
пилтакашсимон узун, ингичка темир дастаси атиги яна
бир неча сантиметр ичкарироқ кирганида, тўппа-тўғри
қулоғимни тешиб юборган бўларди. Ушандан бери,
зеро, менинг қондамга тўғри келмаса-да, нишончалар
таққан гадони кўрган заҳотим биринчи бўлиб унга
ўзим ҳужум қиладиган одат чиқардим. Бахтимни қа-
рангки, ўша пайтларда яшикдан туриб оғир нарсалар-
ни отишни ўрганиб олган эдим. Дастлаб (агар чапа-
қай бўлмасанг), ўнг қўлни кесик жойга тикиш керак,
кейин кафтингни ўзингга қаратиб тирсакдан букасан
ва яшик билан биргаликда, оёғингни ердан узмаган
ҳолда чапга эгиласан. Гавданг дастлабки ҳолатига қай-
тиши билан тирсагингни мўлжалга тенг қилиб кўта-
расан-да, қўлингни олдинга кескин силтайсан. Худди
диск улоқтириш пайтидагидек, фақат оёқ иштирокисиз.

**Қимки нишончалар таққан гадога ҳужум қилишни эп-
лай олмас экан, ҳали уни тўла шаклланган яшик-одам
деб аташ мумкин эмас.**

Яшик-одам кўчага чиққанидан кейин одатда кун-
лари хотиржам ўтади. Қўнгилсизликларга ҳаддан таш-
қари кам дуч келади. Қўпчилик диққатини тортишдан
хавфсирашлару хижолатпазликлар дастлабки икки-уч
ойда ўтиб кетади. Аввало, теварак-атрофдаги нигоҳ-
лардан ғайритабiiий таъсирланиш — ўз ҳаётингни му-
раккаблаштириш демакдир. Яшик-одам ҳам инсоннинг
кундалик ташвишлари: овқатланиш, ухлаш, ҳожат чи-
қариш билан банд бўлиши муқаррар. Ухлаш ва ҳожат
чиқариш учун алоҳида жой танлаб овора бўлиш шарт
эмас,— аммо гап овқат хусусида бўлса, бошқа масала.
Ғамлаб қўйилган озиқ-овқат тугаб қолса, уни яна ғам-
лашга тўғри келади. Агар озиқ-овқатни текин ва жон
койитмай топмоқчи бўлсанг, сарқит ахтариш керак.
Сарқит ахтариб, шундай жойга бориш керакки, азба-

ройи мўл-қўллигидан танлаб-саралаб олиш имкони бўлсин.

Бироқ ҳатто сарқит топишнинг ҳам сирини билиш керак. Яшиқ-одам ахлатхоналарда кун кўрадиган гадо ва дайдилардан фарқли ўлароқ, дуч келган нарса билан қорини тўйгазиб кетавермайди. Гап таъби нозиклигида эмас, оддий тозалик-озодалик тушунчасида. Тўғри, сарқитлар ҳаммавақт ҳам нотоза бўлади, деб ўйласанг хато қиласан, лекин ҳар ҳолда, улар одамда ёқимсиз таассурот қолдиради. Хусусан, ҳиди одамни чўчитади. Уч йилдан бери ҳали ҳам ҳидига кўника олганим йўқ.

Ҳамма гап таъб билан сарқит ҳидининг мос келмаслигида. Ҳамма нарса ўз ҳидига эга: балиқдан — балиқ, гўшtdан — гўшт, сабзавотдан — сабзавот ҳиди келади; ҳар хил ҳидлар оғзимда маълум бир ўзаро муносабатда қоришиб кетади, деб ўзини ишонтирган одам ана шу омехталиққа кўнади ва кўнгли хотиржам бўлади. Қовурилган майда қисқичбақани оғзига солган одам, агар унда банан ҳидини сезса, албатта тупуриб ташлайди. Агар тишланган шоколаддан қовурилган моллюска таъми келса, кўнгли айнаб, ўқчийди. Бир-бирига аралашиб кетган сарқитларнинг ҳиди ана шу аралашмани маълум озиқ-овқат маҳсулотлари билан қўшиб истеъмол қилишга йўл қўймайди, гарчи одам нимани еяётганини назарий жиҳатдан билиб турса ҳам, физиологик жиҳатдан уни таъовул қилишга қурби етмайди.

Озиқ-овқат топишда биринчи қадам ҳидсиз, қуруқ сарқит ахтаришдан бошланади. Аммо бу мушкул иш. Ресторан ва газакхоналар ташландиғи икки асосий турга бўлинади: биринчиси — энг кўп учрайдиган, сақлаш қийин бўлган, шаклини тез йўқотадиган маҳсулотлар. Булар еб бўлмайдиган нарсалардан (лағмончўп, патқоғоз, кемтик идиш ва бошқалардан) ажратиб олиниб, ҳар кун и эрталаб улкан пластмасса идишларда чўчка фермаларига элтиб ташланадиган озуқалар. Бошқа тури — ўз шаклини ўзгартирмайдиган, аммо бир хўрандадан ортиб қолганини бошқа хўрандага бериб бўлмайдиган озиқ-овқатлар... масалан, нон, қовурдоқлар, дудланган балиқ, пишлоқ, ширинликлар, ҳўл мева... Бу маҳсулотлар бирор махсус қимматга эга бўлмаса ҳам, бироқ уларни излашга тўғри келганда — ҳеч кўзга чалинмайди. Улар сарқит бўлгани билан тезда бузилмайди; улардан узоқ вақт фойдаланиш мумкин. Балки шунинг учун ҳам топилиши қийиндир. Ҳақиқа-

тан ҳам, нонни қуригиб нонқоқи қилиш, қовурилган балиқ ёки товук суягидан ажойиб шўрва тайёрлаш мумкин.

Аммо яшиқ-одам, мен бу ҳақда олдин ҳам ёзган эдим, тўпла-тўғри магазин пештахталаридан ҳам озиқ-овқат ундириши мумкин. Шундай экан, у озиқ-овқат излаш илмини жуда ҳам пухта эгаллаши унчалик шарт эмас. Овқат излаш — фақат кўчага кўникиш учун яхши имкониятдир. Яшиқ-одам сифатида вақтни тиқилинч, гавжум кўчаларда ўтказиш учун, даставвал кўчага кўникиш керак. Яшиқ-одам кўникма ҳосил қилганидан кейин, у қаерда бўлишидан қатъий назар, вақт унинг теварагида мужассам давра расмини чиза бошлайди. Ҳамма узоқдагилар зудлик билан яқин келади, яқиндагилар эса — деярли силжимайдилар, марказдагилар эса — умуман қотиб туради, демак, вақт зерикарли даражада бир хил оқмайди. Яшиқда кун кечириш кимгаки чидаб бўлмас даражада зерикарли экан — у ҳали ҳақиқий яшиқ-одам эмаслиги аниқ.

Мана энди ўйлаб кўр. Ким яшиқ-одам бўлмаган экан? Хуллас, яшиқ-одам бўлиш кимнинг қўлидан келмабди?

Д.ГА НИМА БҮЛДИ

Д. деган ўсмир зўр бўлишни орзу қиларди. Зўр бўлиш учун ҳамма нарсага тайёр эди. Бироқ бунга қандай эришиш йўлини аниқ тасаввур этолмасди. Ажойиб кунларнинг бирида миясига бир фикр келди — кўзгу, қалин қоғоз ва фанердан перископга ўхшаш алланима ясамоқчи бўлди. Қувуракнинг юқориги ва пастки учларига кўзгучаларни қирқ беш градус бурчак остида қия ўрнатди ва ана шу қиялик ёрдамида, шартли қилиб айтганда, кўзнинг кўриш ҳолатини икки чегга, қувуракнинг узунаси бўйлаб юқори ва пастга аралаштириб юбора олди. Кўзгучаларнинг юқориги учига қалин қоғоздан ошиқ-мошиқ ўрнатди, чилвир бойлади ва истаган пайтда уларнинг эгилиш бурчагини ўзгартириш имкони туғилди.

У ўз асбобини биринчи марта кўп қаватли қўшни уй тахтадевори билан омборхона ўртасидаги жинкўчада синаб кўрмоқчи бўлди. У бу жойни кичкиналик пайтлари, бекинмачоқ ўйнаб юрган кезларидан бери яхши биларди, бу кўчадан ҳам, ҳатто уйларнинг деразасидан

ҳам кўринмайдиган тор, хилват жой эди. У чўнқайиб ўтирди — димоғига зах тупроқ иси аралаш каламуш ҳиди урилди. Тирсагини тиззасига тираб, перископини кўзига тўғрилади. Юқориги учини тахтадевор устига қўйди. Кўча тепалик ёқалаб тикка кетган, шунинг учун ҳатто новча йўловчилар ҳам тахтадевор орқасидан нима бўлаётганини кўра қлмайдилар. Бундан ташқари, тик йўлда улар ўзларини ноўнғай сезадилар, шундай экан, ким ҳам оёғининг остини қўйиб, юқорига қарар эди. Ҳаяжонини босишга ҳаракат қиларкан, Д. ўзига шундай таскин берди, аммо кўча кўзгуда ҳақиқатдан ҳам шундоқ кўз олдида акс этганида, у дабдурустдан шошиб қолди. Назарида, бутун манзара унга айбситувчи назар билан тикилаётгандек бўлди. У беихтиёр ўзини орқага ташлади. Перископнинг учи тахтадеворга урилиб, худди биров пишган мандаринни босиб олгандек чирт этиб узилиб тушди. Д. қора терга ботиб, уни елимшак боғич ёрдамида қайта тузатишга киришди.

Кейинги сафар у кўзгудан тўппа-тўғри ўзига қараб ўрмалаб келаётган манзарага иложи борича дадилроқ туриб қаршилиқ кўрсатди, ўзини зўрлаб, кузатишни давом эттирди. Ана шу босимга таслим бўлмай, собиг тура олганидан сўнг ҳаяжон анча пасайди. Ўзига қадалаётган нигоҳлардан қўрқишнинг ҳеч кераги йўқлигига ишонч ҳосил қилгач, бутунлай кўнгли жойига тушди, аста-секин хижолатпазлик ҳам йўқолди, манзара эса шундоқ кўз ўнгида турлана бошлади. У ўзи билан манзара, ўзи билан одамлар ўртасидаги муносабатлар ўзгарганини яққол тушуниб етди. У перископини ясаётган пайти кўзда тутган асосий мақсадига унча-мунча эришган эди.

У ўзи учун айтарли бирор янгилик кашф этгани йўқ. Сокин ва айни пайтда катта куч билан манзаранинг ич-ичига ёғилиб турган нур уни бутун майда-чуйдаларигача ёритиб юборган, гўё ҳамма нарса беҳад майин, мулойим бўлиб туюлади. Ўткинчиларнинг юзларидаги, уларнинг қадди-қоматларидаги душманлик ҳиссини туйишга мажбур этувчи ҳамма ифодалар тамомила учиб кетган эди. Бирорта ҳам айбситувчи, ёмон назар қолмаган. Гўёки бетон ётқизилган тошйўл, тахтадеворлар, телеграф симёғочлари, йўл белгилари, ҳар хил дўнглик ва ўйдим-чуқурлардан ташкил топган манзаранинг бўртиб чиққан ўткир бурчаклари қирқиб ташланган. Гўёки бутун олам шанбаолди тунининг узоқдан узоқ сукунатига ғарқ бўлган. Кўзгу ёрдамида у кўчаларни завқ билан томоша қилди. Унинг завқига

кўчалар ҳам табассум билан жавоб қайтарди. Сен унга қараб турган лаҳзада, ҳа, ҳеч бўлмаса шу лаҳзада дунё гўзал. У ўз тасавурида ана шу олам билан тинчлик шартномасини тузди.

Д. ўз кузатишларидан завқланиб, яна ҳам дадил бўлиб, гоҳ нари, гоҳ бери сурилиб, бутун кўчани томоша қила бошлади. Бунинг учун кўча унга таъна қилмади. Перископ орқали қараганда, олам беҳад олижаноб эди. Бир маҳал ғоят ҳаяжонланиб, кичкинагина бир қалтис ишга қўл урмоқчи бўлди. Мўралаб, қўшни уй ҳожатхонасида нима бўлаётганини кўришга қарор қилди. Сал холироқ жойда турган бу қўшимча уйда жисмоний тарбия муаллимаси яшар эди. Балки у бу ерда яшамас, шунчаки пианино чалган пайтларида ҳеч кимга халақит бермаслик учун бу уйдан бир холи жой сифатида фойдаланар. Бироқ Д. у пайтда буларнинг бирортасини ҳам билмасди, билишга унчалик ҳаракат ҳам қилиб кўрмаган эди.

Аммо ҳалиги қалтис иш ҳаёлига келганида, бунга у кутилмаганда худди илгаритдан ўйлаб қўйилган ишдек қаради. Ҳатто унинг бутун ҳаракатлари ана шу қалтис ишга тайёргарлик кўришга қаратилгандек туюла бошлади. Қўшимча уй тахтадевордан анча нарида, қарийб Д. нинг даҳлиздан тўсиб берилган кичкинагина машғулот хонасига тақалиб турар эди. Шунинг учун ҳожатхонада туширилган сувнинг шовқини девори овоз ўтказмайдиган хонадаги пианино товушига қараганда бирмунча яқиндан ва аниқроқ эшитилар эди. Тўғриси айтганда, пианино ва туширилган сув шовқини ҳеч қачон бир пайтда эшитилмас эди. Аммо бунда гўё аллақандай бир яширин маъно бордек, муаллима ўз машқининг охирида чаладиган ғамгин, мафтункор куй ва оппоқ чинни идиш ичида гирдоб ҳавоси билан қоришиб кетадиган шовқин Д. нинг миясига сингиб қолган эди. Қўшни ҳожатхонада биров борлигини пайқаш билан худди буғ ютгандек ичи ўртанар, одатдаги куй унда одатдаги ҳаяжонни уйғотар эди.

Янглишмаса, ахлат-пахлат супуриб ташлаш учун ҳожатхона поли билан барабар қилиб қўйилган кичкинагина эшикча бор — бир пайтлар тасодифан кўзи тушган эди. Агар ана шу эшикчани очиш имкони бўлса — масала ҳал, агар очиш иложи бўлмаса, у ҳолда, елпаррак мўлжалланган шифтдаги туйнукдан мўралашга тўғри келади — бошқа илож йўқ. Ундан қараш қийин, чулки, елпаррак олиб ташлангандан сўнг (халақит берган бўлса керак), туйнукка ҳар хил ҳашаротлар кир-

маслиги учун симтўр тутилган. Д. қандай қилиб мўралаб қарашини ўзича тасаввур этиб кўрдию кўзлари хирсдан ёна бошлади.

Олдинги кузатишлар бўйича, муаллима машқини икки марта тўхтатади — тахминан соат бешда ва саккизда. Шундан сўнг ҳожатхонага боради — кўпинча соат саккизда. Бу вақт унга жуда ноқулай эди. Бу пайтда одатда ота-онаси уйда бўлади, уларга билдирмасдан ҳовлига чиқиш қийин. Агар соат бешда бўлса, бошқа гап эди: бу пайтда ҳали отаси хизматдан қайтмайди, онаси ҳам кечки овқатга у-бу олиб келиш учун кўчага чиқиб кетади. Айни қатъий ҳаракат қиладиган вақт. Тўғри, бу пайтда ҳали ёруғ бўлади, муаллиманинг кўриб қолиш хавфи ҳам бор, бироқ перископ унй ана шу ноқулайликлардан қутқазади. Кўчани кузатавериш, перископдан фойдаланишнинг роса ҳадисини олган. Мақсадини амалга ошириш ва муаллимани пойлаб кўриш истаги ундаги ланжликни камалакнинг ҳамма рангига бўяди.

Уша кун Д. мактабдан қайтгач, онасини соат бешгача уйдан чиқармай туриш учун ҳеч ақлга сиғмайдиган хархашаларни ўйлаб топди. Тахминан соат тўртдан қирқ минут ўтганда машқ тугади ва энди ҳадемай ҳалиги «наво» бошланиши керак эди — ана шунда у, ниҳоят, онасига жавоб берди. Ўзи эса перископини қўлтиғига қисганча тумшуғи йиртилган брезент спорт туфлисини кийди-да, яшириқча сирғалиб ҳовлига ўтди. Тусмоли чатоқ чиқди, тахтадеворнинг бу томонидан кўриш учун ҳатто перископ ҳам ожизлик қилди. Илож қанча, қўлидан нима ҳам келарди, бунинг устига, агар тахтадеворнинг бу томонидан пойлаб қарайдиган бўлса, қўлга тушиб қолиши ҳам осон. Тахтадевордан ошиб ўтиш керак, — деб ўйлади у, — у ёқда, балки биров пайқамаслиги ҳам мумкин. Модомики, у мўралаб кўраётганини муаллимага билдирмоқчи эмас экан... ҳатто агар муаллима ўзини кимдир пойлаб кўраётганини сезиб қолса ҳам, бу худди унинг сезиб қолганини билмагандек ўзини гўлликка солиб тураверади... пойлаб кўраётган ўзи билан пойлаб кўрилаётган муаллима ўртасида аллақандай яқинлик пайдо бўлади, деб ғира-шира умид қилар эди у. Айтилмаган, сирли муҳаббат изҳори — яъни пойлаб кўриш учун қандай жазо берилиши ҳатто унинг хаёлига ҳам келмасди.

У тахтадевор тагидан эмаклаб нариги томонга ўтди. Бу ер ўзининг ҳовлисига қараганда ҳам анча захроқ эди. Тахтадевор билан уй оралиғи ярим метрча ҳам

келмасди, биров бу ерга адашиб ҳам кириб қолмасди шекилли, у ерни қалин кумушранг йўсин қоплаб ётарди. У ёнбош бўлиб тахтадевор билан ҳожатхона оралиғидаги тор ёриқча кирди. Иши ўнгидан келди. Ҳожатхона полидаги эшикча беш сантиметрча қия очиқ эди. Табиийки, перископни ётиқ ҳолатда ушлаш керак. Нафаси тиқилди, кўкраги сиқилди. Тахтадеворга суянганча кўзини юмди. Ниҳоят нафасини ростлаб олгач, қулай жой топиб, перископини ўрнаштирди. Биринчи бўлиб у кўрган нарсаси — чинни тувак эди. Тувак у фарз қилганидек оқ эмас, балки оч зангори тусда эди. Полга оқ гиламча тўшалган, устида кумушранг сандал турарди. У кўзгулар ҳолатини ҳар қанча ўзгартирмасин, манзара фақат ўнгга, чапга суриларди-ю, керакли нарсаси эса ҳеч кўзга чалинмасди. Эсингни йиғиб ол, деди у ўзига ўзи, перископ ётиқ ҳолатда турибди, юқори ва пастни кўриш учун қувуракни айлантириш керак. Девор ёғоч рангига бўялган фанердан қилинган эди.

Назарида, худди вақт ўтмаётгандек туюлди. Музыка ҳам бугун жуда чўзилиб кетди. Унинг аъзои бадани ловиллар, нафаси бўғзидан худди сивизгадан чиққандек, отилиб чиқарди. Назарида, бош чаноғи очилгандек, ичидан эса худди шишанинг оғзидан отилган пўкакдек, кўзлари ўйноқлаб чиққанга ўхшарди. Ҳадемай онаси келади. Пианинонинг тантанавор садолари тиззаларини худди асабий одамларникидек қалтиратиб юборди. У уйга отилиб кириб, пианинони парча-парча қилиб ташлашдан ўзини зўрға тийиб турарди.

Бироқ куй охирлаб қолган эди. Яқунловчи таниш аккордлар... мана, охиргиси... Д. ўзига ўзи тасалли берарди: у қадар катта умид қилмаслик керак, биринчи мартадаёқ ҳамма нарсаси эришаман, деб ишониш ўтакетган сурбетлик бўлади. Аммо умид қилмаслик ҳам яхши эмас. Д. қалтираб кетди. Ҳаво етишмаганидан зўрға-зўрға нафас оларди. Оғзини каппа-каппа очганда ҳавони худди насосдек сўриб тортарди.

Дабдурустан қулоқлари тагида овоз жаранглади:

— Ким у? Нима қиляпсан бу ерда? Менга қара, қочишни хаёлингга ҳам келтирма. Қочсанг, ҳаммага айтиб бераман.

Қисилиб ётган Д. қаддини сал кўтарди. Тарвузи қўлтиғидан тушган эди. Ҳатто бошини буриб, овоз қаердан келаётганини билишга ҳам мадори етмади. У зўрға нафас олар, тобора ичига тушиб бораётган нафаси тутаётган ингичка чўп учидаги чўгдан ҳавога

сочилив қолаётган ва йўл-йўлакай сўнаётган учқунларни эслатар эди.

— Юзингни менга ўгириб, зинапоядан уйга кир.— Унинг овозида таҳдид солувчи эмас, аксинча, қутқазувчи оҳанг бор эди.— Қани, тур тезроқ...— Овоз чамаси ҳожатхонадан келаётган эди. Аммо ҳеч ким кўринмасди. Муаллима мени қаердан, қандай қилиб кўряпти?— Анави ғалати асбобингни ҳам эсдан чиқарма. Зинапояга бор. Эшик очиқ.— У ҳожатхонага ҳали, кейинроқ борадими ёки ҳозир ўша ерда ўтирибдими? Перископ ёмон созланган экан.— Нима қилмоқчи бўлганингни кўриб турибман. Қочсанг — ёмон бўлади. Тайсаллама, зинапояга бор...

Унинг бўйсунишдан бошқа иложи қолмади. Чиндан ҳам, фараз қилайлик, у қочди, лекин бундан нима фойда чиқади. Агар қочсанг — ёмон бўлади, деган огоҳлантиришини, қочмасанг мактабга ҳам, ота-онанга ҳам айтмайман, деган маънода тушунилса, қандай жазо кутаётган бўлмасин, уни шу ерда олақолгани маъқул. Д. худди қопга тиқилган чўчқа боласидек итоаткорлик билан энди кераксиз бўлиб қолган перископини бағрига босганча уйни айланиб ўтиб, подъездага қараб йўл олди. Илгари юмшоқ жонли жисмга ўхшаб кўринган эшик энди бетон сатҳга айланди.

Шундоқ эшикни очса — пианиноли каттакон хона. Пианинони қурт шунчалик еган эдики, кўзи тушган заҳоти бадани қичиша бошлади. Полга яшил гилам тўшалган. У ичкарига кириб эшикни ёпиши билан хона тўридаги эшик очилиб муаллима кириб келди. У билан кетма-кет сув шовқини ҳам отилиб кирди. Афтидан, у тўппа-тўғри ҳожатхонадан чиқиб келган эди. Кўйилаётган сув шовқини унинг хаёлида муаллиманинг тувак устида турган оппоқ қўймичини жонлантирди. У бошини кўтаролмас эди — ўзини гўё ҳозир чиндан ҳам муаллиманинг қўймичини кўриб тургандай ноқулай ҳис этарди.

— Эшикни қулфлайман.

Муаллима унинг ёнидан ўтди — қулфда калит овози эшитилди.

— Уялмайсанми?

— Уяламан.

— Кўриб турибман, овозинг дўриллаб қолган. Нега бундай қилганинг энди менга тушунарли, лекин бу ахлоқсизлик — хунук одат. Биламан, уялиб турибсан, аммо мен ўқитувчиман, баттарроқ уяляпман. Ўзингни уятга қўйганинг етмагандай, мени ҳам уялишга мажбур

қилдинг. Айт, нима қилай сени? Агар ҳозир қўйиб юборсам, бу қилиғингни яна такрорлайсан...

— Бошқа қилмайман..

— Хўш, нима қилай сени?

— Чин сўзим, бошқа қилмайман.

— Яхши... бари бир, мен сени жазолашим керак. Шундай қиламанки, сен мени қайси аҳволга солган бўлсанг, ўзинг ҳам, тахминан, ўша аҳволга тушасан.

Муаллима пианино ёнига ўтирди, бармоқлари клавишлар бўйлаб чопа кетди. Бу, ўша, ҳалиги куйнинг сўнгги аккордлари эди. Аммо бу, девор орқали эшитган куйдан фарқли ўлароқ, мислсиз даражада тантанавор эди. Назарида, таранг тортилган энли байроқ шамолда қаттиқ қилпираётгандек туюлди. Д. қилиғининг нақадар бемаънилигини, ич-ичидан ҳис қилди ва пировардида, кўз ёшини тийиб туrolмади.

— Бу куй сенга ёқадими?

— Ёқади.

— Ростдан ёқадими?

— Ростдан. Жуда ҳам.

— Композитори ким, биласанми?

— Йўқ.

— Шопен. Ажойиб буюк Шопен.— Муаллима кутилмаганда чалишдан тўхтаб, ўрнидан турди. — Энди дарров ечин. Мен чиқиб тураман.

Д. унинг мақсадини ҳадеганда тушунолмади. Муаллима хонадан чиқиб кетганидан кейин ҳам ҳеч балага ақли етмай, анча фурсат серрайиб турди.

— Нима гап? Нега тайсаллайсан?— деган овоз келди эшик ортидан.— Мен қулфнинг бурнидан ҳаммасини жуда яхши кўриб турибман. Агар сен чиндан ҳам қилмишингга пушаймон бўлсанг, бу ишни қилишинг керак.

— Қайси ишни?

— Ечинишинг керак, нима, ҳали ҳам тушунмадингми? Сен муаллимангни худди шундай шармандали аҳволга солиб қўйдинг — шундай экан, энди қаршилик қилишга ҳеч қандай ҳаққинг йўқ.

— Кечиринг, илтимос.

— Йўқ. Бор гапни ота-онангга айтиб берсам яхши бўлади, деб ўйлайсанми?

Д. ночор аҳволда қолди. У ўзини гўё қурсоғи пастга ўпирилиб тушаётгандек, ичи бўм-бўш бўлиб қолаётгандек сизди. Гап унга қип-яланғоч бўлиб ечиниш ёқмаганида эмасди. Ҳатто унга шундай туюлдики, ана шу

ечинишда улар бир-бирларини тушунишлари мумкин. Аммо у ўзида зарур бир журъат тополмади.

Унинг олдида фақат битта йўл бор эди — итоат. У ўз хунуклигидан изза чека-чека, аввал камзулини ечди, кейин кўйлагини, кейин... иштонини туширди ва қип-яланғоч бўлиб қолди. Аммо муаллиманинг дами ичига тушиб кетган эди. Эшик орқасида сукунат ҳоким эди. Тиқ этган товуш, чурқ этган садо йўқ — моддийлашган сукунат чўнқайганча ўтирар эди. Муаллиманинг нигоҳи қоп-қора нур бўлиб, унга қулф бурнидан санчилиб турарди. Ҳамма нарса бир хил тусга кирди, Д. нинг кўз олди қоронгилашди. У йиғламоқдан бери бўлиб, тиззаларини қисди, бошини кафтлари орасига олди. Лекин кўзида ёш йўқ эди. Ичи, худди тонг олдидаги қумлоқ соҳилдек бирдан қуп-қуруқ бўлиб қолди.

— Хўш, қалай, энди тушундингми? — Эшик ортидаги муаллиманинг овози ифодадан маҳрум эди. Д. бош ирғади. Чиндан ҳам у ҳаммасига тушунган эди. У ҳаммасини ўзи бош ирғаб маъқуллаганидан ҳам чуқурроқ, ҳатто ўзи тасаввур қилганидан ҳам чуқурроқ тушунган эди. — Энди кетишинг мумкин.

Эшик қия очилиб, полга калит тушди. Ичкаридан калитсиз ҳам очиш мумкин бўлган эшикнинг калити.

Ниҳоят етиб келсам, клиника эшиклари қулф, бугун қабул йўқлигини билдирувчи тахтача осиглиқ эди. Хуфя йўл оғзида ўша ювош ит бўғиқ улийди. Қўнғироқни чаламан. Қўнғироқ тугмачасидан бармоғимни олмай, сабрсизлик билан босаман. Қимдир келяпти, эшик ланг очилиб, худди келишимни интизорлик билан кутаётгандай, жувон мени уйга бошлаб киради. У алланималар деб бидирлаганча уйнинг тўрига йўл олади. Нима деганини тузук эшитолмадим, — чамаси, у мени сохта яшик-одам (ёки сохта врач) билан янглиштириб, унга гапирётган эди. Хатосини қанча эрта тузатсам, шунча яхши. Бир йўталиб олиб, тушунтира бошлайман:

— Мен сэнсэй эмасман. Мен ҳақиқийман. Қайтариб айтаман, ҳақиқий. Кеча кечқурун сени кўприк остида кутган. Собиқ фоторепортёр...

Анграйиб, у менга тезгина бошдан-оёқ кўз югур-гириб чиқди. Азбаройи ҳайрон бўлганидан юзи қотиб қолди.

— Уялмайсизми? Ваъдангизни нега бажармадингиз? Дарров ечинг яшиқни. Афтидан, ҳали хабарингиз йўққа ўхшайди, а...

— Хабарим бор. Сен, ҳойнаҳой, сэнсэйни назарда

тутаётган бўлсанг керак. Мен уни ҳозиргина кўчада кўрдим.

— Ечинг, ўтинаман...

— Иложим йўқ, ечолмайман. Жуда шошилиб келдим.

— Бас қилинг. Энди...

— Мен яланғочман. Қип-яланғочман. Соҳилдаги душда ювиниб бўлганимдан кейин ички кийимларимни ювиб, уларнинг қуришини кутдим. Яшиқдан, фақат ўзингни ундан чиқишга обдон тайёрланганингдан кейингина чиқиш мумкин — ё нотўғрими? Кейин яшиқ билан хайр-маъзур қилиб, бу ерга келмоқчи эдим. Сен сўзимда турганимга ишонч ҳосил қилишинг учун. Лекин ухлаб қолибман. Ухлаганда ҳам худди йўл текислайдиган ғалтак машина эзиб ташлагандай донг қотиб ухлабман. Устига устак, қанча ухлаган бўлсам, худди кўзимни юмишга мадорим йўқдай, шунда туш кўрибман, ўзи яқинда уйғондим, шунга қарамай, кўнгилдагидек ухлай олмадим. Бу ҳам майли эди; уйғониб қарасам, ички кийимларим ҳам, шимим ҳам йўқ. Аҳвол чатоқ. Назаримда, эрталабга яқин бир туш кўрувдим, унда болалар бамбук чўпига байроқ қадаб соҳилда чувиллаб юришувди, — афтидан, тушим эмас, ўнгим экан. Энди билсам, улар байроқ эмас, менинг шимимни чўпга илиб югуриб юришган экан. Ҳафсалам пир бўлди. Қаерда бўлса ҳам, қандай қилиб бўлса ҳам, битта шим топиш керак эди. Эски-туски бўлса ҳам гўрга... Шу ҳаёлда шаҳарга йўл олдим, бирдан — тўғон тугаган жойда, — худди ўзимга ўхшаган яшиқ-одамни кўриб қолдим... Энди ҳаммаси тугади, деб ўйладим... шим топишга улгуролмайман...

Жувон кутилмаганда кулиб юборди. Икки букилган гавдасини товони учида зўрга тутиб турганча силкиниб-силкиниб кулар эди. Кулгиси бошда ҳақоратомуз, ғаразли эди, бироқ бу узоқ чўзилмади, охири қувноқ, бегараз кулгига айланди. Кулги уни хушчақчақ ва олижаноб жувонга айлантириб қўйди.

— Яланғоч бўлсангиз нима қипти, зарари йўқ. Шартнома шартномалигича қолаверади.

— Кечирасан-у, эски-туски шим бўлса ҳам кетаверади менга, балки, вақтинча қарзга бериб турарсан?

— Бўлганича бўлди: сиз учун мен ҳам ечиниб оламан. Ахир, мени сурагга туширмоқчи эдингиз-ку. Агар иккаламиз ҳам яланғоч бўлсак, нимадан уяламиз, тўғрими?

— Яланғоч эркакка қараш — даҳшат-ку!

— Янглишасиз,— деб совуққина жавоб қилди у ва ечина бошлади. Блузка... юбка... сийнабанд...— Яшик ҳам шунчалик жирканч бўладими! Жуда жонимга тегди — ташламасам бўлмайди.

Жувон олдимда қип-яланғоч турибди. Лабларида — сезилар-сезилмас даъват. Аммо кўзларида — маъюс илтижо. Қип-яланғоч, лекин ҳеч ҳам яланғочга ўхшамайди. Яланғочлик унга жуда ярашади. Менга эса ярашмайди. Хусусан, гавдамнинг яшикдан чиқиб турган пастки қисми жуда ҳам кулгили кўринади.

— Балки, барпас кўзингни юмиб турарсан? Ё ўгирилиб...

— Жоним билан.

Овозида — кулги. У ўгирилиб, елкасини даҳлиз деворига бериб туради. Этигимни ечаётиб, аъзои бадамни майда титроқ қамраб олаётганини ҳис этаман. Яшикдан секин чиқаман-да, оёқ учида юриб келиб, орқасидан елкаси аралаш аста қучоқлайман. У қаршилиқ кўрсатмайди, мен эса ўртағимизни ажратиб турган масофани қисқартира-қисқартира, ўзимни ўзим бир умр масофа сақлашим шарт, деб қатъий ишонтираман.

— Лоп этиб сэнсэй қайтиб келиб қолса, нима бўлади?..

— Қайтишидан қайтмаслиги аниқ. Нияти ҳам йўқ...

— Сочларинг нақадар хушбўй экан...

— Ҳурпайган...

— Тан оламан. Мен ҳақиқий эмас эдим.

— Жим бўл.

— Ёзувлар эса — ҳақиқий. Ҳақиқий яшик-одам ўлгандан кейин қўлимга тушиб қолган.

— Терлаб кетяпман...

(Ўлимолди ёзувлардаги ҳамма гаплар — чин ҳақиқат эканлигидан, улар чинакам фактлар эканлигидан огоҳ этиб қўйишим шартми? Улаётган одам ҳамиша ўзидан кейин қолаётганларга аллақандай ҳасад қилади, кек сақлайди. Улар орасида «ҳақиқат» деб аталган сохта тилхатга қон-қонига сингиб кетган ўкинч билан қаровчи умидсизлар албатта топилади,— улар ҳаттоки тобут қопқоғини ҳам «ёлғон» михи билан қоқишга ҳаракат қилдилар. Фақат уларни одатдаги ўлимолди ёзувлари деб қабул қилиш ярамайди.)

**ЯШИК-ОДАМ ҲАМ ТУШИДА ЯШИГИНИ
ЕЧАДИ. У ЯШИҚДА ЯШАЙ
БОШЛАГАНИГА ҚАДАР КЕЧИРГАН
ҲАЕТИНИ ТУШ КЎРАДИМИ ЕКИ
ЯШИҚДАН ВОЗ КЕЧГАНИДАН
КЕЙИНГИ ҲАЕТИНИ ТУШ КЎРАДИМИ?..**

Мен бораётган уй шаҳардан чиқаверишдаги тепаликда жойлашган эди. От аравада узоқдан-узоқ йўл босиб, ниҳоят, уйнинг дарвозасига етиб келдим. Йўлнинг узоқлигига қараб ҳукм чиқарилса, уй шаҳардан чиқаверишда эмас, балки унга кираверишда турар эди.

Аравани шунчаки номига от аравада дейман. Чунки, аслида, уни от эмас, қатлама картондан қилинган яшик кийиб олган одам тортиб борар эди. Агар буни жуда ҳам очиқ қилиб айтадиган бўлсам, бу одам — менинг отам эди. Ёши олтмишдан ошган. Никоҳ маросими пайтида куёв келинни от-аравада олиб кетиши урф бўлган бу шаҳарнинг қадимий анъанасини бузишни истамаган отам, гарчи бу бир қадар эски расм бўлишига қарамасдан, от ўрнига ўзини аравага қўшди. Мени шарманда қилмаслик учун эса қатлама картондан қилинган яшик кийиб олган. Бундан ташқари, унинг, афтидан, келин айнаб қолмасин, деган ташвиши ҳам бор эди.

Турган гапки, агар от-арава ёллашга пулим етганида, отам, эҳтимол мен учун бу ишни қилмаган ва ўйлайманки, ўзим ҳам ундан буни ўтинмаган бўлар эди. Бироқ от-арава ёллашга қурбим етмагани учунгина тўйдан овоз кечиш ҳам менга ҳаддан ортиқ алам қилар эди. Шу боисдан отамнинг меҳрибонлигини суистеъмол қилишдан ўзга чорам йўқ эди.

Аммо олтмиш яшар отам асло от ўрнини боса олмасди. У аравани ўйдим-чуқур йўлдан тепаликка қараб минг машаққат билан судрарди — у ҳақиқий отнинг ўндан бирича ҳам келмасди. Турган гапки, орқасидан итариб ёрдамлашиб юбориш учун мен аравадан туша олмасдим, арава эса аранг силжир, филдираклар имиллаб айланар эди. Фақат вақт чарх урганча зингиллаб учарди. Устига устак, беаёв тарақа-туруқ силкиниш ҳожат чиқариш эҳтиёжининг энг сўнгги маррасига келтириб қўйган эдики, бир амаллаб манзилга етганимизда, азбаройи зўриққанымдан кўм-кўк бўлиб кўкариб кетган эдим.

Ниҳоят, арава тўхтади.

Отам отни аравага қўшганда бойланадиган чарм тасмани (унинг нима деб аталишини билмайман) яши-

гидан ечиб олди, яшик дарчасидан менга боқиб заиф, ҳорғин жилмайди. Мен зўраки табассум билан жавоб қайтардим-да, имиллаб аравадан тушдим.

Мен от-арава деб атаган бу арава юк ташишга мўлжалланган эди. Бироқ келинни олиб кетиш учун бунақа аравада келиш-келмаслик ҳақида гап бўлмаган — муҳими, уйланиш, у ёғига мендан қочиб қаёққа ҳам борарди.

Ҳансираб, оёғимни шап-шуп судраб ташлаганча йўл-йўлакай шимимнинг тугмаларини еча-еча, наридан-бери йўл четига ўтдим-да, кучаниб ичимни бўшатдим ва шундай енгил тортдимки, гўё оёғимга парвоз қилгандай, олисдаги мовий тоғлар устида учиб юргандай бўлдим.

— Эй, Шопен, нима қиялсан?— деб саросима ичида қичқирди отам орқадан. Мен даҳшатли бир эҳтиёсизликка йўл қўйган эдим. Йўл билан қайлиғимнинг уйи ўртасида қалин бутазор бор эди, ана шу бутазор мени бутунлай пана қилиб турганига ишончим комил эди. Бироқ қайлиғимизнинг кутиб туришга сабрлари чидамабди. Афтидан, у узоқдан яқинлашаётган от-араванинг овозини эшитгану мени кутиб олиш учун йўлқага чиққан. Хижолатдан ўзимни қўйишга жой тополмай, энгашиб, яна ўша ишончли пана деб ўйлаб алданганим буталар орқасига пусинишга ҳаракат қилдим. Кўзларимиз учрашди. У ҳаммасини кўрганига ишончим комил эди. Шох-шабба орасидан йилт этиб оқ кўйлак кўринди, чопиб бораётган оёқларнинг енгил шип-шип, худди ёғоч болғада ёнғоқ чаққандек, эшикнинг қарс этиб ёпилгани эшитилди... Кейин жимжит бўлиб қолди. Мен умид билан умидсизлик ўртасида тортилган ингичка арқондан қийнала-қийнала, у ёқдан-буёққа чайқала-чайқала минг машаққат билан осилиб ўта бошлаган ва узатилган қўлим муқаддас соҳилга етай-етай деб қолган,— умид соҳилига мана ҳозир оёқ қўяман, деб турган бир лаҳзада,— бунини қарангки, арқон болта билан чопилган бўлиб чиқди. Баҳридан ўтсаммикан, йўқ, баҳридан ўтиш- ақлга сизмайди.

— Ота, сен унга васийсан, ўтинаман, бир иложини қил.

Ўпкам тўлиб кетади. Бовул қила туриб, ҳўнграйман. Очсариқ пешоб тупроқни ўйганча чулдираб қуйилади.

— Йўқ, Шопен, баҳридан ўтишга тўғри келади,— деб мени кўндиришга уринади отам маъюс ҳолда, туйнукдан чиқариб турган қўллари билан яшиқни чертар-

кан. — Утинаман, қайсарлик қилма. Замонавий ёш қиз ҳеч қачон эксгибиционистга тегмайди.

— Ахир, мен ҳеч қандай эксгибиционист эмасман.

— Аммо қиз бемалол шундай деб ўйлаши мумкин, қўлингдан нима ҳам келарди. Ахир у ҳаммасини кўрди.

— Нима бўлса ҳам уйланишим керак.

— Ҳеч бўлмаса сени деб ўзини от ўрнига қўйган отангнинг меҳрибонлигини ҳурмат қил, эркак бўл. Утинаман. Ҳали ҳам бахтинг бор экан, буни ундан бошқа ҳеч ким кўрмади. Келажакда, Шопен, сенинг таржимаи ҳолинг юзлаб жилдларда ёзилган вақтда, бу жанжалли воқеани биров билиб қолмаслигини истардим. Таржиман ҳолингдан, сенинг бутун тақдиринг бемаврид бовул қилгачинг туфайли ўзгариб кетган, деган маъно келиб чиқса — чатоқ. Тўғри эмасми? Сен ахир ҳеч қандай уятли иш қилганинг йўқ-ку. Ҳамма айб эксгибиционистлар ҳақидаги тушунчанинг нотўғрилигида ва жамоат ҳожатхоналари қурилишига бармоқ орасидан қараб муносабатда бўладиган шаҳар ҳокимиятининг ношудлигида. Бўлар иш бўлди, кетдик. Бизни бу шаҳарга боғлаб турган ҳеч нарсамиз йўқ. Энди бошқа, жамоат ҳожатхоналари бўлган катта шаҳарга жўнаймиз. Жамоат ҳожатхоналари бўлса, хоҳлаган пайтда ҳожат чиқаравериш мумкин, каттасини ҳам, кичигини ҳам...

Мен катта шаҳар юрагимдаги ярани тузатиб юборишига ишонмас эдим. Ҳаммаси рост, аммо отам нима учундир мени Шопен дейди. Ярадор битта мен эмасман-ку, деб ўйладим ва ортиқ отамнинг гашига тегмасликка қарор қилдим. Хуллас, отамнинг, бу шаҳарда қолишимиздан фойда йўқ, деган фикрига мен ҳам қўшилдим. Одам бовул қилаётган пайтида нақадар ожиз, — бу фикр мени даҳшатли даражада безовта қилди.

От-аравани ташладик. Бироқ яшиқни ташлашдан отам қатъий бош тортди. Модомики, бу ишда айбнинг ярми унинг бўйнига ҳам тушар экан, у ота сифатида яна илгаригидек от вазифасини бажариш кераклигига зўр бериб мени ишонтирди. Шундай қилиб, мен отамнинг яшигига минганча кўп йиллар яшаган шахримни ташлаб кетдим.

Катта шаҳарга келгач, биз дарҳол пианиноси бор бир болохонани ижарага олдик ва бахтимиз кулиб боқилишини кутиб ётавердик. Андишага бориб ўтирмай, ўзимни гўё бир айланиб келиб, қизнинг ўйига энди хуфя эшикдан киргандек тасаввур қилдим. Мажруҳ юракка фақат иш таскин бериши мумкин эди, отам менга алла-

қандай альбом билан перо топиб келди. Пианинодан стол ўрнида фойдаланиб, хотирамга суянган ҳолда қайлиғимнинг расмини чизишга киришдим. Маҳоратим ошган сари у портретларида тобора яланғочланиб бораверганини айтиб ўтиришим керакми?

— Шопен, сен фавқулодда истеъдодлисан. Тан оламан. Лекин биласан-ку, пулимиз оз. Расмларингни кичикроқ чизиб, балки қоғозни тежаброқ сарфларсан...

Отам ҳақ эди. Албатта, у қоғоз ҳажмини кўзда тутмаётган эди. Шунчаки кичкина расмда ўзинг истаган нарсангни ифодалаш осонроқ бўлади. Мен қоғозларни борган сари кичрайтириб чизишда давом этавердим. Кичкина бўлгандан кейин расмни ҳам тезроқ чизиб тутатаман, шунинг учун қоғозни олдингидан ҳам кўпроқ кетказардим; пировардида қоғозни яна ҳам майдароқ бўлакчаларга ажратиб қирқишимга тўғри келди. Оқибат шу даражага келиб етдики, бош бармоқнинг тирноғидек катталиктаги кичкина тўртбурчак қоғозчани тўғноғич билан тахтага маҳкамлаб, заррабин ёрдамида оддий кўз илғай олмайдиган ингичка чизиқлар чиза бошладим. Бутун борлиғимни ана шу ишга бағишлаган дақиқаларимда мен қиз билан бирга бўла олардим.

Бир куни ғалати нарсанинг гувоҳи бўлдим. Ҳаммавақт қабр сукунати ҳоким бўладиган болохона кутилмаганда одамларнинг гангир-гунгурига тўлиб кетгандек туюлди. Нима учундир мен буни шу маҳалгача пайқаман эканман. Одамлар эшикдан то пианиногача навбатда туришар, навбатнинг у ёғи даҳлизнинг энг охиригача чўзилиб борган эди. Навбатда биринчи бўлиб турган киши яшикка пул ташлаб, (яшикда албатта, отам бор эди), мен чизган расмни авайлаб оларди-да, нари кетарди. Бунга унча ҳайрон бўлмадим. Назаримда, бу иш анчадан бери давом этиб келаётгандай бўлди. Дарҳақиқат, кейинги пайтларда овқатимиз анча яхшиланиб қолган, менга стол вазифасини ўтайдиган пианино ўрнида энди яп-янги рояль турар эди. Отамнинг яшиги ҳам таниб бўлмас даражада ўзгариб кетган эди — энди у қатлама картондан эмас, балки ҳақиқий қизил теридан қилинган бўлиб, ялтироқ илгаклари ҳам бор эди. Чамаси, ҳеч шубҳаланмасдан, мен эл орасида шуҳрат қозонаётган эдим. Расмларимни тўппа-тўғри чизиб бўлишим билан сотиб олар эдилар, қанча кўп чизмай, расм сотиб олиш учун навбатда турганлар сони ҳеч камаймас эди.

• Бироқ мен учун энди бунинг аҳамияти йўқ. Йиғилган пулларга, чамаси, отам ҳақиқий от сотиб олган эди,

аммо бунинг ҳам менга ҳеч қандай алоқаси йўқ. Ушандан бери бирор марта отамнинг яшикдан чиққанини кўрганим йўқ, ҳатто яшик ичидаги одам ҳақиқатан ҳам отамми ё бошқами, деб шубҳаланиб қолдим. Мен чизган расмларда қайлиғим бир маҳаллар қандай бўлса, ўша ҳолича қолган эди, аслида эса у анча қариб кетган бўлиши керак, бу муқаррар, — ахир, орадан қанча йиллар ўтди — ҳасратимнинг сабаби шу. Шу ҳақда ўйлашим билан — ўша кунги аччиқ айрилигимиз дарров хотирамда аниқ жонланади ва эндиликда доим намланиб турадиган кўзларимдан дув-дув ёш оқа бошлайди. Отам эса ҳар сафар яшикдан кўлини чиқариб, янги ипак дастрўмолча билан кўзларимни артиб қўяди. Чунки, расм шу қадар кичкинаки, унинг дабдаласини чиқариб юбориш учун бир томчи ёш кифоя.

Шунинг учун ҳам эндиликда менинг номимни билмаган бирорта одам йўқ. Илгарилари почта маркасининг дунёда илк ижодкори ва ихтирочиси бўлган Шопен тўғрисида мақола чиқмаган қомусни учратиш амримаҳол эди. Аммо почта ишларининг тараққий этиши ва бу иш давлат ихтиёрига ўтиши муносабати билан менинг номим қалбаки маркачи сифатида машҳур бўлди. Бирор почтада портретимнинг осилиб турмаслигига ҳам, афтидан, сабаб шу. Фақат отам меҳр қўйган яшикнинг қизил рангигина ҳозир ҳам у ер-бу ерда почта яшигининг ранги сифатида қабул қилинган.

ПАРДА КЎТАРИЛИШИДАН БЕШ МИНУТ ОЛДИН

«Энди сен билан менинг орамизда қайноқ шамол эсаётир. Куйдирадиган, ҳис уйғотадиган қайноқ шамол туғён кўтармоқда. Тўғрисини айтганда, у қайси лаҳзадан бошлаб эсаётганини билмайман. Ана шу телба ҳарорат ва қулоқларимда ҳуштак чалаётган шамол тугайли мен вақт сезгисини йўқотганга ўхшайман.

Аммо шуни биламанки, — шамолнинг йўналиши эрта-ми-кечми ўзгариши керак. Ажойиб кунларнинг бирида унинг ўрнига салқин ғарб шамоли эсади. Ана ўшанда бу қайноқ шамол яланғоч бадандан худди хаёлий шарпага ўхшаб учиб кетади, уни ҳатто ҳеч ким эсламайди ҳам. Ҳа, тобора даҳшатли бўла бораётган ҳарорат. Айни мана шу қайноқ шамолнинг ўзида: у ҳозир, мана ҳозир тугайди, деган умид яширин.

Нима учун? Мабодо мендан буни тушунтириб бе-

ришни сўраганларида, балки, қўлимдан келарди. Сен менинг тушунтиришларимга қулоқ соласанми ёки йўқми — муҳими ана шу... Биламан, оламда бир актёр театри деган гап бор, бироқ мен сени зериктириб қўймасмиканман? Қалай?.. гапираверайми?.. ёки...

«Илтимос, фақат кўп чўзма...»

«Кўп чўзма дейсанми, беш минут бўладими?»

«Ҳа, беш минут айни муддао».

«Афтидан, бу ҳар ҳолда, севги. Ўз моҳиятига кўра, охири улкан бир минорага айланмагунча ва совиб, шаклланмагунча аста-секин тобора юксалиб бораверадиган, муҳаббат деб аталган туйғудан аълороқ бир нарсасиз, деб тушунишдан пайдо бўлган севги... охиридан бошловчи акс ва терс севги. Бир шоир айтган экан: севмоқ — яхши, севилмоқ — ёмон. Жавобсиз муҳаббатдан пайдо бўлган севги ўзидан кейин бирор шарпа ҳам қолдирмайди. Севги гўзалми ёки йўқми — билмайман, аммо, ҳар ҳолда, ундан қолган дардда пушаймон йўқ».

«Нега?»

«Нима нега?»

«Аллақачон тугаган гапни чўзиш нега керак?»

«Ҳеч нарсасиз тугагани йўқ. У жавобсиз муҳаббатдан тугилди. Худди ҳозир иссиқ шамол зўраяди».

«Иссиқ, чунки ёз».

«Йўқ, чамаси, сен тушунадиган аҳволда эмассан. Турган гапки, бу ҳикоя. Айни пайтда ривожланиш жараёнида бўлган ҳикоя. Модомики, сен бу ҳикояни эшитиб, таётган экансан, унда қатнашувчи шахслардан бири бўлишга мажбурсан. Ҳозиргина сенга севги изҳор этилди. Майли, менга кўнгилсиз бўлсин, майли, ўзимни аҳмоқ ҳис қилай, лекин бари бир, агар менга ғариб ролини ижро этиш берилмаса, бу мен учун катта зарба бўлар эди».

«Нега энди?»

«Тугаллаш муҳим эмас. Бир амаллаб ҳозир менинг яланғоч баданимга урилаётган иссиқ шамолни даф этиш керак, — бу факт. Тугаллаш муҳим эмас. Ҳозир эсаётган иссиқ шамол — муҳим. Ухлаётган сўзлар ва туйғулар, худди улардан юқори кучланишли ток ўтказилгандек, лов этиб ёниб, зангори оловга айланди — мана, иссиқ шамол чангалига тушишнинг маъноси! Одам қалбини ўз кўзи билан кўра олиши — жуда ноёб ҳодиса».

«Нодир одам. Агар аёлники шундай қизиқтирса, ўзига мутлақо гард юқтирмаслиги тайин. Аммо бу ерда

ҳаддан ортиқ пухта ўйланган мақсад мўраламаётган-микан?»

«Чиндан ҳам, тенг ярми — ҳақиқат. Бироқ агар сен буни тан олмасанг, иккинчи ярми тўғрисида яхшиси оғиз очмайман».

«Гапни чўзгинг келяптими?»

«Турган гап».

«Яна икки минут вақтинг бор».

«Тентаклик қиялпсан».

«Вақтни елга совуриш керак эмас».

«Ҳа, вақтнинг қадрига етиш керак. Бироқ мен вақтни орқага қайтармоқчи эмасман. Менинг сенда мавжудлигим сенинг менда мавжудлигингдан нақадар оз. Аммо ана шу азобни бартараф этиш учун мен вақтни шошилмасдан ланг очишим керак. Агар қизиқтириш санъатини бемалол эгаллаб олган бўлсанг, у ҳолда, бахт ва тинчликдан бир бурда қўлга киритиш учун ҳамиша умид бор. Шу боисдан жавобсиз муҳаббатдан пайдо бўлган бу ноёб иссиқ шамол мен учун жуда муҳим. Сўзларнинг ҳайратомуз ўрмони, туйғуларнинг ажойиб денгизи... Сенинг баданингга салгина тегишнинг ўзи кофия — вақт тўхтаб, мангулик бошланади. Мен бу қийноқли иссиқ шамол гирдобларида ўлим қадар йўқ бўлиб кетмайман, улар менга бошқа шаклга кириш санъатини инъом этадилар...»

ШУНДАЙ ҚИЛИБ, ПАРДА КЎТАРИЛИШИ ОЛДИДАН ЧАЛИНАДИГАН ҚУНҒИРОҚНИ КУТМАСДАН, ДРАМА ТУГАДИ

Мана энди бемалол очиқ-ойдин айтавериш мумкин. Мен хато қилмадим. Балки мағлубиятга учрагандирман, аммо хато қилмадим. Мағлубият заррача ҳам пушаймон туғдиргани йўқ. Демак, мен азбаройи хотима учун яшамадим.

Кўча эшик тарақлаб ёпилди.

Жувон кетди. Энди мен хафа ҳам бўлмайман, зарда ҳам қилмайман. Тарақлаб ёпилган эшик товушида чуқур раҳмдиллик ва ҳамдардлик - садоси янгради. Ора-мизда жанжал ҳам, душманлик ҳам йўқ эди. Афтидан, у иложи борица намойишкорона юриш билан мангуликка сингиб кетишни истамади. Шунинг учун ҳам кўча эшикнинг тарақлаб ёпилишидан хижолат чекди. Яна ўн минутча кутаман, кейин уни михлаб ташлайман. Энди унинг қайтиб келишига умидим йўқ. Мен фақат болға

товушини эшитмаслиги учун унинг узоқроқ кетишини кутаман.

Кўча эшикни михлаганимдан кейин, фақат иккинчи қаватдаги хуфя эшикни тамбалаш қолади. Дераза билан шамолтуйнукка фанер ва қатлама картон қоқиб, уларни бекитиб ташлаганимдан кейин, уйга ҳатто қуёш нури ҳам сизиб киролмайди. Бунинг устига ҳозир булутли оқшом. Уй ташқи оламдан бутунлай узилади — унга кирадиган ҳам, чиқадиган ҳам йўл қолмайди. Шундан сўнг мен унй ташлаб кетаман. Уйдан фақат яшик-одамгина чиқа олади. Мен қандай йўл билан ва қаёққа қочишимни ушбу ёзувларим охирида айтиб бермоқчиман.

Ун минут ўтди.

Михлаш учун кўча эшикка келдим. Қоқаётиб, чап қўлим бошмалдоғининг терисини шилиб олдим. Қон чиқди, аммо оғриқ тезда ўтиб кетди.

Эслаб кўрсам, мен бу уйга келганимдан то у чиқиб кетгунига қадар ўтган вақт ичида биз бир оғиз ҳам гаплашмабмиз. Асорат албатта қолди. Гаплашганимизда ҳам бу асорат йўқолиши гумон эди. Сўз ҳали маълум бир мавқега эга бўладиган босқичдан ўтган эдик. Бор гапни тушуниш учун кўз уриштиришимизнинг ўзи кифоя эди. Нигоҳлар сўзлашуви — хароб бўлиш жараёнида вужудга келадиган энг мукаммал ҳодисалардан биридир.

Юзида сезилар-сезилмас ҳаяжон. Балки қарийб нардоз берилмагани учун юзи шундай кўринаётгандир. Аммо бу унинг юзига қалқаётган ифодалар ичида содир бўлган ўзгаришларнинг фақат бир қисми, холос — юзида қандай ифода борлигининг менга фарқи йўқ. Муҳими, у кийиниб олган. Айни пайтда эғнида қандай кўйлак борлиги ҳам муҳим эмас. Икки ойга яқин у қип-яланғоч яшади. Мен ҳам қип-яланғоч эдим. Яшикдан бўлак кийимим йўқ эди. Уйда фақат иккита яланғоч одам бор. Биздан бошқа ҳеч ким йўқ. Клиника номи ва врачнинг исми шарифи ёзилган тахтачалар олиб ташланган, дарвозадаги қизил чироқ ўчирилган эди. Уйга ҳатто янглишиб ҳам биров кирмасди, шу боисдан қабул қилиш вақтинча тўхтатилгани тўғрисида эълон осишга ҳам ҳожат қолмаган эди.

Мен кунига бир марта яшик кийиб кўчага чиқардим. Кўчада худди кўринмас одамга ўхшаб кезиб юрар, энг зарур нарсалар, биринчи навбатда, озиқ-овқат топиб келтирар эдим. Агар бир магазинга ойида бир мартадан кўп кирмасанг, сени ҳақорат қилишларидан қўрқмасанг

ҳам бўлади. Биз жуда шоҳона яшадик, десам, лоф бўлади, ҳар қалай, муҳтож қолганимиз йўқ. Мен иккала-миз шу тарзда бир неча йил яшай олишимизга ишонардим.

Хуфя эшик зинасидан иккинчи қаватдаги даҳлизга кўтарилгач, яшик билан ботинкамни ечардим, йўлимга кўзи тўрт бўлиб ўтирган жувон эса қип-яланғоч ҳолда югуриб менга пешвоз чиқади. Бу энг ҳаяжонли дақиқаларимиз бўларди. Титраб-қақшаб бир-биримизга шу қадар маҳкам, шу қадар жипс ёпишиб олардикки, орамизга қил ҳам сизмас эди. Луғат бойлигимиз эса ниҳоятда қашшоқ эди. Жувоннинг боши тахминан менинг бурнимга тўғри келар ва мен уни бағримга босганча: «Сочларинг нақадар хушбўй», дер эдим, у эса менга яна ҳам жипсроқ ёпишиб: «Нақадар лаззатли!», деб такрорларди ҳар сафар. Шунинг учун ҳам, ўйлайманки, гап сўзда эмас. Сўз, қачонки сизни икки ярим газ айланадаги масофа ажратиб турган бўлса ва унинг ҳам, ўзингизнинг ҳам бошқа-бошқа одамлар эканлигингизни билиб турган бўлсангиз, ана шундагина самара беради. Шунингдек, мен ёнгинамизда, шундоқ зинапоя билан ёнма-ён бўлган ўликхона муносабатларимизга соя соларди, деб ўйламайман. Биз ўликхона ёнидан жимгина ўтардик, жимгина ўтиш эса унинг ҳақиқатда йўқлигини таъ олиш билан баб-баравар.

Кейин биз бир-биримизнинг бағримиздан чиқиб, даҳлиз охиридаги ошхонага қараб юардик. Ҳатто қучоқлашмаган пайтларимизда ҳам иложи борида доим баданларимиз бир-бирига тегиб туришига ҳаракат қилар эдик. Масадан, у чиғаноқидиш олдида туриб картошка ёки пиёз арчар, мен эса ана шундай пайтларда, полга ўтириб олганча унинг оёқларини силар эдим. Ошхонамиз полини юпқа пўпанак босиб ётарди. Асосий ошхона биринчи қаватда бўлиб, буни эса бир маҳаллар клиникада ётган беморларга ажратиб берган эдилар. Лекин ундан деярли ҳеч ким фойдаланмас, доим ҳувиллаб ётгани-ётган эди. Биз бир сабабга кўра ана шу ошхонадан фойдаланардик. Даҳлизнинг нариги бетида, шундоқ ошхона рўпарасида бўш хона бўлиб, унга овқат тайёрлаш вақтида чиқадиган чиқитларни ташлаш қулай эди. Сабзавот пўчоқлари ва балиқларнинг калласини полиэтилен халтачага солиб қўярдик, аммо каламушлар ўша заҳоти уларни хомталаш этиб, еганини еб, қолганини пол билан битта қилиб сочиб ташлар эдилар. Ярим кундан кейин чиқиндилар айнир, ҳар сафар хона эшигини очганимизда, димоққа гуп этиб бадбўй ҳид

урилар эди. Бизга ҳатто ана шу ҳид ҳам халақит бермасди. Аввало, шунинг учунки, бошқа одам терисининг тегиб туриши сендаги ҳид билиш қобилиятини тамомила бошқача қилиб юборади. Бундан ташқари, биз, афтидан, нодонлик билан бу сассиқ ҳид ёнгинамизда ўликхона борлигини ўйламасликка имкон берувчи қулай шароит вужудга келтиради, деган ҳаёлда эдик. Биз некбинлик билан, бутун хонани чиқитларга тўлдириш учун камида ярим йил керак, деб тахмин қилардик.

Бироқ биз чиндан ҳам шундай некбинмидик? Назаримда, биз аввал-бошданоқ ҳар қандай умиддан воз кечган эдик. Эҳтирос — руҳланишга, ғайратланишга ундовчи сабаб. Бизда енгиб бўлмас даражада руҳланиш истаги бор эди. Биз ана шу руҳланиш узилиб қолишидан қўрқардик, биз мавжуд олам ҳеч тугамаслигини истармидик, мен ҳатто шунга ҳам шубҳаланмайман. Биз чиқиндилар бутун хонани тўлдириб юборадиган вақтга, ярим йилдек ана шу чексиз узоқликка назар ташлаш ҳуқуқига эга эмас эдик. Эртадан-кечгача бир-биримизга тўхтовсиз тегиб туришга интилардик. Икки ярим газ айланадаги доирадан камдан-кам четга чиқардик. Одатда бизнинг ўртамызда бўладиган масофа шу қадар яқин эдики, бир-биримизни қарийб кўра олмасдик, аммо бунда ҳеч қандай ноқулайлик ҳам сезмас эдик. Биз алоҳида-алоҳида қисмларни ўз тасаввуримизда бир бутун ҳолда кўришга ўрганиб қолган эдик — бир-биримизни фақат шундай кўра олардик ва бу бизга улкан озодлик туйғусини бахш этарди. Унинг кўзларида мен майда-майда бўлакларга ажралган эдим. Ёлкамга оид мулоҳазасидан бўлак, менинг умумий қиёфам тўғрисида, бу унга ёқиш-ёқмаслигидан қатъий назар, бир оғиз фикр билдирган эмас. Уни, афтидан, бу нарсалар унчалик қизиқтирмасди. Шундай қилиб, сўзлар ҳар қандай маъносини йўқота бошлади. Вақт ҳам тўхтаб қолган эди. Уч ҳафтаю уч кун ҳаммаси жойида бўлди. Аммо ёнгин қанча узоқ чўзилмасин, агар у тугайдиган бўлса, бир лаҳзада тугайди-қолади.

Шу боисдан, бугун унинг яланғоч ҳолда югуриб пешвоз чиқиш ўрнига кийиниб олганча мента жимгина қараб турганини кўрганимда, аллақандай бошқача бўлиб довдираб қолмадим, фақат яна ўша ўзимнинг эски, ғамгин ҳаётимга қайтишимга тўғри келар экан-да, деган фикрдан маънос тортидим. Яланғочлигим энди беҳад аянчли кўриниб кетди. Худди орқамдан биров қуваётгандек, яшигимга кириб олдим-да, қимир этмай, унинг кетишини кута бошладим: шундан бошқа иложим қол-

маган эди. У хўмрайганча атрофга назар ташлади, бироқ ўзини мени кўрмаётганга солди. Бу қилиғи билан гўё бадбўй ҳид қаердан келаётганини аниқламоқчи эди. Кейин оҳиста ўгирилиб, ўз хонасига қайтиб кетди. Мен ҳам оёқ учида собиқ муолажа хонасига қараб юрдим. Агар у истаса, яна ҳаммасини бошқатдан бошлаш мумкин. Истаганча янгитдан бошлайвериш мумкин. Қулогимни динг қилиб, унинг нима қилаётганини билмоқчи бўлдим. Қилт этган ҳаракат йўқ. Эҳтимолдан холи эмаски, у менинг янгитдан бошлаш ҳақидаги таклифимни кутаётган бўлиши ҳам мумкин. Бироқ неча марта янгитдан бошлама, бари бир, ҳар сафар, яна ўша жой, яна ўша вақт қайтиб келади.

Соат рақамлари қирилиб кетган.

Энг кўп қирилгани —

8 рақами.

Бир кунда икки бор унга албатта

Боқадилар қўтир кўз билан,

Шу боисдан у қирилиб кетган.

Унинг қаршисида

2 рақами.

Тун маҳали юмилган кўзлар

Унга боқмай, ҳатлаб ўтади,

Шунинг учун кам қирилган у.

Агар рақамлари қирилиб кетган

Соат таққан одам бор бўлса,

Билингки, у, демак, соатнинг

Бир айланиб келган милича

Кеч бошлаган ўз ҳаётини.

Шунинг учун дунё ҳамиша

Олдин юрар ундан, соатнинг

Бир айланиб келган милича.

Назарида, ўзи кўриб тургани

Ҳали бошланмаган дунё.

Хаёлий вақт.

Миллар тик турибди рақамлар узра,

Парда кўтарилиш олдидан

Чалингувчи қўнғироқни кутмасдан

Драма тугади.

Энди — охирги дангал ҳикоя. Мен эшитган товуш ҳақиқатан ҳам жувон кириб кетган хонанинг эшигидан чиққан эди. Мен кўча эшик овозини эшитишим мумкин эмасди. Бу эшик аввал-бошданоқ михлаб ташланган эди. Уни маҳкамлаб михлаш учун озмунча куч сарфла-

маганман. Демак, жувон кета олмаган. Хуфя эшикни ҳам тамбалаб ташлаган эдим. Қисқаси, энди у уйда бир умр қамалиб қолди. Бизни фақат анави лаънати блузка билан юбка ажратиб туради, холос. Шуниси ҳам борки, чироқни ўчирсам — бўлди: кийимнинг қиммати ўша заҳоти йўқолади. Унинг кўзга кўринмаслиги — яланғочликка барабар. У менга кийимда қараб турса тоқатим тоқ бўлади. Қоронғида у нимаю кўр нима. Яна мулойим бўлиб қолади. Мен эса ўзи асли шунингсиз ҳам кўнглим чопмай турган режа — уни бир амаллаб кўр қилиш тўғрисида бош қотириш заруратидан тамомила озод бўламан.

Яшикдан чиқиш ўрнига, яхшиси, бутун дунёни унинг ичига қамайман. Айни ҳозир дунё кўзларини юмиши керак. Мен уни қандай тасаввур қилган бўлсам, худди шундай бўлиб қолади. Бу уйдаги соя пайдо қилувчи ва шакл вужудга келтирувчи ҳамма нарса: чўнтак фонусидан тортиб гугуртгача, шамдан тортиб газли чақмоқтошгача саранжом қилинган.

Бирпас туриб, чироқни ўчирдим. Намойишкорона бўлмаса ҳам, ҳар қалай, анча дадил ҳолда унинг хонасига кирдим. Турган гапки, яшикни ташлаб, яланғоч ҳолда. Ўзимча кичкинагина хонани тасаввур этиб кирганим учун у ерда рўй берган ақл бовар қилмайдиган ўзгаришни кўриб, дабдурустдан довдираб қолдим. Мен кўрган нарса фараз этганимдан шу қадар фарқ қилар эдики, кўрқувдан ҳам кўра, мени саросима босди. Ҳар доим хона бўлиб келган бўшлиқ аллақандай вокзал олдида турнақатор тизилиб турган магазинларнинг орқа томонидаги жинкўчага айланиб қолган эди. Магазинларнинг рўпарасида, йўлнинг нариги томонида кўчмас мулк: ер-сув, ҳовли-жой билан савдо қилувчи идора ва айни пайтда қўл юкларини сақлайдиган хусусий камералар биноси қад ростлаб турар эди. Бу — атиги бир одам қийинчилик билан зўрға ўта оладиган торғина жинкўча бўлиб, ҳатто бу жойларни яхши билмайдиган киши ҳам, ландшафтга, жинкўчанинг кўриниши ва жойлашувига қараб, бу ҳақиқатда ҳам, бекат биноларига бориб тақаладиган боши берк кўча эканлигини дарҳол фаҳмлаб олиши қийин эмасди. Бовул қилгиси қистаб қолмаса, бу ёққа бировнинг ўтиши ҳам гумон.

Йўлни резина ичак ўрами... темир бўчкани бузиб ясалган печь... қатлама картондан қилинган яшиклар уюми... эеки пачоқ автомобиль ва ичига ўтқазилган митти дарахтчалари қуриб қолган бешта гултувак тўсиб ётар эди. Жувон қайси мақсад билан худди шу

ерга келди экан? Агар нияти фақат қатлама картондан қилинган яшик топиш бўлса, у ҳолда, бу ердан қайси гўрга йўқолиб қолдйкин?

Лаш-лушларни нари-бери сурганча олдинга силжирканман, йўлимни тўсиб турган ингичка бетон зинапоячага қоқилиб кетдим. Унча тик эмас, бор-йўғи бешта зинаси бор. Ундан пастга тушдим-у, кўзларимга ишонмадим — зинапоянинг охири каттагина бетон супачага бориб тақалар эди. Бир қарашдаёқ, бу ерда йўл устидан ўтадиган тешик кўприк қурмоқчи бўлганларини билдим, аммо иш ярмига бориб тўхтаб қолган, кўприк эса шу кўйи қурилмай қолиб кетган эди.

Супачага оёқ қўйдим. Қутилмаганда шамол кучайиб, қулоғимга темир йўлдаги тунги иш шовқинини олиб келди. Осмон тўқ қизил тусга кирган — чамаси, булутларга неон рекламаларнинг акси уриб турарди. Яна бир қадам босган эдим, олдимда бўшлиқ ва етти-саккиз газ келадиган темир йўл изи пайдо бўлди. У худди қуш тезагига ўхшаб сув изи қолган бетон деворлар орасида сиқилганча ҳали қуриб битказилмаган иморатнинг темир синчида осилиб турган кўтарма кранни эслатар эди.

Мен жувонни топишим керак. Бироқ бу ердан бир қадам ҳам илгари силжий олмайман. Афтидан, бу ҳам, хуллас ўша чекланган бўшлиқнинг бир қисми эди. Ҳар ҳолда, у қаерга йўқолди? Хавфсираб пастга қарадим, лекин қоронғида ҳеч нарсани кўролмадим. Яна бир қадам қўйсам нима бўларкин? Қизиқ. Балки у ёқда ҳам худди шу аҳвол, мана шу уй ичида рўй бераётган аҳволдир.

Ҳа, эсдан чиқиб қолмаслиги учун яна битта муҳим қўшимча. Яшикни тайёрлаш вақтида, унда ўз ёзувларинг учун етарли бўш жой қолдириш — жуда муҳим. Қолдирмасанг ҳам бўш жой ҳамиша етарли бўлади. Қанчалик кўп, берилиб ёзма, бари бир, бўш жойини бутунлай тўлдириш насиб қилмайди. Мени ҳамиша бир нарса ҳайратга солади: бўш жойда қанча маъно бўлса, айрим ёзувларда ҳам шунча маъно бўлади. Ҳар ҳолда, исму шариф учун зарур бўшлиқ доим топилади. Агар ишонгинг келмаса, ишонма, менга бари бир.

Яшик кўринишидан жўн, оддий тўртбурчак қути бўлса ҳам, аслида, агар унга ичидан туриб қаралса, у бошни қотириб юборадиган айланма сўқмоқлардан иборат чигал гўшадир. Ҳар қанча типирчилама, яшик — ҳали баданингни қоплаб турган бир қават тери, холос,—

у ўз гўшасида янгидан-янги йўллар бунёд этадики, пировард-натижада тамомила чалкашиб кетасан.

Шубҳасизки, жувон ҳам қаердадир, ана шу гўша ичида йўқолди. Йўқ, у қочгани йўқ, шунчаки, ҳозир мен яшаётган жойни топишга кучи етмаяпти. Мен энди бунни комил ишонч билан баралла айтишим мумкин. Заррача ҳам пушаймон бўлаётганим йўқ. Модомики, чувалашган калаванинг учи кўп экан, у ҳолда, калаванинг учи қанча бўлса, ҳақиқат ҳам шунча бўлсин.

«Тез ёрдам» чинқирғи эшитилади.

МУНДАРИЖА

Менга нима бўлди	3
Яшиқни тайёрлаш усули	4
А. га нима бўлди	7
Биринчи галда — эҳтиёт чоралари	14
Муқованинг орқа томонига ёпиштирилган ашёвий далил — фотосуратларга оид айрим қў- шимчалар	22
Кейин мен бир неча бор уйқуга кетдим	29
Кўзгуда	36
Алоҳида уч ярим варақадаги киритма	48
Ёзаётган мен билан баён қилаётган мен ўртасида- ги ғайритабиий муносабатлар	52
Ёзма гувоҳликлар	89
С. га нима бўлган эди	90
Ёзма гувоҳликлар (давоми)	95
Жаллод — жиноятчи эмас	103
Шу ўринда яна, бу сафар охирги қўшимча	112
Д. га нима бўлди	118
Яшиқ одам ҳам тушида яшиғини ечади. У яшиқда яшай бошлаганига қадар кечирган ҳаётини туш кўрадами ёки яшиқдан воз кечгандан кейинги ҳаётини туш кўрадами!..	128
Парда кўтарилишидан беш минут олдин	132
Шундай қилиб, парда кўтарилиши олдида чали- надиган қўнғироқни кутмасдан драма ту- гади	134

На узбекском языке

КОБО АБЭ

ЧЕЛОВЕК-ЯЩИК

Роман

Перевод с издания издательства «Радуга», Москва, 1982

Редактор Нортўхта Қиличев
Рассом А. Кива
Расмлар редактори А. Бобров
Техн. редактор М. Мирражабов.
Корректор С. Турсунқулова.

ИБ № 3440

Босмахонага берилди 25.10.85. Босишга рухсат этилди 29.04.86.
Формати 84×108¹/₃₂. Босмахона қоғози № 3. Адабий гар-
нитурга. Юқори босма. Шартли босма л. 7,56. Шартли л. кр-
оттиск. 7,98. Нашр л. 8,1. Тиражи 30000. Зак. № 29. Шартно-
ма № 40—85. Баҳоси 1 с.

Ғафур Гулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 700129.
Тошкент, Навоий кўчаси, 30.

Нашриётлар, полиграфия ва китоб савдоси ишлари бўйича
ЎзССР Давлат комитети «Матбуот» полиграфия ишлаб чиқар-
иш бирлашмасининг 2-босмахонаси. Янгийўл, Самарқанд кў-
часи, 44.

Кобо Абе

Ящик — одам: Роман. (Рус тилидан С. Раҳмон тарж.)—Т.: Адабиёт ва санъат нашриёти. 1986.— 144 б.

Мана, китобхонларимиз катта сўз санъаткорининг адабиёт оламида ўзига хос воқеа ҳисобланган ушбу романини ўз она тилларида ўқиш бахтига муяссар бўлмоқдалар. Асарнинг асосий ғояси шахс ва жамият ўртасидаги зиддиятни кўрсатиш орқали буржуа жамиятининг инсон шахсига душманлигини бадий тадқиқ этишдан иборат. Романдаги етакчи ғоялардан яна бири шуки, инсонни ёлғизлик ва маҳдудликдан гўзал ҳаётгана қутқара олиши мумкин.

Кобо Абе. Человек — ящик: Роман.